

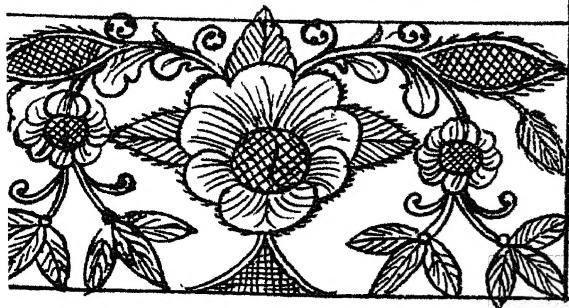

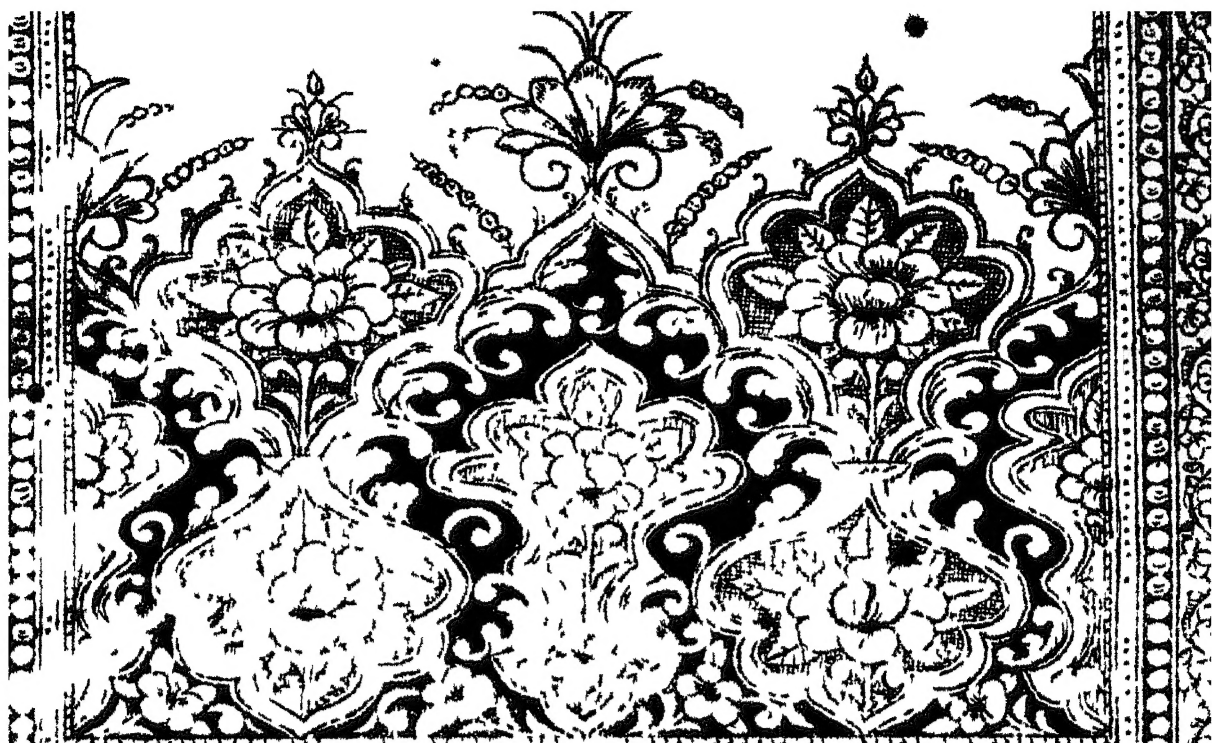

۹۵	دینی و بدنی کبر و خرد پستی	۵۲	فائده دهم در حکم سوره اوجی و غیره شریک گانی حکم طهارت
۹۸	فائده نهم در عشق	۵۴	فائده یازدهم در حکم عباکو
۹۹	فائده دهم در مشتم و هم در رقبه ربط القلب با شمع که ازنا	۵۶	فائده دوازدهم در حکم در میلا و سرور نام علیه افضل
۱۰۲	فائده نهم در علم غیب	۵۷	الصلوة والسلام
۱۰۹	فائده سیام در علامات انبیا و اولیا	۵۸	فائده سیزدهم در زیارت موی سر و سرور نام علیه الصلوة والسلام
۱۱۱	فائده سی و یکم در زیارت قبور و سفر زیارت و تعلق بها	۵۹	فائده چهاردهم در تذکره مناقب فضائل صلح
۱۱۵	فائده سی و دوم در شریک	۶۱	الفیه و ترجمه سیر و شمائل انبیا و اولیا
۱۱۶	فائده سی و سوم در اقسام نیدا	۶۱	فائده پانزدهم در تذکره حسن جمال خوبرویان و ترجمه
۱۱۶	فائده سی و چهارم در بیان توشیح و شهادت	۶۲	خط و خال زنان
۱۲۵	فائده سی و پنجم در نداء ارباب	۶۱	فائده شانزدهم در مراتب دعوت و داعیان حق
۱۲۹	فائده سی و ششم در دو گانه قادیته	۶۲	فائده هیفدهم در حکم قبه و بنا بر قبر و متعلقات آن
۱۳۱	فائده سی و هفتم در فرق بین النداء و اذکار	۶۲	فائده بیستم در حکم تغیر ایل قبله و تبدیلی آن
۱۳۲	فائده سی و هشتم در وحده الوجود	۶۴	و جدال در مذاهب اسلام و خلاف در کلام
۱۳۶	فائده سی و نهم در اختلاف معنی وجود	۶۷	فائده نوزدهم در حکم سجده تحیت
۱۳۶	معنی وحده الوجود و وحده الشهود	۶۹	فائده بیستم در ادب صاحب محالطت و متعلقان
۱۴۲	فائده چهارم در اساس وحده الوجود از چند	۸۱	فائده بیست و یکم در سلام است سرور نام علیه الصلوة والسلام
۱۴۲	علماء قرن سیزدهم	۸۴	فائده بیست و دوم در بیان تقوی و صوفی و تعلق بها
		۸۷	فائده بیست و سوم در خلاف مولانا شاه ولی
		۸۹	و بهیوی با سائر صوفیه
			فائده بیست و چهارم در احکام و خواص طهور و طهارت
		۹۲	طوبی و ولایت و حکم تعین ادعیه و اوراد و اذکار و اعداد
		۹۴	فائده بیست و پنجم در حکم قی و اوراد و غیر معلوم المعنی
			فائده بیست و ششم در غیبی تواضع و بیستی و تصغیر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[illegible]

صاحب برب خود اگر بی دینی عمل کند عاصی بود تفصیل این مقدمه مقدمه خواجه باد و با وجود دعوی تقلید خلاف رای مجتهدان است
و سنت اخلاص احکام می نمایند بلکه تقلید قیاس مجتهدان حکمی سازند حال آنکه مقتدر بر خلاف رای مجتهدان احکام از کتاب سنت روایت
کافی کتاب الاصول آتام ربانی در مکتوب دوست و شهادت و ششم جلد اول میفرماید مقلد را نمی رسد که خلاف رای مجتهدان کتاب سنت اخلاص
کند و بران عامل باشد انتهی تفصیل این مقدمه در مقدمه سیوم خواهد آمد غرض این افراط و تفریط عوام و این تعصب نفسی منجی منجر تفریق عوام
عوام اسلام گردید و هر طایفه را خصوصیت و ایثارسانی طایفه دیگر منصوب گردانید چون غوری رو در روشن شود که منشأ این همه غلو بی
ایده بهر دو امر جزیه و دهیه

و پادشاه و پیر ساجد طلب حاجت و اساءت اوب و دیانت و ترک تقلید کا به مقتدا و دعوی شاعت رای بی اصل خود نامست
زهی تصور باطل نهی خیال محال الا جرم این ساله

فصل الخطاب بین الخطاء و الصواب

افراط و تفریط خطیان و تبیان طریق مقصود جماعت متبیان صورت تالیف پذیرفت و جلوه ظهور گرفت تا مردمان بی بواقع بر بند
ساده لوحان هم صغیر و هم آواز خطیان و سبب پشت گرمی ایشان نباشد و ایضا مقصود در بیان سبب لسان برادران اصلاح خطیان
است نه عیب جینی معیوبان و اظهار نام ایشان قال الله تعالی ولا تدعوا انفسکم و این گفت و شنید و بر ذوات مناظره را عیب نیست و در
این افراط اگر چه کتب بسیار سحر قوه الایمان مولوی کریمت علی جوینی و نظام الاسلام و دفع الشر و مولوی حبیب مدنی اول مدرسه کلکته
و سلاح المؤمنین مولوی لطف الحق سبستانی و غیر بقلم آمده و جواب مطالعین خطیان و حل شبهات قاصران کاشمیری رابعه النهار یکمال
ظهور رسیده و لیکن من ساله حل شبهاتی است که اکثر آنها در کتب دیگر یافته نمی شود و بعضی از آنها تعلق بعلم باطن دارد و این رساله با
معتبره خصوصاً با سنا و مقتدایان جانبین مرتب و مجذب بود تا در دل طاعنان طرفین مؤثر افتد مراد از شیخ الهند عبدالحق دهلوی است
و از امام ربانی شیخ احمد سهروردی از بحر العلوم ملک العلماء مولانا عبدالحق انصاری لکهنوی و از مولانا دهلوی مولانا شاه ولی الله دهلوی
و از سنده العلماء مولانا شاه عبدالعزیز دهلوی و از مولوی مدراسی مولوی محمد باقر گاه مدراسی از سید سید احمد مجاهد و از مولوی دهلوی
مولوی اسمعیل دهلوی از مولوی جهاجر مولوی اسحاق دهلوی از سید واعظ مولوی سید محمد علی مصطفی آباوی از مولوی صفوی مولوی
ارتضا علی خان صفوی رحمه الله علیهم که حواله کتاب کرده و سنده معتد آورده و از عهده امانت برآمد باز کلام در وی بیرون از قواعد علم منظر
و داب علم است بلکه موجب تحکیم بخوانان سواد آشناست باید که ناظران این رساله و سامعان این مقاله مقدمات مبیت گانه را که در ذیل
بقلم می آیند صین المطالع طوط دارند که در قلع درن آو نام و دفع خیالات خام کا کبریت الاحمر کار می آیند قال الله تعالی و لو کان من عند غیر
لوجدوا فیه اختلافاً کثیراً و فی العباد المجتهدین خطی و یصیب من در خطا من مقلد ریبی نیست موفقی حقیقی مردم را توفیق دهد تا بر صراط مستقیم است
جماعت سلوک نمایند و از افراط و تفریط بازمانند و از امور نفسانی و مفضل لایعنی که در آخرت ابدی کامی راندنی نبود و آخرت با باد و فخر و غلب
باشند و با صلاح طغیان قهر و غرض هم آخر از اجر نمایند و با تقبل مثلاً انک انت السميع البصیر
او که شرعیه چهار اند کتاب

وَسُئِلَ دَاجِمٌ وَ قِيَاسٌ مَجْتَهِدٌ وَ بَیِّنٌ زَادَ لَهُ اَرْبَعَةٌ مَذْكُورَةٌ هِيَ وَ لَيْسَ بِمُشْتَبِهٍ اَحْكَامُ شَرْعِيَّةٍ مِثْلُ بَحْرِ الْعِلْمِ وَ دَرَجَاتُ شَرْعِيَّةٍ مِثْلُ مَسْئَلَةِ مِثْلِهَا اَمَّا الْاَصُولُ فَالْفَتْوَى
الْكَتَابُ السُّنَّةُ وَ الْاِجْمَاعُ وَ الْقِيَاسُ لَنْ الدَّلِيلَ الشَّرْعِيَّ اَمَّا وَجْهُ اَوَّلُهُ اَوَّلُ وَجْهِ مُنْخَصَرٍّ فِي الْاَوَّلِينَ لَنْ اَوَّلُ وَجْهِ مِثْلُ مَا هُوَ دَاجِمٌ حَرَامَةٌ لَفْظِيَّةٌ مِثْلُهَا
اَوَّلُهُ هُوَ السُّنَّةُ وَ غَيْرُهُ اَيُّ غَيْرِ لَوْجِي اَمَّا قَوْلُ كُلِّ الْاُمَمَةِ الْكَلَامُ مِنْ اَهْلِ الْجَهْدِ وَ هُوَ الْاِجْمَاعُ اَوْ الْاِعْتِبَارُ بِكُلِّ اَخْرَاجٍ لِمُشَارَكَةٍ فِي الْعَلَّةِ وَ هَذَا
اَمَّا شَرَايِعُ مَنْ قَبْلُنَا وَ الْاِسْتِحْسَانُ وَ الْاِسْتِصْحَابُ فَمِنْ دَرَجَاتٍ فِيهَا اَنْتَبَى لِمُخَصَّصَةٍ اَمَّا مَرْبَايَ شَيْخِ اَحْمَدَ سَهْرَنْدِي وَ دَكْتُوبِ بِنَا وَ نَجْمُ جَلِيدِ وَ دِيمِ مِي طَارِزِ
مُحْتَبَرِ اَثْبَاتِ اَحْكَامِ شَرْعِيَّةٍ كِتَابُ سُنَّتِ هِيَ وَ قِيَاسٌ مَجْتَهِدَانِ اِجْمَاعُ اَمْتِ نِيْزِ مُشْتَبِهٍ اَحْكَامُ هِيَ بَعْدَ اَيْنِ جِهَارِ اَوَّلُهُ شَرْعِيَّةٌ هِيَ وَ لَيْسَ بِمُشْتَبِهٍ
اَحْكَامُ شَرْعِيَّةٍ نَمِيْ قَدْ اَنْدَشْدَ اَنْتَبَى وَ مَوَلَوِي جِهَارِ دَرْجَاتٍ سَوَالِ اِحْكَامُ مَاءِ اَسْأَلُ مِي كَلَامُ وَ كَدُّ اَوَّلُهُ شَرْعِيَّةٌ كَدُّ اَصُولِ فِقْهِ مِي نَوَاسِطُ جِهَارِ اَنْدَ الْكَتَابُ
وَ السُّنَّةُ وَ الْاِجْمَاعُ وَ الْقِيَاسُ كَذَا فِي التَّوْضِيحِ وَ الْمَنَارِ وَ الْحُجَّتِ مِي الشَّاشِي الْمُسْتَمْلَمُ وَ الْبَزْدِي وَ غَيْرُهُمْ كِتَابُ الْاَصُولِ لَيْكِنْ قِيَاسُ اَنْ قِيَاسُ حُجَّتِ اَمْتِ
كَدُّ مَقْرُونِ اَشْرُوطُ بَاشَدُ مَوَافِقِيْ اَشْرُوطُ مَذْكُورَةٌ كَدُّ اَصُولِ فِقْهِ مَسْطُورِ اَنْدَ اِسْتِحْسَانُ اِسْتِصْحَابُ وَ غَيْرُهُ دَاخِلٌ وَ قِيَاسُ اَنْدَ اَنْتَبَى لَيْسَ اَنْ بَاشَدُ
كَدُّ مَجْتَهِدِ رَافِقِيَّةٌ كَدُّ بَحْرِ الْعِلْمِ وَ دَرَجَاتُ شَرْعِيَّةٍ كَدُّ اَيُّ اَمْرٍ وَاقِعِيٍّ فَرْغِيَّةٌ مُتَقَرَّرَةٌ عَلَى الْاِيْمَانِ بِالذَّاتِ وَ الصِّفَاتِ النُّبُوَاتِ وَ الْمَعَادِ شَرْعِيَّةٌ
ثَابِتَةٌ بِاَوَّلِهِ شَرْعِيَّةٌ وَ لَا يُقَالُ عَلَى فِقْهِ الْمُتَقَلِّدِ تَقْصِيرٌ عَنْ الطَّاقَةِ فَلَا يَكُونُ فِي تَقْلِيدِهِ مُسْتَحْتَابٌ لِمَنْجُ وَ الْفَقْهُ قَدْ يُبَيِّنُ فِي كَلَامِ الرَّسُولِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ
وَ اَصْحَابِهِ السَّلَامُ فَاذَا مَا حَصَلَ لَهُ تَقْلِيدٌ لَا يَسْمُو فِقْهًا اَنْتَبَى اَمَّا دَرْجَاتُ مُتَقَلِّدٍ اَنْزَكَ مَهَارَتِيْ وَ رَفَقَةٍ بِهِمْ رَسَانَدُ وَ بَضْبُ اَقَاوِيلِ مَذْهَبِ مَامِيْ بِرِدَا وَ زَوْغِيَّةٍ
كَدُّ بَاشَدُ اَلْحَمْدُ جِهَارِ اَعْلَامُ طَبَقَاتٍ فِقْهًا تَقْرِيبًا لَّا فَهَامُ هِيَ كَدُّ اَنْدَ كَدُّ فِي الطَّحْطَاوِيْ الْاَوَّلِيْ طَبَقَةُ الْمَجْتَهِدِينَ فِي الشَّرْعِ كَالْاَرْبَعَةِ اَمَّا اَلْجِهَارُ مِمَّنْ اَسَّسَ الْقَوَا
وَ اَسْبَطَ اَحْكَامَ الْفُرُوعِ مِنْ الْاَوَّلَةِ الْاَرْبَعَةِ وَ هِيَ غَيْرُ مُتَقَلِّدِينَ اَلثَّانِيَةَ طَبَقَةُ الْمَجْتَهِدِينَ فِي الْمَذَاهِبِ كَالْبِيْ يَوْسُفَ مُحَمَّدَ الْمُخَرَّجِينَ لِمَا حَكَمَ عَنْ الْاَوَّلَةِ عَلَى قَوَاعِدِ
اَسْتَبْهَأَ الْاَعْظَمُ اَلثَّمَانُ اِنْ خَالَفُوهُ فِي بَعْضٍ مِمَّا يَمَازُونَ عَنْ اَلْمُخَالَفِ كَالْاَفْقَى اَلثَّلَاثَةَ طَبَقَةُ الْمَجْتَهِدِينَ فِي الْمَسَائِلِ الَّتِي لَا رَايَةَ فِيهَا عَنْ صَاحِبِ
الْمَذْهَبِ كَالطَّحْطَاوِيْ وَ الْخَصَّافُ وَ الْكَرْمَنِيْ وَ الْحَلَوَانِيْ وَ الشَّرْحِيْ وَ الْبَزْدِي وَ قَاضِي خَانُ اَمَّا اَلْجِهَارُ هُوَ اَلْاَسَاسُ لَفْظِيَّةٌ لَّا فِي الْاَصُولِ وَ لَا فِي الْفُرُوعِ لَكِنْ هُمْ
يَسْتَبْطِنُونَ اَلْاَحْكَامَ فِي الْمَسَائِلِ الَّتِي لَاقَتْ فِيهَا عَلَى حَسَبِ الْقَوَاعِدِ اَلْاَرْبَعَةَ طَبَقَةَ اَصْحَابِ التَّخْرِيجِ مِنَ الْمُتَقَلِّدِينَ كَالرَّازِيْ وَ اَخَرَاهُ فَهَانِهِمْ لَا يَقْدِرُونَ
عَلَى اَلْاِجْتِهَادِ اَصْلًا لَكِنْ اَلْحَاطِثِينَ بِالْاَصُولِ وَ بَضْبُ طَبَقَتِهِمْ لَّا مَا خَدَّ يَقْدِرُونَ عَلَى تَفْصِيلِ قَوْلِ مَحَلِّ فَرْغِيٍّ وَ جِهَانِ مِمَّنْ هُمْ مَحْتَمِلٌ لَامِنْ مَقُولٍ عَنْ اَلْاِمَامِ وَ صَحَابِهِ
اَلْخَامِسَةَ طَبَقَةُ اَصْحَابِ التَّرْجِيحِ مِنَ الْمُتَقَلِّدِينَ كَالْبِي الْحَسَنِ الْقُدُورِيْ وَ صَاحِبِ الْاَهْدَايَةِ وَ شَايِهِمْ تَفْضِيلُ بَعْضِ الرِّوَايَاتِ عَنْ بَعْضِ اَخَرِ قَوْلِهِمْ بِهَذَا
دَرَايَةُ اَوَّلِيْ السَّادِسَةَ طَبَقَةُ الْمُتَقَلِّدِينَ الْقَادِرِينَ عَلَى التَّمْيِيزِ بَيْنَ الْقَوِيِّ وَ الْاَقْوَى وَ الضَّعِيفِ وَ ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ وَ ظَاهِرِ الْمَذْهَبِ كَصَحَابِ الْمَتُونِ اَلْخَامِسَةِ
مِثْلُ صَاحِبِ الْكُنُزِ وَ الْحَمْدُ اَلْوَقَايَةُ وَ النُّجُجُ وَ شَايِهِمْ اَنْ لَا يَنْقَلِبُوا فِي كِتَابِهِمْ اَلْاَقْوَالُ اَلْمُرْدُودَةُ اَلْاَسَاسَةَ طَبَقَةُ الْمُتَقَلِّدِينَ اَلَّذِينَ لَا يَقْدِرُونَ عَلَى مَا ذَكَرُوا
لَا يُفَرِّقُونَ بَيْنَ الْعَشِّ وَ الشَّيْنِ اِهْ جَلِيٌّ وَ فَيَا اَيْضًا اَنْ السَّابِقَةَ مُتَقَلِّدُونَ لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ اَلْاَسَاسَةَ كَذَلِكَ مِنَ الْمُتَقَلِّدِينَ اَنْتَبَى وَ نِيْزَ بَاشَدُ اَلْاَسَاسَةُ
كَدُّ مَجْتَهِدِ بِرِدَا وَ قِسْمِ مَجْتَهِدِ مُطْلَقٍ وَ مَجْتَهِدِ فِي الْبَعْضِ بَحْرِ الْعِلْمِ وَ دَرَجَاتُ شَرْعِيَّةٍ كَدُّ مَسْئَلَةِ مِثْلِهَا اَمَّا الْاَصُولُ فَالْفَتْوَى
اَلْفَتْوَى وَ مَجْتَهِدٌ فِي الْبَعْضِ اَنْتَبَى وَ تَجَرَّتِي اِجْتِهَادُ اَخْتِلَافُ هِيَ وَ اَلصَّحِيحُ هُوَ اَلْجَوَازُ بَحْرِ الْعِلْمِ وَ دَرَجَاتُ شَرْعِيَّةٍ كَدُّ اَمْرٍ وَاقِعِيٍّ فَرْغِيَّةٌ مُتَقَرَّرَةٌ عَلَى الْاِيْمَانِ بِالذَّاتِ وَ الصِّفَاتِ النُّبُوَاتِ وَ الْمَعَادِ شَرْعِيَّةٌ
اَلْفَتْوَى وَ مَجْتَهِدٌ فِي الْبَعْضِ اَنْتَبَى وَ تَجَرَّتِي اِجْتِهَادُ اَخْتِلَافُ هِيَ وَ اَلصَّحِيحُ هُوَ اَلْجَوَازُ بَحْرِ الْعِلْمِ وَ دَرَجَاتُ شَرْعِيَّةٍ كَدُّ اَمْرٍ وَاقِعِيٍّ فَرْغِيَّةٌ مُتَقَرَّرَةٌ عَلَى الْاِيْمَانِ بِالذَّاتِ وَ الصِّفَاتِ النُّبُوَاتِ وَ الْمَعَادِ شَرْعِيَّةٌ

مجتہد فی بعض المسائل دون بعض و تیفرغ علیہ اجتہاد الفرضی ای من لم یعرف فی النصوص فالفرض السہام والانا راوار دوق فی الفرض مجتہد فقط
دون غیر ہا من الاجتہاد فالاکثر قالوا نعم تیجرتی الاجتہاد ومنہم الامام حجتہ الاسلام الغزالی قدس سرہ من الشافعیۃ والشیخ ابن الہمام رحمۃ اللہ علیہ
و یطوح رضا صاحب البدر یح بہ ایضاً و ہوالاشبہ بالصواب وقیل لا تیجرتی و توقف ابن الحاجب انتہی بالجملہ و مجتہدان طبقہ اولیٰ اہل استقلال گویند
و بواقی را غیر مستقل و نیز باید دانست کہ صاحب قوۃ الایمان مولوی کرامت علی جونیوری از رسالہ عقد المجید فی احکام الاجتہاد و التقلید تصنیف
مولانا بدہوی نقل میفرماید کہ محدث رحمۃ اللہ لکھتی ہیں کہ مجتہد وہ شخص ہی کہ جس میں پانچ قسم کی علم جمع ہوں علم کتاب اللہ عزوجل کا اور علم
سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کا اور علم علماء سلف کی قول کا کہ سنت میں ان سب فی اجماع کیا ہی اور کس بات میں خلاف کیا ہی اور علم غایت
کا اور علم قیاس کا اور قیاس کو کہتی ہیں کہ جس وقت کوی حکم قرآن اور حدیث اور اجماع سی صاف اور کھلا کھلا پناوی تب اس حکم کو قرآن
اور حدیث سی قیاس کر کی بجالی قیاس واجب ہی قرآن کی علم میں سی ان تیرہ باتوں کا جاننا نسخ منسوخ مجمل مفسر خاص عام حکم متشابہ کثرت
تخریم اباحت مذہب وجوب ان الفاظوں کی تفسیر میں مقام میں طول کی خوف سی نہیں کہ سکتی عالم ہوگا تو اصول فقہ سی معلوم کر لیا اور عوام
کی واسطی چندان ضرور نہیں اور حدیث میں واجب ہی ان تیرہ چیزوں کا جاننا اور صحیح ضعیف مشد مرسل کا بھی اور ترتیب کتاب کی سنت پر اور
ترتیب سنت کی کتاب پر یعنی دونوں کی رتی کا نگاہ رکھنا اور انکی حکم کو موافق کر دینا جس میں ایسا ہو کہ کوئی ایسی حدیث پادی کہ وہ ظاہر میں قرآن
کی موافق نہ ہو تو حکم مجمل رہ جاوی اور حدیث نبوی تو ایسی ہوتی نہیں بلکہ حدیث تو قرآن کی مضمون کو کھول دیتی ہی اور اسکی مخالف ہوتی
ہی نہیں اور ان سب چیزوں کا جاننا ان آیت حدیثوں میں جو احکام شرع میں دارد ہیں واجب ہی اور قصی اور اخبار اور وعظ کی طریق پر
آیت حدیث ہیں ان میں ان چیزوں کا جاننا واجب نہیں ہی اور بی طرح واجب ہی اُس قدر علم غایت کا جاننا جس قدر لغتین ان آیت حدیثوں میں
میں حج احکام شرع میں اورد ہیں عرب کی ساری لغتوں کا جاننا واجب نہیں ہی اور لغت میں اس قدر داخل چاہی جس میں کلام عرب کی مطلب کو دریافت
کر سکی اور مقام اور احوال اختلاف سمجھ سکی کیونکہ اللہ رسول فی عربی زبان میں حکم فرمایا ہی سو جو کوئی اس کو بجا لیا سو شرع کی احکام سی نہ واقف
ہوگا اور صحابہ اور تابعین کی قول ہی احکام شرع میں اورد ہیں اور فقہائے امت کی معتبر قول سی جو فتویٰ میں اورد ہیں واقف ہونا واجب ہی تاکہ
اس شخص حکم ان لوگوں کی قول کی مخالف نہ پری اور انکی قول کی مخالفت کرنا اجماع سی خلاف کرنا ہی پس جب کسی شخص فی ان سب باتوں کو
بجوبی جاننا اسوقت وہ مجتہد ہی اندہ بہ شرط نہیں کہ صحابہ اور تابعین کی ساری قول سی واقف ہو کہ اسکا کوئی قول چھوٹی پناوی اور جب ان
باتوں سی واقف نہ ہو تب اس کو تقلید کی سو کوئی راہ نہیں اور اگر وہ شخص اماموں کی مذہب میں ہی کسیکاذب یا اختیار کر چکا ہی تو اسکو اپنی اجتہاد
حکم کرنا اور فتویٰ دینا نہیں پہنچا اور جب کسی شخص میں فی سب علم جو مذکور ہو ہی جمع ہوں اور وہ شخص خواہش نفسانی اور بدعتوں سی کنارہ کر لیا
اور متقی ہو اور گناہ کبیر سی پر میر کر نہ لیا ہو اور صغیر گناہ پر پش نہ کرتا ہو تو اسکو درست ہی کہ شرع میں اپنی اجتہاد اور فتویٰ موافق حکم کری اور
جس شخص میں یہ سب شرطیں نہ جمع ہوں تو اسکو واجب ہی تقلید مجتہد کی نئی حادثوں میں جو دیر پیش آوین انتہی مقدمہ دوم

جواب الهام مظهر کلمات خفیه وین است نه مثبت کلمات زائده در دین چنانچه اجتهاد مظهر احکام است الهام مظهر فائق و انوار است
 که فهم اکثر مردم از آن کوتاه است هر چند در اجتهاد و الهام فرق واضح است که آن مستند برای است و این مستند بخائی رای عقل سلطان پس الهام
 یک قسم اصالت پیدا شد که در اجتهاد نیست الهام شبیه اعلام نبی است که ماخذ است چنانچه بالا گذشت اگر چه الهام ظنی است و آن اعلام قطعی است
 آیتان لدنک رحمة ویتی لئلا من انما نرشد انتی طمعه و مملوئی بلوی در باب اول حراط المستقیم می نگار د اعلی و ارفع ازین مقام مقام نیابت علی الله
 است در ضرب تجدیدات شرعیة و در اقامت اشباح و مظان حکم مقام حقائق آن در تعین ارکان آداب شروط و مفیدات تربیت نوع انسانی
 عمود این مقام بالذات مقام اصحاب شراعی است از انبیا و مرسلین و تبعیت ایشان ظلی از ان مقام نصیبه بعضی عظام از انبیا و کرام است
 که ایشان را در عرف قوم فهمین می نامند و این مقام را در اصطلاح حضرت پیشوا ارباب تعلیم و مقدمات اصحاب فقهیم عنی الشیخ ولی الله قدس سره بقام
 قرب الغرض تعبیر می نمایند و در خاتمه حراط المستقیم می طرز و اناط طریق استفاده کلمات راه ولایت پس اول باید دانست که در هر طریق از طریق اولیا
 مجاهدات و ریاضات و اوکار و اشغال و مراقبات معین کرده اند و نیز در وی میگویند که تعین اشغال و اوکار و مجاهدات و مراقبات فی الحقیقت مطلق
 تشریع است و یک در مقام قرب الغرض قایم میشود و اگر آن عزیز از قسیم انبیا می باشد لابد که صاحب شریعت مجتهد میشود و الاتعین از ضایع طریق
 موصلا لی الله از جذبه طبیعت او قواره صفت می جو شد و در ان تعلیم و تعلم را گنجایش نیست انتی و نیز باید دانست که علوم و مینة اقسام دارند
 شیخ الهند در کتاب العلم شرح مشکوة یقول که مراد علم دین است که متعلق است بکتاب سنت و آن دو قسم است مبادی و مقاصد مبادی
 علمی که موقوف است معرفت کتاب سنت بر ان مثل لغت و نحو و صرف و جبران از علوم عربیه و مقاصد آنچه متعلق است باعمال و اخلاق و عقائد
 و این همه علم محال است و علم مکاشفه نوری است که بعد از سلوک طریق حق و صدق محالیت در دل افتد که بدان معرفت حقایق اشیا چنانچه
 هست مشکشف گردد و معرفت ذات و صفات و افعال حق سبحانه و تعالی روی نماید و این علم حقیقت و علم در اشت خوانند بحکم حدیث من
 عمل ما علم الله علم ما لم یعلم هر که عمل کند آنچه دانسته و خوانده است از علم ظاهر روزی گرداند و به بخشد او اخذای تعالی آنچه ندانسته و نخوانده
 و کریمه و تقوا الله و یعلمکم الله نیز اشارت باین معنی است و علم ظاهر و باطن که گویند این معنی دارد و نسبت بر دو بیکدیگر نسبت تن و جان و پوی
 و مغز است و آیات و احادیث که در شان علم و فضیلت آن دارد شده شامل این همه اقسام است بر تفاوت مراتب و درجات آن انتی
 و مملوئی بلوی در فصل اول مقدمه الاصلاح الحق میگوید مراد از امر دین چیزی است که احکام شریع بآن متعلق می تواند شد بحکم اذا امرکم بشی من
 امر و نیکم فخذوا به و امر دین بمعنی مذکور با تقرر منحصر است در عقاید حقه و اخلاق جمیده و مقامات و حالات و واردات قلبیه و اقوال لسانیه و افعال
 جسمانیة خواه از جنس عبادات باشد خواه از جنس عادات خواه از جنس معاملات انتی ازین جا بگوید است که احکام شرعیة مربوط با و لا ارجع است
 که الهام در اینجا گنجایش ندارد اما امور دینیة ماوراء احکام شرعیة بسیار است که اصل خاص در اینجا الهام است مقامات و حالات و واردات
 اخبار غیبیه که اولیا عظام و ورثه انبیا و کرام علیهم التحیه و السلام بآن ممتاز اند مربوط با الهام است و امور دینیة عظامه و اخبار غیبیه و اخبار
 که مقاصد اند

کلام گویند و ثانی آنست یا اعمال قلیه اول که احوال ساینده فعال حسانیه است فقه خوانند و ثانی اگر تحتی عن الرذائل و تحتی بافضائل بود
آنرا اخلاق جمیده نامند و اگر تفریق قلب با نور مقامات عالیه و واروات غیبیه و حالات قدسیه بود آنرا تصوف گویند **مقدمه سوم** جهت
استنباط احکام از کتاب سنت مقلد را نمیرسد مستندی قول مجتهدی است نه ظن مقلد و نه ظن مجتهد کذا فی کتب الاصول قال بحر العلوم فی
شرح المستمسک تحصیل العلم بموجب العمل بتوسط الظن من خواص المجتهد اجماعاً لا حظ للمقلد فيه و اما المقلد فمستنده قول مجتهد فیما یفتی به المجتهد یعمل لا کلمه
ای ظن المقلد مستند اولاً لظنه ای ظن المجتهد فیحصل الطول و لانه منخرج معرفه المقلد از لیس علم بموجب العمل نه انتهی و امام ربانی در مکتوب دوم
و هشتم و ششم حلال اول میفرماید مقلد را نمیرسد که خلاف رای مجتهد از کتاب سنت اخذ احکام کند و بران عامل باشد ای وی و مولوی دهلوی در فصل اول
مقدمه الاصلح الحق در مسئله استنباط احکام میگوید بشرط ثانی آنکه قایل از مجتهدین باشد نه از مقلدین انتهی ازین اسناد بهرید است که اخذ احکام از
مرتب اجتهاد و خبر و مقلد خبر تقلید مجتهد چاره ندارد و علامه میبیدی در فائحه اولای فوائحه می نگارد که بعضی قسار تقلید از سر برودن انداخته فطره انا
سنگون ساخته اند فی اولیا و در ویشان بسیار کند و هر چه گوش ایشان رسد انکار کنند و بطایر نبوت و توابع آن قانع نباشند و از خود سخن چند میگویند
تراشند نه طبع شان گذارد که لبر تقلید روند و نه توفیق شان باشد که بوی تحقیق شوند نه بدین بین ذلک لا الی بل و لا الی بل و لا الی بل
از بهر فساد و جنگ جمعی مردم پاک و ندکی گری خود را کم دارد و در سه هر علم که آموخته اند فی القبر بغیر هم و لا یفقیهم و نیز در وی می طرز و امام
در رساله المتنبه من الضلال کفر بغیر فارابی و ابوعلی بن سینا که از اکابر حکما مشائین اند فرموده بواسطه نفی علم حق تعالی بحجریات و نفی
اجساد و احتیاج قدیم عالم انتهی در ترک تقلید چون حال کار بر عقلا و حکماء اسلام این بود پس حال دیگران چه خواهد بود و در فرق محمدی علیه
و السلام هفتاد و دو فرق مبتدعه همین ترک تقلید مجتهدان اهل سنت در وادی ضلالت حیران و پریشان اند مع هذا اگر مقلدان بقیاس غیر
مستبرخ خود از کتاب سنت اخذ احکام نمایند هزار مذمب باطله پیدا خواهند شد **مقدمه چهارم** ترجیح مذمب بعضی فقها بعضی دیگر
مقلدان می رسد غایت کار و بیان اختلاف و اختیار فقهاست مجدد و مجتهد حافظ احادیث نبوی شیخ جلال الدین سیوطی در خبریل المواب
فی اختلاف المذاهب میفرماید من العجب ایضاً من یأخذ فی تفضیل بعض المذاهب علی بعض تفضیلاً یؤدّی الی تفضیل المفضل علیه سقوط و
ترتیباً یؤدّی الی الخصام من السفه و صارت عصبیه و حمیه الجاهلیه و العلماء نمرتین عن ذلک وقد وقع الاختلاف فی الفروع بین الصحابه
و هم خیر الامم فاخصم احد منهم احد اولاً عادی احد احد و لانسب احد احد الی الخطاء و القصور انتهی و صاحب شفاء العیال ترجیح قول الحنفی کان
منها ان لا یتکلم فی ترجیح مذمب الفقهاء بعضها علی بعض بل یضیعها کلها علی القبول بحجه چون که جمهور اهل سنت کی نزدیک مذمب را بر
مین حق و ائره ای لهذا سب که مجتهدی جانی کو فرمایا و ترجیح مذمب کی گفتگوی اسوسطه منع کیا که ایک مذمب کو ترجیح دینا اکثر اوقات
مذمب با قید کی تفضیل و رد دلیل کل باعث بر جانابی چنانچه اسی سبب سی بعضی حنفی شافعی کی مذمب کو بر اکبری لگتی بین و بعضی شافعی منصف
مذمب حنفی بر طعن کرتی بین اسی بهیبه سی افضل الخلق علیه الصلو و السلام فرمایا که یونس علیه السلام سی محبی افضل نکرده و الله اعلم و همچنین ترجیح بعض

اولاً و ثانیاً
علی القلب
من غیر تحقیق
افضل کما فی
کتاب
ما یزید علی القلب
بمجلس البیت
فی تحقیق و خطاب
کتاب و در حق و
بسیار و تحقیق و
شوق و در حق و
یزید و تحقیق و
النفس و تحقیق
الشیخ و تحقیق و
و مدار و تحقیق و
اصطلاحات کاشی
بانی و تحقیق و
رسمانی که بدان
بسته اند و بهیبه
از با با گذر و گویند
غایت الفات

کلی حنفی در رساله خود القول السدید فلیق اول را نیز جایز داشته و وجه جوازش روایت و روایت مشهور حایان نموده و این بیان مختصر گنجایش
 ایراد آن ندارد و من اراد التفصیل فلیطالع تلك الرسالة انتهى مخلص کلامه و نیز باید دانست که شیخ الهند در شرح سحر السعادة میفرماید آنچه در
 صحاح اخبار آمده بالرائس العین عمل بدان موجب سعادت و نیا و آخرت است اما درین روزگار پسین این کار صورت نمیدهد و چه مجتهدان این
 احادیث و آثار را تتبع نموده و مانع از آن مسوخ و صحیح را از سقیم جدا ساخته و تحقیق و تاویل آن فرموده و تطبیق و توفیق میان آنها داده
 نموده و قرار داده اند عوام مسلمانان را بلکه علماء ایشان را درین روزگار این قوت و طاقت کجاست که این کار از دست ایشان آید ایشان را
 جز متابعت مجتهدان کردن و دوری ایشان رفتن سببی نبود و چاره نه و الهیة علیهم السلام کار مستقیمین محدثان را میسر بود و بحقیقت بمقیاس
 اجتهاد و کار از پیش زود و با خرد دست بان زدن ضرورت افتد و دلائل حجت قیاس و وجوب عمل بدان در شرح خاتمه کتاب معلوم گردد و ایشان
 تعالی و حکم مجتهد بحقیقت حکم کتاب و سنت است ولیکن چون این حکم در اینجا پوشیده است و بصریح نه در سبک طرق دریافت آن و حصول مقصود
 گاهی خطارد و و گاهی صواب زیجا آمد که المجتهد بخلی و نصیب بر بر تقدیر موجب اجرو ثواب گردد و بجبهت بدل مجبور و در طلب حق باید یا نیا بدو
 شیخ الهند در وی می نگارد حاصل این سخن آن است که اعتماد بر تصحیح و تفقید ائمه مجتهدین و اکار بر سلف است و چون ایشان حدیثی را نقلی بقبول
 کرده عمل بدان نموده انکار و اعتراض بر ایشان تقلید علماء محدثین که مشهور اند جایز نباشد و الزام ایشان بکلم این جاوید حکم و مکابره است
مقدمه ششم بیان معانی قرآن مجید تفسیر است یا تاویل سند العلماء و تفسیر سورة القيمة میفرماید تفسیر کلام الله عبارت از آن است که سنده
 چیز در آن مرعی باشد اول محل هر کلمه از کلمات آن بر معنی حقیقی بود یا بر مجاز متعارف خود و دوم ملاحظه سیاق و سباق آن کلمه و نظم کلام از اول
 تا آخر تا بی نسق و مختل نشود و سیوم آنکه فهمش بدان نزول می که حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و صحابه کرام رضی الله عنهم اند مخالف آن واقع
 نشده باشد و هرگاه یکی ازین امور سه گانه فوت شود و دو دیگر باقی ماند از تاویل نامند پس اگر اول فوت شود و دویم و سیوم برقرار ماند تاویل صحیح
 است و اگر دوم فوت شود و اول و سیوم برقرار ماند از تاویل مجید گویند و هرگاه مجموع امور سه گانه فوت شوند از تاویل تحریف و منحرف گویند و حافظ الله
 من لک انتی و قال صاحب العوارف بجزان بکون کلامهم فی ذلک ای فی الروح بمثابة التاویل لکلام الله تعالی و الآیات المترتبة حیث تحتم
 تفسیره و جوز تاویل لا یسحق القول فی التفسیر الا لفظا و اما التاویل فتمتد لفظا الیه بالبع الطویل بهو ذکر ما یحتمل الآیه من المعنی من غیر قطع
 بذلک و اذا کان الامر کذلک فلقول فی الیه فی الروح وجه و جعل انتی و شیخ الهند در رساله اثبت النور میفرماید حکم در بیان معانی قرآن
 بدو وجه است تفسیر تاویل تفسیر که خرم کنند که معنی این است و مراد الله همین است و خبر منقل و سماع از شارع بر وایت صحیح روا نمید و تاویل آنکه محتمل است
 بیان کنند و گویند که مراد این باشد بی خرم بانک مراد همین است و این بدو شرط جایز است یکی موافقت قانون شرع و دیگر مطابقت قانون
 عربیه و بناء علی هذه القاعدة این کریمه را یعنی آیت النور را تفسیر تاویل و تاویلات کرده اند که این مذکور قسطنطنیه از آن است و نیز در وی می نگارد که
 مراد اقدام و محل نفع و ذل درین مقام آنست که درین اشارات و کنایات که واقع شده است صور و ظواهر آنرا اثبات نکنند و نظر اعتقاد و مقتضی

کلی از نوع
 قدوس
 گزیندن
 بصورتی بدو
 از صورت
 خفین

بر وجود معانی و بواطن دارند چنانکه گویند باموسی تعلیمی بود بخلق آن خطابی واقع نشد و مراد و مقصود از خطاب فاعل و مفعول است
از نظر اعداوت و محبت و اودی مقدس عبارت است از حضرت که با حق و تشبیه حضور بلکه اینجا موسائی و عصائی و فرعونی به نسبت موسی است از
قلب است و عصا از بران حقیقت و مراد و فرعون نفس این روش فرقه باطنیه و ملاحظه است که الباطل ظواهر کند و بیک چشم نظر بآن عالم دارند و
از دیدن عالم دیگر گویا باشد چنانچه خسته که در مقابل آن الباطل است و سر و اسرار حق نمایند این هر دو فرقه از درجه کمال که مقام جامعیت است تا
و طریق حق است که هر دو جانب منظور بود و هر دو خانه معمور ماند و صورت و معنی هر دو ثابت بود و حکمت و شریعت هر دو مطابق گردید و چنانکه گویند
باموسی امر بخلق تعلیم واقع شده و وی در آمدن اودی مقدس که نام بقعه مخصوص است از زمین امثال بن امر کرده و با وجود آن اشارت
بطرح و اسقاط کونین فهمیده و این روش را اعتبار گویند که غیرت عبود از ظاهر بباطن و از صورت بمعنی است و خطاب فاعل و ایا و اولی انبیا
اثبات آن میکنند شیخ ذکریه الله بالحق میفرمود و لا یقدم الباطن علی الظاهر و لا ینتفی بالظاهر عن الباطن فرمود مقدم ندارد و علم بباطن را بهایت
آن بر ظاهر تارفته رفته در ورطه الحما و یغفلد و بذبذب باطنیه نکشند و نیز بلندگی نکند و قانع نگردد و بظاهر از باطن تا از تعقیب طلب و وصول
بمرتبه کمال محروم ماند انتهی کلام شیخ انتهی و نیز در وی می طراز و یکی در حضرت جنید بغدادی قدس سره حقیقتی گفت که ناظر در اسقاط عمل بود و فرقه
تزویمان کردن و وزدی کردن آسان تر از این اقوال است و گفته اند کمال کسی است که نپوشد و بر معرفت او نور و برع را و نه که سقوط عمل ازین
باطنیه سبب استغراق و استهلاک باشد در حقایق و معانی و غلبه حال و سطوت حقیقت و سبب محبت چنانکه از مجذوبان و مستانان آید که ربوده
شده اند و غلبه حال غمان اختیار از دست داده و ایشان نیز با وجود حال صحیح ناقص و نازل اند از مرتبه عقلا کما قال شیخنا و سیدنا و مولانا مولانا
التقلید شیخ محی الدین عبدالقادر الجیلانی رضی الله عنه ان لبه عبدا و احبابه و عظماء و عظماء افضل بلکه قصد این ملاحظه الباطل حق و اسقاط
عمل و انکار دین است باز درین زمانه فرقه پیدا شده اند در لباس درویشان که نه صورت دارند و نه معنی و نه حقیقت و مجاز و ساده لوحان
که یقین در دین ندارند بایشان میگردند و فریب میخورند مصیبتی در دین بالاتر ازین نیست فان الله و انما الید را جعول انتی و مولانا و دهلوی در
الطاف القدس میگوید آگاه باش آنحضرت صلی الله علیه و سلم صناعت اعتبار نزدیک تدبیر قرآن نگذاشته اند و حسب آن دریائی را
سرداده و این علم و طیفه این کتاب نیست بالجمله اعتبار فنی است شگرف و وسیع الارجا لقصیر الس حقائق سلی و بیاری از کلام شیخ که
و شیخ الشیوخ سهروردی از بهمن مقوله است انتی و شخص کلام امام حجه الاسلام که در اصل خامس جواهر القرآن میفرماید آنکه اما العباد
المتجرون لطریق الله سبحانه مجبون بنوعین احمد با الوساوس الصارفات للقلب الی التفکری البیته و ثانیها التقلید لظواهر معنی القرآن مجبونه
و ذلک حجاب عظیم عن الفهم و انت اعنی به التقلید الباطل کتقلید المتبع علی التقلید الحق ایضا فان الحق الذی کلف الخلق باعقاد
له درجات و له مبداء ظاهر و هو کالتفسر فی المثال و له غور باطن و هو کالباب قال رسول الله صلی الله علیه و سلم ان للقرآن ظهرا و باطنا
وحدا و مطلقا فالجانب علی الظاهر الطان انه لیس وراءه مرقی یتقی الیکف یتصور ان ینکشف له الاسرار انتی و نیز در اصل عاشر جواهر القرآن

باین بیان

مقدمه یازدهم علم ظاهر بلکه علم حیا کث و جماعت بی است و بدست نمی آید پس علم باطن بی شیخ چگونه میسر گردد و دشمنی **س**
 کس بجز علم از حق بین بری و فخر از بی راز و بر دین بدی و مولانا و طوی و رانتباه از شیخ تاج الدین سنهلی غنیفه خواجهمحمد باقی حکایت
 میکند قال الشيخ ابو علی الدقاق قدس شرفه شجرة التي تنبت بنفسها لا ثمر لها وان كان له ثمر يكون بغیر لذة و شنة الله تعالى جارية علی الله لا یتم
 من السبب فلما ان التوالد والتاسل الصوری لا یحصل بغیر الوالد والوالدة كذلك التوالد المعنوی حصوله بغیر المرشد متعذر و قال فی الراس
 الکلیة من الاشیخ له فالشیطان شیخ انتهی صاحب نفحات از شیخ بزرگمه بدانی روایت میکند که مردی بود فرزند خود را گفت بزرگمیش گاؤ بود گفت تیش گاؤ که
 بود و چه بود گفت آنکه باید از خا بداید گوید مرد گنجی یا جم انتهی محمد و بزار در حاشیه نفحات میگوید مرد از این حکایت آن است که هر کس که بی ریج
 طلب کوشش و خدمت استاد خواهد که بر تبه از مراتب این طائفة رسد او ریش گاؤ است پس اول خود را مستحیص حصول این طلب و در و ذین
 می باید ساخت و بعد از آن امیدوار بود و مستطرف فضل بود و این نصیحت از باب اراده است انتهی **س** هیچ چیزی خود بخود چیزی نشد و
 هیچ آبن خود بخود تیزی نشد و مولوی هرگز نشد عا و روم و تا غلام شمس تبریزی نشد و **مقدمه دوازدهم** هر چه از مشایخ منقول
 بود و خلاف ظاهر معلوم شود و آنرا محال است مولوی مدرسی در ایقاظ الغافلین میفرماید که امام باقی در کتاب خود ارشاد فرموده آنچه
 از مشایخ منقول است و بالیشان منسوب است از آنچه در باوی النظر خلاف ظاهر معلوم میشود آنرا محال و تاویلات است اول آنکه ما نسبت
 آنرا بجناب مشایخ مسلم نداریم تا بر وایت صحیح از ایشان ثابت نگردد و دوم آنکه بعد ثبوت آن از ایشان التماس کرده شود آنرا تاویل موقوف
 پس اگر یافته نشود تاویل گفته آید که شاید آنرا نزد اهل باطن تاویل خواهد بود سیوم صد و بر آن از ایشان در حالت غیبت و سکر باشد
 و مست بستی مباح غیر ما خود است چه دی غیر مکلف است در آن حال پس سوء ظن بالایشان بعد این مخارج و محال از عدم توفیق بود
 نفوذ بالله من الخذلان و سوء القضاء من جمیع انواع البلاء انتهی و صاحب تاریخ الخلفاء شیخ جلال الدین سیوطی در ترجمه عمر بن عبد العزیز
 می نگار و قال عمر بن حفص قال لی عمر بن عبد العزیز اذا سمعت کلمة من امر مسلم فلا تخجلها علی شی من الشر ما وجدت لها محلا من الخیر انتهی
 و امام ربانی در مکتوب صد و هجدهم جلالت می طرز و اگر لفظی صادر شده است که ظاهراً مطابقت بعلم شرعی ندارد و آنرا باندک توجه از
 ظاهر مصروف نموده مطابق باید ساخت و مسلمانی را متهم نباید کرد و اشاعت فاحشه و تفضیح فاسق بر گاه در شریعت حرام و منکر باشد تفضیح مسلمان
 بحد و شبهه چه مناسب بود و شهر بشهر بان منادی کردن کدام تدبیر باشد طریق مسلمانی و مهربانی آن است که کلمه که ظاهراً مخالف علوم
 شرعی است اگر از شخصی صادر شود باید دید که قائل آن کیمت اگر ملحق و زندق بود و آن باید کرد و در اصلاح آن نباید کوشید و اگر قائل
 آن کلمه از مسلمانان بود و ایمانی بخدا و رسول داشته بود و در اصلاح سخن او باید کوشید و محلی صحیح از برای آن پیدا باید نمود انتهی و فتیله علی
 مهابی و در محاضرات النصیحه میگوید و من ابرار البر تاویل کلام المشایخ کما فعل الامامان الغزالی و الرازی فی کلام الحاج فاول الامام الرازی
 قول بعضهم الشکر شرک و اول الشیخ شهاب الدین قول مظهر القریشی الفقیر لا یحتاج الی الله لیتق باحلا قهرم العائمة و یفتقدوا بهم فی افعالهم

فربما يسترى اليهم من بركة ذلك شيء من احوالهم من التقوى ان تبقى عن الفتوى بالاعلم فقد نقل الامام الغزالي رحمه الله عليه في الاحياء
عن بعضهم ان اسرهم الى الفتوى اسرهم الى النار انتهى **مقدمه سير** وهم من علوم صوفيه كرام وطايعين اولياء غظام بحرف سوا
خاتمه حيزي ويكفقد وقت نادر وعدادات وبغض ابن اناجيد علامت وبال وملكوت ومارت نفاق وشقاوت بود شيخ عبد الوهاب
شعراني ودر كتاب اليواقيت والجزاير ميفر يدايد قال الشيخ محمد الدين الفيرز آبادي صاحب كتاب القاموس في اللغة لا يجوز لاحد ان
ينكر على القوم ببادي الرأي لغير ما رتبهم في الفهم والكشف قال ولم يبلغنا عن احد منهم انه امر شي بهدم الدين ولا بنى احد من الوضوء ولا
عن الصلوة ولا غير مما من فروض الاسلام مستحابة انما يتكلمون بكلام يدق عن الاقنابم وكان يقول قد يبلغ القوم في المقامات و
درجات العلوم الى المقامات المجهولة التي لم يصرح بها كتاب ولا سنة ولكن كبار العلماء العالمين قد روتون ذلك الى الكتاب السنة بطريق
وقيق نحن استنباطهم حسن ظنهم بالصالحين ولكن ما كل احد يربص اذا سمع كلاما لا يفهمه بل يبادر الى الاسكار على صاحبه وخلق الانسان عجبا
ونيز دروي جي نگارو وكان شيخ الاسلام محمد الدين الفيرز آبادي يقول كما اعطى الله الكرامات للاولياء التي هي فرع المعجزات فلا
ينبغي ان يعطيتهم من العبارات ما يعجز عن فهمه فحول العلماء وكان شيخ الاسلام الخدومي رضي الله عنه يقول لا يجوز لاحد من العلماء الاسكار
على الصوفية الا ان سلك طريقهم وراى افهامهم واقوالهم فخالفة للكتاب والسنة واما بالاشاعة عنهم فلا يجوز الاسكار عليهم ولا يستقيم واطال
في ذلك ثم قال بالجدة فاقول ما يجب على المنكر ان يعرف سبعين امرا ثم بعد ذلك يسوغ له الاسكار منها غرضه في معرفة معجزات الرسل على احتساب
طبقاتهم وكرامات الاولياء على اختلاف طبقاتهم ويؤمن بها ويعتقد ان الاولياء يرثون الانبياء في جميع معجزاتهم الا ما استثنى ومنها اطلاق
على كتب تفسير القرآن سلفا وخلفا يعرف انرار الكتاب والسنة ومنابع ائمة المجتهدين ومعرفة التفسير والتاويل بشرائط وصح في معرفة لغات
العرب في مجازاتها واستعاراتها حتى يبلغ الغاية ومنها كثرة الاطلاع على مقالات السلف والخلف في معاني آيات الصفات واخبارها ومن
احد بانظار من اول سن وليا راجع من الاخر ومنها تبحر في علم الاصول ومعرفة مناسخ ائمة الحكماء ومنها ما هو بمعرفة اصطلاح القوم فيما عجزوا عنه من
التجلى الذاتي والصورى وما هو الذات وذات الذوات ومعرفة تحفيزات الاسماء والصفات والفرق بين المحضات والفرق بين الاحادية والواحدة
معرفة سائر الظهور والباطون والازل والابد وعالم الغيب والكون والشهادة والشؤون علم الهامية والهبوتية والسكر والمجربة ومن القاصد
في السكر حتى يسامح ومن هو الكاذب حتى يواخذ وغير ذلك فمن لم يعرف مرادهم كيف يحل كلامهم او ينكر عليهم باليس هو من مرادهم انتهى ونيز دروي
ميگويد وكان الشيخ عز الدين بن عبد السلام يقول ما يدلك على ان اهل الطريق قدوا على قواعد الشريعة دون غيرهم بل يقع على ايديهم من الكرامات
والجوارق ولا يقع شيء من ذلك على ايديهم ولو لم يكن في العلم ما يبلغ الا ان سلك طريقهم انتهى وكان الشيخ محمد الدين الفيرز آبادي رحمه الله يقول
لا ينبغي لاهل الفكر والنظر الا عراض على اهل العطاء والمنح فان علمهم نزل فوق علوم اهل النظر وكان الشيخ محي الدين من كبار اهل العطاء والذين
كشف انهم من اجل وجهه الباقي فتلا لاتهم سجادة بالانوار الساطعة الى يوم التلافي ومن تعرض لخطية مثله او كغيره فاما هو لجهل وجرمانه

بعض من خواص
سجود وكرامات
ووجه انوار
جلال حق تعالى
مستحق

[illegible]

تقدس نشان می شمرند انتهی ششوی **س** کار با کان را قیاس از خود بگیر که چه ماند در نوشتن شیر و شیر با گفت ما بشیر ایشان بشیر ما و ایشان
بسته خوابیم و خوب و بد عالم زمین سبب گمراه شد و کم کسی ز ایندال حتی آگاه شد و همسری با انبیا برداشتند و اولیا را همچو خود پنداشتند و
این ندانستند ایشان از عباد و در میان فرقی بود منتهای خلقت در بازار یکسان میروند و آن یکی در ذوق و دیگر در دیند و بر گناه و عیبت
در نظر میوه هر یک بود نوعی دیگر و بیضه باز آنچه باشد و بیضه کج شک را دورست راه و دانند آبی بدان سبب نیز که چه ماند فرقی و آن
ای عزیز و هر دو گون ز نور خور و از یک محلی یک شد زمین نشین و از آن دیگر غسل و هر دو گون آب و گویا خوردند و آب و زمین یکی سر گین شد
و زان مشک ناب و هر دو فی خوردند از یک آنچیز و آن یکی خالی و از دیگر شکر و صد هزاران همچین آشیاب بین و فرقی شان هفتاد ساله
راه بین و این خورد و گرد و طبعی زد و جدا و آن خورد و گرد و همه نور خدا و این خورد و زاید همه بخل و حسد و آن خورد و آید همه عشق احد و هر دو
صورت گریم ماند رواست و آب شور و آب شیرین صفات و هر که صاحب ذوق نشناسد بیاب و او شاد سداب خوش از شوره
آب و است ترکیب محمد لحم و پوست و اگر چه در ترکیب هر یک جنس است و گوشت دارد پوست دارد و استخوان و هیچ این ترکیب ماند همان
اندین ترکیب ماند مخرات و که همه ترکیبها گشتند و اگر بصورت آدمی انسان بدی و احمد و جبهل خود یکسان بدی و احمد و جبهل در میان
رفت و زمین شدن آن شدن فرقی است زفت و این در آید سر بند و اربابان و آن در آید سر بند چون آستان و چشم طبعی است را یکدم
بر بند و چند مینی صورت آخر چند چند و دیده معنی زمانی بر کشا و تا به مینی فرقی و در فرقی و **مقدمه شان و دم مقدمه شان** بجز تعلیق
چاره ندارد و کما مرار آتا و طعن و انکار مطعون و طام و مکلف و معزز است مندا العلماء و مکتوب موسوم مولوی نور الله میفرماید هر که از
قایمان توحید وجودی باز جاده اعتدال بیرون نهاده نوبت بالحاد و زندقه رساند البته ضال مگره میگرد و همچنین اگر کسی از قائلان توحید
شبهودی باز جاده اعتدال بیرون نهاده تکفیر و تنصیل جمع کثیر از علماء و صوفیه نماید البته مطعون و طام است انتهی و نیز سنده العلماء در فتوای خود
می نگار و عامی که هنوز باین مرتبه صوفیه صافیه نرسیده و نه عالم متکلم شده مکلف است بانکه جالابانند که صوفیه صافیه آنچه گفته اند حتی
است و فهم من بآن غیر رسد مثل ایمان بمشابهات قرآن انتهی و ملا علی قاری در رساله ششم القوارض میگوید و اما ما شتهر بین الخفیه من ان الخفیه
اذا انتقل الی مذنب الشافعی یغیر و اذا کان الامر بالعکس یخلف فهو قول مبتدع و مخرج نعم و انتقل طایفان فی مذنبه لاقول سواء کان حنفیا
او شافعی یا غیر فدر انتهی و شیخ جلال الدین سیوطی در مجموع الحادوی للفقادی میفرماید مستند فی شخص مدعی فقها قال ان اباحا الغزالی
لیس بفقیه و اما کان زاهد فاذ ایجب علیه فی ذلک فاجاب ان قول هذا الجاهل ان الغزالی لیس بفقیه لیستحی علیه ان یضرب بسايط
ضربا شديدا و یجس ساطو یلا حتی لا یتجاسر جاهل ان یتکلم فی حق احد من ائمة الاسلام بکلمة تشعیر بنقص و هذه الکلمة صادرة من عن
جبه مغرط و قلة دین فیهو جاهل الجاهلین و افسق الفاسقین و لقد کان الغزالی فی عصر حجة الاسلام و سید الفقهاء و له فی الفقه مؤلفات
جليلة و مذنب الشافعی الآن مداره علی کتبه فانه یفتح المذهب و حرة و یختص فی البسط و الوسط و الوجه و الخلاصة و یتب الشیخین

خود من کسب و الحاصل ان هذا الرجل الذي صدرت عنه هذه المقالة رجل غلب عليه الجهل والحق والفلسه فالواجب على المحقق طهره
ان يحجروا في الله وتجنده عدوا ويضعفه فيه الى ان تأتية من الله قاصمته طمعه بالغايرين اتى مقدمه مقدم مقصود فقير
نقل اقاويل ضعيفه وروايات مروجيه مانند سجده تحيت وطواف قبر كعبه در بعض مواقع رساله سيد لسان غاليلان است تا معلوم شود
که مسئله مختلف فيه است و در امور مختلف فيه جرم کردن بیک جانب و ترجیح آن و تعصب نمودن در آن غیر سید و عیب یکدیگر نباید کرد
فرمودم اعلم بمن سبب ازین نقل تو تم کنند که فقر ترغیب بر عقل قول ضعیف می نماید و نقل مروج مبتنی بر مذنب او بود
حاشا و کاشخ الهند در نوع ششم باب هم مدارج میفرماید بدانکه صاحب امتناع فکر کرده است در سماع سته قول راحت و کراست
ایاحت و ذکر کرد لائل بر مذنب و ترجیح کرد مذنب اباحت را چنانکه مدعی او است و جواب داد از اینست لالات و تمسکات حرمت
که است و اظناب کرد در اثبات مذنب اباحت و اثبات کرد از کتاب سنت و اجماع و قیاس و نیز ردی می نگار و مقصود و کتاب
حروف از نقل اقاویل اباحت آنست که تا معلوم شود که مسئله مختلف فيه است جرم کردن بیک جانب و ترجیح آن و تعصب نمودن
در آن مناسب طریقه اختلاف نیست اگر یکی را صلاح وقت در آن نماید که توقف کند و ملاحظه و احتیاط نماید و در طرطلاف و نزاع
میفتند و سلامت حال خود در آن میند و احتیاط و تقوی در آن اندیشد مبارک باد اما باید که زبان قائل حال از طعن و تشنیع و تفصیل و تفسیر بگردد
و افتاد و در ایشان با وجود تعارض ادله و تباین طرق و وجود علماء و فقهاء و عرفا در آن جانب دیگر قطع نظر از راجع و مروج نگارد و در ستر
انصاف را نکند صحبت عاقبت گریز خوش افتاد می ل و جانب عشق عزیز است فرو گذارش و با قائلان اباحت را نیز منزه
نیست که تعصب رزند و منکر اقاویل علما شوند خصوصا آنها می که سالک طریقه دیانت و نصیحت باشند و بکلی وجهه همو کتبها استبقوا
الحیث ات و هر دو طائفه را باید که رعایت طریقه تمیز و تفصیل از دست ندهند که توقف و احتیاط در همه کارها محمود است و افراط و تفریط در همه
مذموم و بالله التوفیق و منه العصمه و نیز ردی پس از بیان اختلافات که در غناء و موسیقی واقع است می طرز مدعایان است امری است
مختلف فيه و در امور مختلف فيه عیب یکدیگر نباید کرد و هر یکی را بحال خود باید گذاشت فرمودم اعلم بمن سبب ازین سبب الله اعلم بالصواب
والله المرجع والالب مقدمه بیستم این رساله را کسی مطالعه نماید که از غلو مردمان و مذنب اهل سنت مابروا آشنا باشد و هر
یکی را امیداند و دیگر را کاسبتی نمی شناسد قابل مطالعه این رساله نیست و اگر بر وجه اتم از غلو مردمان گهی وارد و از مذنب اهل سنت چندان
آشنا باشد نیز ازین رساله انتفاع خواهد یافت و اگر یکس این از غلو مردمان گهی ندارد و مذنب اهل سنت را بر وجه اتم می شناسد ازین
رساله بهره نخواهد برداشت زیرا که اصل کلام درین رساله مبسوط بر غلو مردمان و افراط قاهران است مقدمه نوزدهم
این رساله با سانی کتب معتبره اهل سنت مرتب و مبتدب است احتمال افرو بیتان گنجایش ندارد و باید که بی دماغی نفرماید و نقل را با اهل
مطابقت دهد و از آن نرسد که نزد طهور صحبت نقل تقبل آن لازم گردد مقدمه بیستم عند التطبيق نگویید که این همه اسانید هر چند

التعصب
مذنب قول الحق
عند قول البطل
بنا علی میل
الی جانب
تكون
سبب
بنا علی تفریق
بنا علی کمال
علت کما فی
جواب علی
تنبیه

در کتب معتبره موجود است اما تا ویلی داشته باشد که فیهن بآن نرسد زیرا که احتمال در وقت مناظره دلیل مجرب و چارگی و شاید چهل مناظره
است و با وجود این احتمال سبب باب گفت و شنید میگردد و این است بمقتضای است که بهنگام مطالعه این رساله ملحوظ باید داشت
اکنون باید دانست که درین زمان سراپا طغیان بعضی از عوام ماوراء دیگر خیالات خام و خرافات و دام هیتان حلول و تحلیلات و تهمت کفر و لجاجت
برابر باب کشف و شبهه که حامی سنت و قوام بدعت و جامع ظواهر و باطن شریعت و امام اهل سنت و جماعت اند بر بندند و با نیت و اولاد آنها
پیش می آیند و مسئله وجود را غیر معقول و منقول می پندارند و زبان اعتراض سخن می رانند که ثبت پرستان بنود و هزار ما خدا دارند و خدا را
وجودیه را هدیه و حصری نیست بلکه هر موی تن این کوران بیک جان ایشان جان و اوست اگر چه صور موجوده بیک وجود حق موجود باشند
فباحت کثرت البیہ چه لازم آید **و** راز وستی این کونه متنبیان بین و بطریق افرامیگونه که نزد طائفه وجودیه آنادی از نماز و روزه
و دیگر تکالیف شرعیة بی ریبی و شکلی است و در وجود ما و همیشه و در هر حال آنکه وجودیه منکر فرائض را و مستحق مجازیم را نمیکنند
بر بلندای سخن بسوی خود است و ثقف بسوی فلک بروی خود است و ثوبت بجای رسیده که بعضی از الفضول طائفه وجودیه را اکثرین طائفه
الیهودیه و النصرانیة می نگارند و بعضی چو لکمال طغیانی و سرکش شیخ الشیوخ شیخ محی الدین بن عربی را شیخ اکفر و شیخ ابریمو اند و امام محمد باقر
محمد غزالی و شیخ شهاب الدین سهروردی و شیخ کبیر صدر الدین قونوی و خواجہ بنده نواز سید محمد گیسو راز و شیخ عبدالکبیر حبلی و خواجہ عبید اللہ خوار
و مولانا عبد الرحمن جامی و مولانا عبد الغفور لاری و خواجہ عبد الباقی و دیگر بزرگان ما و لیا و وجودیه را کافر و اند حال آنکه بیشتر بزرگان وجودیه سیر
طریقہ ایشان اند قائم بکم الله انی یوکلون **و** نه فساند نور و سنگ عو خوش کند و هر کسی بر طینت خود می تند و ای بریده آن لب حلق و
و مان پاک کند ثقف سوی ماه آسمان و ثقف بر دیش باز گردد بی شک و ثقف سوی گردون نیاید شکلی و هر که بر شمع خداز و ثقف رو و شمع کی
میرد بسوزد و ثقف او و بریدون ان یطیفون نور الله باقوا بهم و یا بی الله الا ان یتیم نوره و لو کره المجرمون امام ربانی در مدح شیخ ابن عربی
و در مکتوب مفا و دهم جلد ثالث میفرماید و است که سخن معرفت و عرفان را بنیاد نهاده است و شرح و بسط داده و او است که از توحید و اتحاد
بتفصیل سخن گفته است و منشأ تعدد و تکرار بیان فرموده و او است که وجود را بالکل بخت داده است جل و علا و عالم را موهوم و محیل ساخته و او است
که تزلزلات موجود را ثابت گردانیده است و احکام هر مرتبه را جدا کرده و او است که عالم را عین حق دانسته است جل شأنه و همه او است گفته
و با وجود آن مرتبه تنزیه حق را سبحانه و را در عالم یافته است و از دید و دانش همه را در سبحانه منزله و متبر و دانسته مشایخی که متقدم اند درین باب
اگر سخن گفته اند باشارت و رموز گفته اند و بشرح و تفصیل آن نه پرداخته و اما اینکه ازین طائفه بعد از شیخ آمده اند اکثرشان تعلید شیخ اختیار
کرده اند و بر طبق اصطلاح او سخن رانده اند و او پس ماندگان نیز از بزرگات آن بزرگ استفاضه نموده ایم و از علوم و معارف او حظ فرا
گرفته جواه الله سبحانه عا خیر الخیر و در مکتوب صد و شصتم جلد اول طائفه وجودیه را علی تفاوت درجات الوصل و الکمال و اصل کامل میفرماید
و در مکتوب دویست و شصت و ششم جلد اول شیخ را از اولیا مقبولان میگوید و در مکتوب مفا و دهم جلد سوم او را اولیا و کبار

و در کتب معتبره موجود است اما تا ویلی داشته باشد که فیهن بآن نرسد زیرا که احتمال در وقت مناظره دلیل مجرب و چارگی و شاید چهل مناظره
است و با وجود این احتمال سبب باب گفت و شنید میگردد و این است بمقتضای است که بهنگام مطالعه این رساله ملحوظ باید داشت
اکنون باید دانست که درین زمان سراپا طغیان بعضی از عوام ماوراء دیگر خیالات خام و خرافات و دام هیتان حلول و تحلیلات و تهمت کفر و لجاجت
برابر باب کشف و شبهه که حامی سنت و قوام بدعت و جامع ظواهر و باطن شریعت و امام اهل سنت و جماعت اند بر بندند و با نیت و اولاد آنها
پیش می آیند و مسئله وجود را غیر معقول و منقول می پندارند و زبان اعتراض سخن می رانند که ثبت پرستان بنود و هزار ما خدا دارند و خدا را
وجودیه را هدیه و حصری نیست بلکه هر موی تن این کوران بیک جان ایشان جان و اوست اگر چه صور موجوده بیک وجود حق موجود باشند
فباحت کثرت البیہ چه لازم آید **و** راز وستی این کونه متنبیان بین و بطریق افرامیگونه که نزد طائفه وجودیه آنادی از نماز و روزه
و دیگر تکالیف شرعیة بی ریبی و شکلی است و در وجود ما و همیشه و در هر حال آنکه وجودیه منکر فرائض را و مستحق مجازیم را نمیکنند
بر بلندای سخن بسوی خود است و ثقف بسوی فلک بروی خود است و ثوبت بجای رسیده که بعضی از الفضول طائفه وجودیه را اکثرین طائفه
الیهودیه و النصرانیة می نگارند و بعضی چو لکمال طغیانی و سرکش شیخ الشیوخ شیخ محی الدین بن عربی را شیخ اکفر و شیخ ابریمو اند و امام محمد باقر
محمد غزالی و شیخ شهاب الدین سهروردی و شیخ کبیر صدر الدین قونوی و خواجہ بنده نواز سید محمد گیسو راز و شیخ عبدالکبیر حبلی و خواجہ عبید اللہ خوار
و مولانا عبد الرحمن جامی و مولانا عبد الغفور لاری و خواجہ عبد الباقی و دیگر بزرگان ما و لیا و وجودیه را کافر و اند حال آنکه بیشتر بزرگان وجودیه سیر
طریقہ ایشان اند قائم بکم الله انی یوکلون **و** نه فساند نور و سنگ عو خوش کند و هر کسی بر طینت خود می تند و ای بریده آن لب حلق و
و مان پاک کند ثقف سوی ماه آسمان و ثقف بر دیش باز گردد بی شک و ثقف سوی گردون نیاید شکلی و هر که بر شمع خداز و ثقف رو و شمع کی
میرد بسوزد و ثقف او و بریدون ان یطیفون نور الله باقوا بهم و یا بی الله الا ان یتیم نوره و لو کره المجرمون امام ربانی در مدح شیخ ابن عربی
و در مکتوب مفا و دهم جلد ثالث میفرماید و است که سخن معرفت و عرفان را بنیاد نهاده است و شرح و بسط داده و او است که از توحید و اتحاد
بتفصیل سخن گفته است و منشأ تعدد و تکرار بیان فرموده و او است که وجود را بالکل بخت داده است جل و علا و عالم را موهوم و محیل ساخته و او است
که تزلزلات موجود را ثابت گردانیده است و احکام هر مرتبه را جدا کرده و او است که عالم را عین حق دانسته است جل شأنه و همه او است گفته
و با وجود آن مرتبه تنزیه حق را سبحانه و را در عالم یافته است و از دید و دانش همه را در سبحانه منزله و متبر و دانسته مشایخی که متقدم اند درین باب
اگر سخن گفته اند باشارت و رموز گفته اند و بشرح و تفصیل آن نه پرداخته و اما اینکه ازین طائفه بعد از شیخ آمده اند اکثرشان تعلید شیخ اختیار
کرده اند و بر طبق اصطلاح او سخن رانده اند و او پس ماندگان نیز از بزرگات آن بزرگ استفاضه نموده ایم و از علوم و معارف او حظ فرا
گرفته جواه الله سبحانه عا خیر الخیر و در مکتوب صد و شصتم جلد اول طائفه وجودیه را علی تفاوت درجات الوصل و الکمال و اصل کامل میفرماید
و در مکتوب دویست و شصت و ششم جلد اول شیخ را از اولیا مقبولان میگوید و در مکتوب مفا و دهم جلد سوم او را اولیا و کبار

می بیند و مولانا و دهلوی و جماعات طریق شیخ را بوصف قدّم الصّدق توصیف کرده و در انتباه او را از شیوخ سلسله خود شمرده است و مولانا
 و دهلوی در تنویر العینین قول شیخ را بر مدعا خود مسند آورده است و صاحب فیض عام در صفحه پنجاه و میوم می نگار و قطب المقرّبین شیخ علی الدین
 ابن عربی فتوحات کی انشا و سیون باب بن لکهای آنّه لیس للعبد فی العبودیة نهائیه حتی یصل الیهای ثم یرجع ربّا کما انه لیس للربّ حدّ نهائی
 ثم یعود عبداً فالربّ ربّ غیر نهائیه و العبد عبد غیر نهائیه یعنی بندی کو بندی پنی مین نهایت نهیمن بی تا اوس نهایت کو پنچ کرب ہو جاوی
 جیسا حدین بی رب کو تا اوس حد تک پنچ کر بندہ ہو جاوی پھر اس صورت مین رب ہی سورب ہی بلا انتها اور بندہ ہی سوبندہ ہی
 بلا نهایت یعنی رب پنی کو اور بندی پنی کو انتها نہیں ہی بندہ ہر مقام مین ہمیشہ بندہ ہی ہی اور رب ہر مرتبہ مین ہمیشہ رب ہی ہی پھر کسی جگہ
 رب پنی کا اعتقاد کرنا کسی مقام مین ہو کفر ہی اگر کسی بزرگ کی کلام سی ایسی بات سمجھی جاوی تو تیری سمجھ کی غلطی ہی اوس بزرگ کی مراد
 وہ نہیں ہی جو تونی سمجھا تمہان صوفی شعار بعضی کلام سی بزرگوں کی ہی مراد سمجھ لیکر آپ ہی کافر ہو ی اپنی مریدون کو بھی کفر مین دلی
 اندکی پناہ انتہی در مسئلہ وحدۃ الوجود شیخ خصوصیت ندارد بلکہ ماوراء شیخ از متقدّمین و متاخرین ہزار ہا اولیاء کرام و علماء عظام از
 پیشوایان جهان و مقتدایان منکران قابل این مسئلہ اند اگر منکران از انہا مطلع بودند ہی ہرگز بر انکار جزات نمودندی قال صاحب اربعۃ
 التائید فی شرح اولیۃ التوحید و لندکر بعد تقریر الاولیۃ القاطنین بعد الذہب بمن یعتقد اکثر منکرید علی اقوالہم و احوالہم فی القوۃ النظریۃ و العملیۃ
 مع عدم اطلاعہم علی قولہم ببلک ولو ظنّوا انہم علی ذلک لما اصرّوا علی انکارہ و لم یقیدوا علی الانکار علیہم انتہی و تحقیق مسئلہ وحدۃ الوجود
 در فائدہ سی و ہشتم سی انہم و چہلم باید طلبید و نیز باید دانست کہ در حدیث صحیح اؤکر و امحاسن موتاکم و کفوا عن مساوئکم آمدہ اما معطلہ
 زمانیان اؤکر و امساوی موتاکم و کفوا عن محاسنہم بود بلکہ محاسن بزرگان در صورت مساوی می بینند چشم باندیش کہ بر کنند
 با و با عیب ناید ہنرش در نظر او با وجود دعوی سنیت برائتہ اہل سنت بطریق تفوق و نقلی طعنہ میزنند ہر کہ بیہودہ گردن افرازد
 خویشین را بگردن اندازد و در تخطیہ و تجسّس عیوب بزرگان مبادرت می نماید نہ در ہر سخن بحث کردن رواست نہ خطاب بزرگان
 گرفتن خطاست نہ و در ہم اساس شریعت و کسر اساطین ملت جہت خود مصروف می دارند ترا تیشہ دوم کہ ہر شرم شکن و انگفتم کہ
 دیوار مسجد بکنن نہ و در امانت بزرگان بن و شکست خانہ شرع متین کمال بزرگی پندارند بزرگش بخوانند اہل خرد کہ نام بزرگان
 بزرشی بردہ تا آنکہ سراج آفت سرد عالم امام امام اعظم را صاحب الرای گویند چہ او برخلاف حدیث بہ ترک رفع یدین حکم نموده است
 و تنویب کہ بقیاس آن امام و صاحبین و سائر فقہاء کو فہمستحسن است بدعت ضلالت خوانند و امام حجۃ الاسلام را کافر و ملعون گویند چہ او و راجحاً
 و کیمیا فاعل وحدۃ الوجود بود و ہمدوست میگردد و سلطان العارفین بایزید نسبتاً می راوحسین بن منصور حلاج را ملحد و کافر خوانند و انکار سائر
 صوفیہ و علم تصوف میکنند چہ بایزید بکلمات کفر لا الہ الاّ انا فاعبدون و سبحانی ما اعظم شأنی و لیس فی حجتی سوائک فاعل گشتہ و حلاج انا الحق
 گفته است و شیخ مصطفی الدین سعدی شیرازی را بیہودہ گویند چہ شیخ در گلستان و بوستان باب عشق را بقلم آورده است و مولانا جلال الدین

از بی
 این کہ در دہلی
 این جانان و
 لڑہ در ملک
 غم طایب تو
 مینواید کہ از بیچار
 صد سال بی از
 بندہ حق و جان
 علی رحمت اللہ
 علیہ تا قہر مبارک
 ایشان او را
 انشی داد نان
 دم از سندان
 در صورت
 عیوب است

روحی را حاکم فعلی حرام گویند چه مولانا در مثنوی حکایت بزرگی میکند که برگرد خود بایزید را حکم طواف بهفت باره نمود حال آنکه طواف غیر کعبه حرام
است و نیز مولانا را مقرر کفر خود خوانند چه مولانا در مثنوی میفرماید **س** از سبب سوزش من سودایم و از خضلاش چه سوسطایم و پس
اقرار می نماید با آنکه من چه سوسطایم ام حال آنکه سوسطائی کافر است و تحقیق نامی مولانا عبد الرحمن جامی را بی ادب گویند چه در کتاب سوف
زنجی خط و خال و حسن و جمال زنجی از وجه یوسف علیه السلام را بیان نموده است و نیز تحقیق نامی را مکتب فعلی حرام گویند چه در رقعات جامی علیه
السلام عرض زمین بوسی میکند حال آنکه زمین بوسی حرام است و شیخ الهند را ملحد و مشرک خوانند چه شیخ در عنوان مدارج آیه هو الاول والاخر و اظهار
و الباطن و بهر یک شیعیان را در حجاب الهی حلقه و نیز در مدح نبوی صلی الله علیه و سلم بکلام آورده است و مولوی مدرسی را کافر و مشرک گویند چه مولوی
در دو گانه قادیانیه بخاندن یا شیخ عبد القادر شینا الله حکم فرموده است حال آنکه بعضی علماء لفظ شینا الله را در کلمات کفر شمرده اند و علم غیب خصیصه
عالم الغیب بود و نداء غائب شرک است و نیز مولوی را دروغ گو گویند چه در کتاب تحفه الاحسن فی مناقب ابی الحسن شیخ خود رکن الدین شیده
ابو الحسن قری را قبله و کعبه میگوید حال آنکه قبله جاد است و حضرت قری بنی انسان آن در عرب است و این در عجم و بحر العلوم را بدعتی خوانند چه او حقه کشی
و اطعمه و هم و مسیم و چهل ساله و ستمنی و فاخته رجب تناول می نمود و در محفل میلاد سرور نام علیه افضل الصلوة و السلام شریک می شد و عند السلام
بر می خاست و در احتکاف چهل روزه عشره اخیره شعبان و ماه رمضان تسبیح در دست میداشت حال آنکه در حدیث شریف کل بقیه ضلالت آمده است
و نیز آور تا ریک امر معروف و نهی منکر خوانند چه او و عبط منیک و وزیر اور تا ریک حج گویند و نیز او را موپست خوانند چه او زیارت آثار شریف می نمود
ای غیر ذلک قائلان شخصی کثره مولانا روحی میفرماید **س** از خدا فی بوی اورانی اثر و در خویش افزون ز نشیث و بوالبشر و ظاهر آرایش سین آن
مدعی و باطنش ظلمت زبانش شعلشی و در بنموده و راهم شکل خویش او همی گوید که زاهد ایمیش و حرف در ویشان بدزد و مردود و تا بخواند
بر سلیمان آن فسون و حرف در ویشان بدزدیده بسی و تا گمان آید که خود هست او کسی و خورده گیر و در سخن بر بایزید و ننگ دارد و از درون او نیز
چون خلل خواهد که پوشید عیب کس کم زند و عیب محبوبان نفس و چون خدا خواهد که برده کس در و تا میلش اندر طعن و پاگان برده و هر چه بر تو آید از ظلمات
و غم و کان زبی باکی و گستاخی است هم از خدا جویم تو فقیق اوب و بی ادب محروم گشت از فضل رب و بی ادب تنهانه خود را داشت بد و بلکه آتش و قهر
آفاق زو و طرفه آتش زنی که قدم این طاعنان هر جا که افتد بتفرقی کلمه مسلمان منهدر بود و فتنه و فساد و از اینجا میخیزد و عجب کوه اندیشی که شامت طعن
این کوه اندیشان اهل نفوس را در پی طاعنان می دواند و کشان کشان بر طعن میثویان ایشان می برد سنانی **س** نکند صد هزار تیغ و زبانی
آنچه کیف طاعنی کند بزبان و اگر از آن طرف بدایت نمی شد ازین طرف صدائی و ندائی بر نیخاست پس بحقیقت این کوه اندیشان طاعن
پیشویان خود اند اما م حجه الاسلام در اصل سیم رکن سیم کیمیا میفرماید رسول صلی الله علیه و سلم گفت لعنت بر آن باد که مادر و پدر خود را دشنام
و بد گفتند این که گفت آنکه مادر و پدر دیگران را دشنام دهد تا مادر و پدر او را دشنام دهند آن او داده باشد انتهی سعدی **س** چیزی که
بخود نمی پسندی و با کس مکن ای برادر من و اگر مادر خویش دوست داری و دشنام بدی مادر من انتهی قال الشیخ الکامل زین الدین ابی بکر

قال الله
قال رسول الله
یعنی من الله
فیقول الله و غیر
عالم من قول
پیشام میلاد
کین از قب
که می بازید
۱۸

اموات مشک شبهت حال آنکه در بدی و حرمت نذر غیر حق مشک و شبی نیست و نیز مولوی دہلوی در باب چهارم حرط المستقیم خود را از عقبتہ بوسان
سید ماجد شمرده است حال آنکه عقبتہ بوسی حرام است و نیز مولوی دہلوی در مقدمہ حرط المستقیم حب نفسانی را کہ طقطب حبش است مبداء ولایت میگید
حال آنکہ از امراض دماغی و عوارض نفسانی است کافی کتب الطب نیز مولوی دہلوی استعمال تنباکو میکند و ناس بکثرت میگرفت حال آنکہ استعمال ناس
بدعت ضلالت است و نیز مولوی دہلوی در باب اول حرط المستقیم آیہ ہوا الاول والاخر والظاہر والباطن و کرمیہ و ہونجلی شیء محیط و حدیث ثعلبی
لو کتبتکم بکحل الی الارض السابعة السفلی لبط علی اللہ را در دلائل اثبات وحدۃ الوجود بقلم آورده و نیز تجاویز صد و زمرہ انا الحق و لیس فی حجتی
سوی اللہ از نفس کاملہ طالب رقم فرمودہ است پس مولوی محمد و کافرست و نیز مولوی دہلوی دروغ گو است چہ در باب مذکور تجد خود و شیخ
یشوخ خود مولانا دہلوی را قید و کعبہ میگید حال آنکہ مولانا انسان است و کعبہ جادو آن در ہند است و این در عرب و سید ماجد بی علم بود چہ
منہای تحصیل او کافہ است و تحصیل علوم دین کہ تفسیر و حدیث و فقہ است بیخ نمود آری مولوی علم لدنی می نمود اما علم لدنی از ثمرات خراج بود چہ مولانا در تفسیر
داخل ندارد و سید واعظ موہرست بود چہ زیارت آثار شریف می نمود و نیز سید واعظ بکمال ریخت جنبکہ تناول می نمود حال آنکہ بیشتر علماء جز
اکمل آن حکم کرده اند و نیز سید واعظ تاریک حج بود و نیز سید واعظ بدعتی بود چہ استعمال ناس می نمود و روز سیم و دہم و چہم و غیرہ زیارت قبر
میرفت و طعام میسپید و چہم و سالانہ وجب میخورد و شرک محض بدعت میسپا و سرور نام علیہ فضل الصلوۃ والسلام می شد و عند قرۃ السلام
قیام می نمود و سید محمد برزنجی شافعی کہ از مشاہیر علماء مدینہ است در رسالہ مستی بالضرار ہم الباشم لدماغ محمد یاشم میگید قال السیوطی فی منظومہ
فی المجدین فی بیان شروط المجتہد والشرط فی ذلک ان یحیی المائۃ یا ہو علی حیوۃ بین الفیۃ و یشار بالعلم الی مقامہ و یدبصر
فی کلامہ و ان یکون فی حدیث قدروی و من اہل بیت المصطفی و ہو قوی و فہذا الشیخ ای شیخ السمرقندی شہر با علم لان المراد بالعلم
الشعرۃ التفسیر و الحدیث و الفقہ و لم یزید فیہا اثر اولاً تا لیفا و اما لکتابات اکثر ترات و شطح و رأینا ولیدہ قد خذل الشیخ و الحدیث و لم
ینضروہ و یالیۃ او الم یضمر ما لم یخیر لہا و سلم را سابر ایس لالہ و لعلیہ لم یکن من اہل بیت المصطفی خلیف یبغی انہ مجتہد و ما الدلیل علی ہذہ
التسمیۃ ان ہی الاسماء سمیۃ ہا و اما کما انزل اللہ ہما من سلطان فأت بآیۃ ان کنت من الصادقین و نیز در وی می نگار و قد
نظرنا فیہا ای فی مکتوبات المجتہد و فوجدنا منکرات کثیرۃ ان اللعۃ افضل من محمد صلی اللہ علیہ وسلم و ان الحقیقۃ المحمدیۃ بعد الف ستمصل
الی الاحمدیۃ و تجد بہا و تخلو المحمدیۃ و تبقی شاغرۃ الی زمن خروج عیسی و ان الخلقۃ فی ابراہیم کانت مفصلۃ و فی محمد عکس الخلیۃ فسال محمد
صلی اللہ علیہ وسلم حصول الخلیۃ التفصیلیۃ بقولہ کما صلیت علی ابراہیم و ان حصول ذلک کان ہو قوفا علی وساطۃ شخص من ائمہ فحصل لہ
ذلک بعد لائف بوساطۃ احد ہم بشیر الی نفسہ و امثال ذلک من الترات فلعلہ اراد ان یقول نفسه انہ نبی لعلہ بعد لائف یعنی
بنبوۃ جدیدۃ فخاف من السیف فرمز رموزاً یتقطن بہا اثباۃ اللہم یا نبیہم انما من الکلمۃ بین لہ فی ہذہ الدعاوی انتہی و نیز سید
برزنجی کتابی ستمی یقبح الزند فی رد جمہالات شیخ السمرقندی بقلم آورده است و ما وراء ان رسائل بسیار در مطاعن امام ربانی و مولوی دہلوی

بافتہ و کلامی
دو بار کردن
اشادہ نسبا
را بنابر لغت قول
پرواقتی شمرند
شور بالحدوث
بالنہج بای برادر
ملک بوقت
ناشدن و
خالی ماندن
شہر از مردم
از آن کردن
از بای و متکبر

[illegible]

و غیر همدون گردیده اند شیخ الهندی نیز مکتوبی طویل در مطاعین امام ربانی حواله قلم نموده است الی غیر ذلک ^{بک} کتابهای کثرت
بالتجمل این طاعان طرفین در رنگ علاقه شمع تولداتی تبرائی پسندند و هر گوی در تر آذر گمان دیگری بجهت سماعی باشد
^{بعضی بول و تحقیق لازم و دنا و توانی از حد و در گذشتن شیخ عالی فیاض القلبات}
بهین بر ذلیلت عیب جوئی و طعن زنی طاعنه ذواصب و خواجه در مطاعین این بیت کلام و فقره شیعیه و رافضیه در مطاعین مخالف
عظام و خارج طویل و طول امیر کثیره همچو دلهای سیاه خود سیاه کرده اند و با آنکه فصل خصومات پیش جاکم حقیقی و در فصل
است بدون دعوی تدعیان و بغیر حضور متخاصمین گویان قضا علی الغائب بلکه قضا علی البیت می نمایند و عند القضا با آنکه
حق بحق دار رسیدن گنجایش ندارد در فصل خصومات گذشته گمان عمر عزیز بی بهار بار باد میدهند تا آنکه عبد الحمید مغربی نماید
با آن زعم نادان و لا غیر در طعن حضرت امیر حسین و دیگر اکابر اهل بیت کتابی ضخیم قلم آورده و ابن مطهر حلی شیعی با آن همه
دعوی همه دانی در طعن حضرت شیخین و ذوالنورین و دیگر اکابر صحابه مجتهد عظیم تصنیف نموده است بالتجمله طاعن هر که
باشد ظالم است و البانی و ناظم قصور فہم طاعنان است که امثال این امور را مطاعین می فهمند عند التخصص بودی است که مطلقا
جانبین اصلی ندارد نه علم و عمل و روح و تقوی و دیانت و اخذ عزیمت و احیاء سنت و امانت بدست این کابر مطعون میشوند
و معروف است و نفوس این امجد از که در ذات نفس و نفسانیت منزله و مبرای این همه مطعون الخیر اند معجزه اگر در مطاعین باشد
دایره بر طاعنان ننگر خواهد شد که ظاهرین مطاعین الطرفین باید که عوام و اولیای صحیح عقاید ملوفی کتب کلامیه سنت و جماعت
نمایند بعد از آن فرض واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکروه و مستحب بر طبق کتب فقیهیه ایشان درست دانند
تا بعد از آن کابر مطعون بی برند مشنوی **س** است سنت ره جماعت چون رفیق بی ره و بی یار رفیق بی نصیق بی نه آنکه از
صراط مستقیم سنت و جماعت دست بردارند و بدعوی اجتهاد بر خلاف رای مجتهدان کتاب و سنت اخذ احکام نمایند و بر
پیشوایان سنت و جماعت طعن زنند و اهل نفوس را بر طعن پیشوایان خود برانگیزند **س** دوستی بی خود و دشمنی
است و اگر خدا خواهد جواب طاعین طرفین و چند مطاعین دیگر مرا حتما یا اشاره در مطاوی فوائد خواهد آمد و جواب طاعنان
مندرجه رسائل از کتب الرد علی طلب دارند و بواسطی را بر آنها قیاس نمایند ولیکن بحکس از جوهر طاعن مخلصی ندارد و سعدی
س اگر در جهان از جهان رسته است و در از خلق بر خیزش رسته است و کس از دست جوهر زبانه زشت اگر خود

[illegible][illegible]

تغایه مافی الباب آنکه بعضی از احکام این شیخ بر عین ازان قسم اند که عبارت از نفس شایسته نفس و لایق نفس و تقصیر نفس میگردند و خواص از این لغت دین
فهم یابند و قسم دیگر از احکام ازان قبیل اند که بشوئط اجتهاد و استنباط مفهوم میگردند این فهم مخصوص بائمه مجتهدین است که آن مرفقه باشد قبول
جمهور و اصحاب کرام آن مرفقه و مجتهدین سائر امت آن سرور باشد علیه و علی الصلوات و التسلیات لیکن احکام اجتهادیه در زمان آن مرفر
که آوان وحی بوده علیه و علی الصلوات و التسلام در میان خطا و صواب مرفقه نبوده بلکه بوجی قطعی صواب محقق از خطا و محطی متمیز می گشت
حق با باطل مترجیح نمی ماند که تقریر و تثبیت نبی بر خطا جز نیست بخلاف احکامی که بعد از انقضای زمان وحی بطریق استنباط مجتهدین حاصل
است در میان صواب و خطا مرفقه است لهذا احکام اجتهادی که در زمان وحی مقرر گشته است موجب یقین است که مفید عمل و اعتقاد است
و بعد از آن وحی ناچار موجب ظن باشد که مفید عمل است نه موجب اعتقاد و قسم ثالث از احکام قرآنی ازان نوع است که طاقت بشری در فهم
آن عاجز است تا علای از جانب منزل احکام محل سلطانه حاصل نشود فهم آن احکام متصور نبوده و حصول این اعلام مخصوص پیغمبر است علیه
و علی الصلوة و التسلام غیر پیغمبر این اعلام نمکنند این احکام هر چند مأخوذ از کتاب است اما چون مظہر آن احکام پیغمبر است علیه و علی الصلوة و التسلام
و علی الصلوة و التسلام ناچار این احکام را منسوب ببت داشته اند که مظہر آنهاست است در رنگ آنکه احکام اجتهادیه را بقیاس نسبت کنند بآنها
آنکه قیاس مظہر آن احکام است پس نسبت و قیاس هر دو مظہر احکام باشند اگر چه در میان این دو مظہر فرق بسیار است که یکی مستند بر آیت است
که مجال خطا دارد و دیگری مؤید باعلام حق جل و علا که خطا را آنجا گنجایش نیست قسم آخر کمال شباهت باصل دارد و گویا تثبیت احکام است
هر چند فی الحقیقت تثبیت جمیع احکام همان کتاب عزیز است و بس باید دانست که در احکام اجتهادیه غیر پیغمبر با پیغمبر علیه و علی الصلوة و التسلام
مجال خلاف است اگر آن غیر بیانه اجتهاد و برد و احکامی که عبارت و اشارت و دلالت نص ثابت شده است و همچنین احکامی که مظہر آنها
ست است احدی را در آنها مجال مخالفت نیست بلکه بر جمیع امت اتباع آن احکام لازم است پس مجتهدان امت را در احکام اجتهادیه
متابعت رای پیغمبر نیست علیه و علی الصلوة و التسلام بلکه صواب و آن موطن متابعت رای خود است انتهی و تفصیل اقسام احکام
مجتهد و مقلد مع المتعلقات از مقتضات باید طلبید پس ازان باید دانست که رفع یدین در غیر تکبیر احرام نزد امام اعظم مکروه است و نزد امام
شافعی منون شیخ البند در شرح مشکوٰۃ میفرماید بدانکه بدانشین دستها در غیر تکبیر احرام مختلف فیه است میان ما و شافعی و احادیث و آثار در
بر دو جانب آمده و قد متحقق در وی است که با بر دو بوده است گاهی آن و گاهی این و از صحابه هر کس آنچه دیده روایت کرده است یا رفع در
ابتدا بوده است و در آخر منسوخ گشته و از آنکه عظام صحابه مثل ابن مسعود که عالم نبود بشرایع اسلام و احکام آن و متفقه بود باحوال رسول خدا و نظام
آن حضرت بود در حضور و سفر آنرا نمیکردند نظام احتمال ثانی است و از امیر المومنین علی رضی الله عنه نیز عدم رفع روایت میکنند و اگر چه
بر دو بود عدم رفع راجح است بآنکه دی از جنس سکون است که مناسب تر است بحال صلوٰۃ که خضوع و خشوع است و کلام درین مقام و است
جمله ازان در شرح سفر السعاده ذکر کرده ایم انتهی و نیز شیخ البند در فتح القنان فی تائید مذہب النعمان مذہب امام را باخبار و آثار بسیار

مستند کرده و صاحب کافی و کفایه و شرح مختصر و قایده و غایه و نهاییه و تبیین الحقائق و بحر الرائق و غیره باین مذهب امام را با احادیث صحیح و اسناد قویتر
 با ثبات رسانیده و صاحب نظام الاسلام نیز مذهب او را بیازوده سند مستند گردانیده است درین مقام طینیانی و گستاخی بعضی از عوام و دیدنی است
 که با وجود دعوی تقلید و حقیقت نظر بر چند حدیث مشکوکه که صاحب این شافعی المذهب بوده و بیشتر احادیث مذہب خود و روی فواید و امور و احکام است
 قول شافعی را بر قول امام ترجیح میدهند حال آنکه مقلد را ترجیح مذہبی بر مذہبی نمیرسد کما مر فی المقدمة الرابعة بلکه در میان باجتهاد این امام عالی مقام
 حکم گردیده بر بطنان قول امام حکم میکنند و قول و از خلاف سنت میگویند حال آنکه قیاس مجتهد مطلق قیاس مجتهد دیگر نیست کما مر فی المقدمة الثانیة
 پس قیاس مقلد مطلق قیاس مجتهد چگونه گردد و حقیقت را بر رفع بدین حکم می نمایند و امام اعظم صاحب الزی گویند حال آنکه ترک رفع باجتهاد و روی است
 کما مر اتفاقاً کثرت کلمة تخرج من فوایدهم ان یقولون الا کذباً امام ربانی در مکتوب پنجاه و پنجم جلد ثانی در احوال امام اعظم میفرماید که بر برکت
 و روح و تقوی و بدولت متابعت سنت در وجه علی و راجتها و ارتباط یافته است که دیگران در فهم آن عاجزند و مجتهدات او را بواسطه وقت ممانی
 مخفی کتاب و سنت دانند و او را اصحاب و اصحاب رای پیدا رند کُلِّ ذَلِك لِعَدَمِ الْوُصُولِ اِلَى حَقِيقَةِ عِلْمِهِ وَ رَأْيِهِ وَ عَدَمِ الْاطْلَاعِ
 عَلٰی فِیهِ وَ فَرَسْتِهِ امام شافعی مگر شمره از وقت فقاهت او علیه الرضوان دریافت که گفت اَلْفَقْهَاءُ كُلُّهُمْ عِیَالٌ اَبٰی حَنِيفَةَ وَ اَبٰی اَزْجَرَاتِهَا ی قاصر نظر
 که قصور خود را بدیگری نسبت می نمایند **ق**اصری گویند این طائفه را طعن قصور و حاش شد بر ارم نبیان این کلام را با همه شیران جهان
 بسته این سلسله اندازد و بر اندر چید چنان بگسلد این سلسله را و نیز روی می نگارد و بی شائبه تحلف و تعصب گفته میشود که نورانیت این مذهب
 حنفی بنظر کشفی در رنگ دریا عظیم می نماید و سائر مذاهب در رنگ حیاض و جدا و ان بنظری در آیند و بظاهر هم که ملاحظه نموده می آید سواد اعظم از
 اهل اسلام متابعان اَبٰی حَنِيفَةَ اند علیهم الرضوان و این مذہب با وجود کثرت متابعان در اصول و فروع از سائر مذاهب متمیز است و در سبب
 طریق علی و است و این معنی مثبتی از حقیقت است عجب محاطه است امام ابو حنیفه در تقلید سنت از همیشه قدم است و احادیث مرسل را در رنگ
 احادیث مستند شایان متابعت میداند و برای خود مقدم میدارد و همچنین قول صحابی را بواسطه شرف صحبت خیر البشر علیه علیهم الصلوٰت و التسلیما
 بر رای خود مقدم میدارد و دیگران نه چنین اند مع ذلک مخالفان و اصحاب رای می دانند و الفاظی که مثبتی از سواد است باو منتسب
 با وجود آنکه همه کمال علم و نور و روح و تقوی او معترف اند حضرت حق سبحانو و تعالی ایشان را توفیق و داد که از ابرار سنین و رئیس اسلام نه نمایند و
 سواد اعظم اسلام را ایدانند بنده یونان اَنْ لِّیُطْفِئُوا نُوْرَ الْقُدْسِ بِاَقْوَامِهِمْ جماعه که این اکابر دین را اصحاب رای می دانند اگر این اعتقاد دارند که ایشان
 برای خود حکم میکردند و متابعت کتاب و سنت نمی نمودند پس سواد اعظم از اهل اسلام بزم فاسد ایشان خصال و مبتدع باشند بلکه از مرفه اسلام
 بیرون بود این اعتقاد نکند مگر جالبی که از جهل خود بی خبر است یا زندقی که مقصودش ابطال شطرون است ناقصی چند احادیث چند را یاد گرفته اند و
 احکام شرعی را منسوخ و آن ساخته ماوراء معلوم خود را نفی می نمایند و آنچه نزد ایشان ثابت نشده منفی می سازند **ج**و آن کر می که در سنگی
 نهان است و زمین و آسمان او همان است و دای و بر دای از تعصب دای با بر ایشان از نظر دای فاسد ایشان با بی فقه ابو حنیفه است و

صلی اللہ علیہ وسلم آرد و بیست و نهمین حدیث بطریق صحیح ثابتہ عن بیست و نهمین صحابی مع عمل اکثر الائمہ بیا و منهم الامام ابو حنیفہ و صاحبان
و نیز در وی می نگارود و افاق ابو حنیفہ فی ہذا جمیع فقہاء الاعصار و الاصلار کما لک الشافعی و احمد و شافعی و داود و غیر ہم من اہل السنۃ و نیز در وی
می طرز و ان السواد الاعظم علی استجاب الاشارة و ما ذلک الا لان اہل الحرمین و الیمین و الحبش و الشام و مصر و القدس و البصرہ و حلب و کوفہ
و سلم و بلاد الحجاز و غسان و جزائر جاد و ملیبار و من السواحل من الہند الکوکنان النظام شاہی و العاد شاہی وزیر بادشاہان شافعیون اہل لغز
الی انتہای المسموۃ و السودان و عوالی مصر و صعیو و بلاد الاحسا و الباہیۃ التي سین الحجاز و البصرہ و الاحسا و کثیر من القبائل و الکیون و اہل
الحجاز و قری کثیر من القدس و الشام و حبشیون و کثیریون بالمستبح و بلاد الروم و الہند و حنفیون و کثیر منہم لشیرون انتہی شیخ الہند
در شرح مشکوٰۃ میگوید بدانکہ اہل حساب عقد یاد دارند کہ در انگشتان می بندند و ہر یکی را از انہا برای عددی معین وضع کردہ اند از احاد
و عشرت و مئات و اوف چنانکہ ارقام مثلاً ہمین عقد پنجاہ و سہ کہ درین حدیث مذکور است صورتش آن است کہ قبض کند خضر و بنصر و وسطی را
و بسط کند مستبح را کہ آن را سببہ نیز گویند و بہند طرف انگشت زر کہ آن را ابہام خوانند در پنج مستبح و شافعی و احمد بروایتی باین اخذ کردہ اند
علا بہذا الحدیث دیگر عقد تسعین و صورت او آن است کہ قبض کند خضر و بنصر و بسط کند مستبح را و بہند سر ابہام را بر سر وسطی و حلقہ بندد و
زر حنیفہ و مختار در مذہب احمد ہمین است و شافعی در قول قدیم نیز باین قائل است این در حدیث مسلم از عبداللہ بن الزبیر در حدیث
آیند بیاید و در حدیث احمد و ابی داؤد و اہل بن حجر آمدہ است و نزد مالک قبض کند ہمہ انگشتان دست راست را و بسط کند سبابہ را و
شافعیہ را و کیفیت مختلف و جمعی دیگر نیز آمدہ است و آن ہنادین انگشت وسطی است میان دو عقدہ ابہام و روایت ثالث آن است
کہ بسط کند ہمہ انگشتان را تا مستقبل قبلہ شوند چنانکہ در حالت سجود و بعضی احادیث اشارتی فی عقد نیز آمدہ و مختار بعضی حنفیہ این است غالب
اعمال آن حضرت نیز مختلف بود گاہی چنین و گاہی چنان و بجز تطبیق در اکثر مواضع کہ روایات مختلف آمدہ ہمین است آتا بدانکہ از حنیفہ ماوراء
النہر و ہندستان این عمل عقد و اشارت ترک یافتہ و مختار زر و متقدمین ہمان اول بود و در متاخرین ایشان خلائی ظاہر شدہ و مختار زر
علماء حرمین و غیر آن از بلاد عرب عمل بدان است و محقق حنفیہ شیخ ابن الہمام گفتہ کہ در اول تشہد تا شہادتین بسط کند و در وقت تہلیل
عقد و اشارت کند تا عمل بہر دو طریق جمع کرد و گفتہ است قول منہ اشارت خلاف روایت و روایت است و حضرت شیخ علی متقی رحمۃ
رسلہ درین باب نوشتہ جانب علی را راجع ساختہ اند و در شرح سفر السعاده از ان نقل کردہ ایم و در محیط گفتہ است رفع سبابہ نمونی نزد ابی حنیفہ
و محمد از سنن است و همچنین مروی است از ابی یوسف و علامہ نجم الدین زاہدی گفتہ کہ متفق اند روایات از اصحاب ہمدہ و ہمدونی
ست و چون مذہب ائمہ از محدثین و فقہاء و بسیاری از صحابہ و تابعین علماء کوفہ و مدینہ برین است و بسیار است اخبار و آثار در ان عمل
بدان اولی و ارجح باشد انتہی و در خزائن المفسرین می نگارود و اذا انتہی الی قولہ اشہد ان لا اله الا اللہ لا یشرک بالہستجہ و در فتاویٰ عالمگیری
می طرز و اذا انتہی الی قولہ اشہد ان لا اله الا اللہ لا یشرک بالہستجہ و المختار انہ لا یشرک فی الخلاصۃ و علیہ الفتویٰ کہ فی المضمرات ناقلاً عن اکثر

محمد گاری ندارد و هر خطا و ادب و در ثواب دارد و عقیده او اگر چه خطا کند موجب نجات است کما تر فی المقدّمه المسماة مکرر فتوا می متناظر
آنچه جانب عدم جواز و جانب حرمت را ترجیح است بیان می نماید و باینست و احتیاط این بزرگ در اینجا دیدنی است و معتقد عامی را در اینجا
جائی است عبرت گرفتن درین مسئله اشاره نیز بعضی از مقلدان در اختلافات مجتهدان نقل می دهند و از حدّ تقلید تجاوز نموده بر دو انکار
قول مجتوزین می پردازند و از عمل ائمّه و الامارت و مسوود اعظم امت اطلاع می ندارند قباحات و خلل محرم در مقدّمه دوم تعلیم آمده اند مع ذلک
از رساله سید محمد بر بنی باره و اینجا مرقوم میگردد و تا قیاس آن خوب تر روشن شود در همان قال بدشئی است و از آن قول بر بنی قال علی آن
تعالی ان یقول یوثبت الحدیث کما رُغمّت رواه الامام البخاری و لم یرو فی شیء فان الخالب انه لم یصح فانه سیدان یكون لم یرویه و سیدان
یزکر مع ثبوتها فلم یبق الا احتمال عدم الصحّة اقول قد اشع الحق علی الریق فان الجایل حرب بنیان مذموم و مرجع علیه بالنقض فان حاصل
ما قاله ان کلّ ما فی البخاری صحیح يجب قبوله و العمل به و ان کلّ ما یس فی البخاری غیر صحیح فلا یجوز العمل لانه لا یجوز ان لا یكون البخاری راہ
و لا یجوز ان لا یكون ترک مع ثبوت صحیح فتقول ان فی البخاری قبول الامان الزیاده و النقص الجهر بالبسملة و رفع الیدین عند الركوع
و الرفع منه و الطائفة فی الارکان و وجوب قراة الاموم خلف الامام و القراة فی جمیع الركعات و صلوة رکعتین قبل المغرب و التجمیع بین الصلوات
فی السفر و المطر و کون الوتر احدی عشرة رکعة و کون الحروف دار کوعین و قیامین و دخول العصر بطل المثل و فعلن صلوة الصبح و کون
تکبیرات الیدین سبعا و خسا و حیّا المجلس و سجّ المدبره و عدم صحّة السجّ بغیر ولی الی ما لا یخصی و من نظر صحیح البخاری و لایستطاع کتاب ترک
المجلس من البخاری را می اندر و علی انی خیفه ثلث مذموم فانه حیث ما قال و بعض الناس قال کذا و یقول کذا فمروءه ابو خیفه رح و لیس
ذلک فی مذموم فقد انتقض طر و الکلیة الذکورة و لیس فی البخاری نقض الوضوء بخروج الدّم و لا بالتعبیة فی الصلوة و لا تنفی کون
البسملة من السور الفاتحة و لا غیر ما و لا جمل البسملة و لا جواز التسبیح بدل القراة فی الركعتین الاخرتین و لا کون صلوة الکسوف بقیام
و رکوع و لا جواز الخروج من الصلوة بفعل الی غیر ذلک فقد انتقض عکس القاعدة السابقة فیما لیت شعری کیف ارتکبت هذا الامر
العظیم حتی بدمت مذموم فرار من ان تقبل من خصمک و لا تحاق و فعل سجدت یعمل به ائمتک ثم نقول ان البخاری قال ان
ما ترکت من الصحیح اکثر مما کتبت فی هذا الجامع قال التاج السبکی فی الکبری قال شیخ ابو عبد الله الحافظ روى من جمیع ثابتهین عن البخاری
انه قال اخرجت هذا الكتاب من نحو ستائة الف حدیث و قال ابراهیم بن معقل سمعته یقول ما دخلت فی الجامع الا ما صح و ترکت
من الصحیح لاجل الطول و قال ابن عدی حدیثی محمد بن احمد القومسی سمعت محمد بن حماد یقول سمعت محمد بن اسمعیل یقول اخفظ مائة
الف حدیث صحیح و اخفظ مائتی الف حدیث غیر صحیح انتبه و من المعلوم المقرّر ان احادیث صحیح البخاری سبعة الالف منها ثلثة الالف
مکررة و غیر المکرر منها اربعة الالف فانظر ما یدون نسبة اربعة الالف و سبعة الالف ما یفقد نقل هذا الرجل نفسه ان البخاری قال ان ما ترک
من الصحیح اکثر مما کتبت فکیف ینفی بنی صحیحه و لیس فی صحیحه و کیف یقول ان قلت لم یثبته تلك الاحادیث فبعید جدا و ان قلت ترکها

ع
طوبان قال
ما ذکره سید محمد
و قول الف
من ان سید محمد
فی بعضی الامور
المتنازع فیها
ببین کما حدّثت
علیه حدّثت
علیه حدّثت
ع
بان یقال ذلک
لیس بجامع فلو
قدّم من انما یجوز
قدّم من انما یجوز
السلامة فی النفی
ای کمال یصدق
علیه کلام یصدق
علیه الحدود ۱۲

وروین کردن از مسلمات مخدوم انجام است که مردم انجابر طرابلس حتی با باطن خود و دعوت می نمایند و در اندک مدت گرویی را در رنگ گرگان
 از رسته می ربانید انتهی و نیز باید دانست که استعمال شیخ در شریعت شریف بنا بر تقدیر و جایز است صاحب در المختار میگوید با بنسبتی و استیحه غیر
 ریاء کما بسط فی البحر و صاحب طحاوی حاشیه در المختار می نگارد قوله لا باس بالتجاء و المسبحة (لانه علیه السلام دخل علی امرأة و بین یدیهما نوبی او حی)
 شیخ فیه فقال انجزک بما یؤتسر علیک من هذا افضل الخ فلم یشبهها عن ذلک و اما ارشدنا الی ما هو افضل و اتیسر و لو کان مکروما لکنین لهذا ذلک
 و المسبحة لا تزید علی المحض الا بالضم و تجلید فی خیط و مثل ذلک لا اثر له فی المنع الا ان تیرش عید ریاء او مسمومة احر ابو السعد عن البحر انتهی و شیخ
 جلال الدین سیوطی در جواز تجسس رساله منتهی فی الشیخ یقولم آورده است در وی میفرماید ذکر القاضی ابو العباس احمد بن خلکان فی وفيات الاعیان
 انه روى فی ید ابی القاسم الجندی بن محمد رحمه الله یوماً مسبحة فقیل له انت مع شرفک تاخذ بیدک مسبحة قال طریق و صلت به الی ربی لا افارق
 قال و قدر رأیت فی ذلک حدیثاً مستمسکاً و هو ما اخبر فی بشیخنا الامام ابو عبد الله محمد بن ابی بکر بن عبد الله من لفظه و رأیت فی یدیه مسبحة قال اخبرنا
 الامام ابو العباس احمد بن ابی المحاسن یوسف بن الانباری بقراءتی علیه و رأیت فی یدیه مسبحة قال اخبرنا ابو المنظر یوسف بن محمد بن مسعود الترمذی
 و رأیت بیدیه مسبحة قال قرأت علی شیخنا ابی الشاذل رأیت فی یدیه مسبحة قال اخبرنا ابو عبد الصمد بن احمد بن عبد القادر و رأیت فی یدیه مسبحة قال اخبرنا
 ابو محمد یوسف بن ابی الفرج عبد الرحمن بن علی و رأیت فی یدیه مسبحة قال اخبرنا ابی و رأیت فی یدیه مسبحة قال قرأت علی ابی الفضل بن ناصر
 رأیت فی یدیه مسبحة قال قرأت علی ابی محمد عبد الله بن احمد السمرقندی و رأیت فی یدیه مسبحة قال قلت اسمعت ابابکر محمد بن علی السطی المحمدا و رأیت
 فی یدیه مسبحة فقال نعم قال رأیت ابانصر عبد الوهاب بن عبد الله بن عمر المقرئ و رأیت فی یدیه مسبحة قال رأیت ابانصر الحسن علی بن حسن المالکی و
 فی یدیه مسبحة قال اسمعت ابانصر یقول و قدر رأیت فی یدیه مسبحة فقلت له یا استاذ و انت الی الان مع الشیخ فقال کذلک رأیت استاذی
 المجید و فی یدیه مسبحة فقلت له یا استاذ و انت الی الان مع المسبحة قال کذلک رأیت استاذی بربری بن مغلس السطی و فی یدیه مسبحة فقلت یا
 انت مع الشیخ فقال کذلک رأیت استاذی معروف الکرمی و فی یدیه مسبحة فقلت عا سئلتنی عنه فقال کذلک رأیت بشر الخ و فی یدیه مسبحة فقلت
 عا سئلتنی عنه فقال کذلک رأیت استاذی عمر المالکی و فی یدیه مسبحة فقلت عا سئلتنی عنه فقال کذلک رأیت استاذی الحسن البصری و فی یدیه مسبحة فقلت یا استاذ و مع
 شاکم و حسن عبادتک و انت الی الان مع المسبحة فقال لی هذا شیء کثرت استعملت فی البدایات و ما کنزک فی النهایات احب ان اؤکد انک تعلم ید ابی السانی
 فلو لم کن فی اتجا و المسبحة غیر موافقة بولاء السادة و الدخول فی سبککم و التماس برکتهم فصارت بهذا الاعتبار من اتم الامور و اکبرها فکیف بها
 و هی منکره بالله تعالی لان الانسان قل ان یراد ولا یدکر الله تعالی و هذا من اعظم فوائد و بذلک کان لیسیتها بعض السلف رحمه الله تعالی و من
 فوائد ایضا الاستعانة علی دوام الذکر کما را ما ذکر الله الذکر فعاذه ذلک الی الذکر فیا حبذا سبب یوصل الی دوام ذکر الله تعالی و کان بعضهم یستعمل
 حبلاً یوصل و بعضهم رابطہ القلوب و نیز روی می نگارد فانظر یا اخی الی هذه الآله المبارکة الزاهرة و ما جمیع فیها من خیر الدنیا و الآخرة و لم یقل
 عن احد من السلف و الا من الخلف من حوزة ذکر الله الذکر بالمسبحة بل کان اکثرهم یعدونه بها و لا یرون ذلک مکروماً و قد روی بعضهم یعد سببی فقیل له اتعده

صلی الله تعالی علیه و آله و سلم و المعصومان اکثر از کلام معدود و الذی جاءت به السنة الشریفة لا یخبر بالانسان غالباً و لو انکمن حصه لکان الاشتغال
بذلك یتسبب الخسوف و هو المراد و الله اعلم انتهى و مولانا دهلوی نیز در انتباه همین حدیث متکسر را تا بخیر التاجین جن صبری میرساند و از شیخ ابوالعباس
احمد بن ابی بکر رواته نقل می نماید یعنی قول الحسن البصری ان الشیخ کان موجوداً متحدة فی عهد الصحابة رضوان الله علیهم لقوله ینشیئ انما یستعمل فی
البدایات و بدایة الحسن من غیر شک کان مع اصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم فان ولد السنین لقیتم من خلفه عمر بن الخطاب رضی الله عنه
و رابی عثمان و علیاً و طلحة رضی الله تعالی عنهم و حضرت ائمہ اربعه فی قضیه عثمان و عمره اربع عشرة سنة و روی عن عثمان و علی و عمران بن حصین و معقل بن
وابی بکر و ابی موسی و ابن عباس و جابر بن عبد الله و خلق کثیر من الصحابة رضی الله عنهم اجماعاً انتهى پس آنچه بعضی عوام استعمال نسج را بدعت ضلالت
گویند و مولانا دهلوی و بحر العلوم که بنوی را بدعتی خوانند متنبی از ابی علی ناشی از شوخی است و نیز باید دانست که در خطبای ائمه با بعضی یا غیر عاصم است
و البصیح کافی البحر الرائق و نیز بعضی مکره است کافی المختار شیخ الہند در شرح سفر السعاده میفرماید شمشیر و نیزه بدست نگرفتن بلکه اعتمادی بر کافی
یا عصائی کردی و در بعضی روایات فقہیہ حنفیہ آمده که ایضا بر قوس یا عصا مکره است و صحیح آن است که مکره نیست از جهت ورود دست انتهى مخفی
و صاحب مفتاح الصلوٰۃ نیز پس از تحریر اختلاف میگوید آنچه از کتب حادث و کتب صحیح معلوم میشود جواز است بلکه سنت است انتهى درین مسئله غیر غلو
بعضی عوام باید دید که ایضا بعضی غیر جائز گویند و بر ضلالت ایضا عصا حکمی نمایند و نیز باید دانست که تئوئیب یعنی تکرار دعا است و آن در
صدر اول بجز نماز فجر که وقت خواب و محل کس است در نمازی دیگر نمود اما تا آخرین مایه نماز مغرب در نمازهای دیگر مستحسن داشته اند
قال صاحب مختصر الوقاۃ التئوئیب حسن فی کل صلوٰۃ و قال فی شرح صاحب جامع الرموز و هو اختیار التئوئیب و صدق القضاء کافی الزاوی
انتهی و فی العالمگیری التئوئیب حسن عند التأخرین فی کل صلوٰۃ الا فی المغرب بکذا فی شرح النقایة للشیخ ابی المکارم انتهى و صاحب ترجمه طبر
می نگارد و بدانکه این تئوئیب علماء کوفه بعد از عهد صحابه رضی الله عنهم اجماعاً غنوه اند بجهت آنکه درین زمان احوال مردمان متغیر شد و نستی آنها
در آمدن برای نماز جماعت ظاهر گشت و تخصیص تئوئیب بنماز فجر قول مستقدمین است و نیز صاحب ترجمه مذکور می طراز ابو یوسف رحمه الله گفته
است که مضائق نیست درین که مؤذن برای تئوئیب بر نماز بگوید امیر که السلام علیک ایها الامیر و حمه الله و بركاته یتعلى الصلوٰۃ یتعلى الفلاح
الصلوٰۃ یرحمک الله و حمه الله استماع غنوه است این را نیز را چه همه مردمان برابرند و امر جماعت پس تخصیص ذکر امیر در تئوئیب سزاوار نیست
ابو یوسف رحمه الله تخصیص ذکر امیر بجهت آن نموده است که آنها را زیاد اشتغال است با مؤید مسلمانان پس باید که تخصیص آنها را اند کرده شود تا وقت
از آنها نماز جماعت و بر همین اختلاف است تخصیص ذکر قاضی و مفتی انتهى از اینجا هویدا است که تئوئیب امر معروف است و این امر معروف از مختصات
فقہاست و استحسان در قیاس اخص است و قیاس راجع است از اوله اربعه شرعیہ کما تری فی المقدمة الاولى بعض از عوام تئوئیب نیز بدعت ضلالت
و از امر معروف نبی می نمایند این همه افراط مبسوط از قلت است و ناشی از دعوی بی اصل اجتهاد است موافق تحقیق ایشان را توفیق دهد تا بر صراط مستقیم
سنت و جماعت سلوک نمایند و از غلو و افراط بازمانند **فاسخ دویم** در فعل مکلف بدانکه فعل مکلف مشروع است یا غیر مشروع

فصل مشروع بر چهار نوع است فرض واجب و مستحب و فعل غیر مشروع و بدو نوع است محرم و مکروه اما فعل مشروع مع منع ترک اگر ثابت
بدلیل قطعی است آنرا فرض گویند و اگر ثابت بدلیل ظنی است آنرا واجب خوانند و بدون منع ترک اگر طریق مسلک فی الدین است آنرا سنت گویند و
الافعل و مندوب نامند طریق مسلک آنکه پیامبر علیه الصلوٰۃ والسلام بر آن مواظبت فرموده باشند مع ترک مرتبه او و مرتبه دیگر مستحب نیست
بلکه مستحب است و ظاهر آن است که مراد از وی زیادتی وجود از عدم باشد و مواظبت اگر بسبب عبادت بود آن را سنن بر وی مسنون میگویند خوانند مانند
اذان و اقامت و حنّان و جماعت و غیره و اگر بسبب عادت بود چون سیرت پیغمبر علیه الصلوٰۃ والسلام در قیام و قعود و لباس و خزان آن سنن نیز خوانند
و مستحب عملی است که پیغمبر علیه الصلوٰۃ والسلام بر آن مواظبت فرموده اند و سلف یعنی صحابه و تابعین و اصحاب ندای پس از پیغمبر و صلی و او را دوست
داشته باشند و اما فعل غیر مشروع مع منع الفعل اگر ثابت بدلیل قطعی است آن حرام گویند و اگر ثابت بدلیل ظنی است آن را مکروه تحریمی خوانند
و بدون منع الفعل آنرا مکروه تزیهیی نامند که از بهر الیه محمد رحمه الله یا محمد الشیخین رحمهما الله فعل غیر مشروع مع منع الفعل حرام است و بدون
المنع اگر اقرب بحرام بود مکروه است بکراهت تحریمی معنی آنکه فاعل او مستحق مجذوب است و دون العقوبه بالنار که مراد از الشفاعة اگر اقرب بحال بود مکروه است
بکراهت تزیهیی معنی آنکه فاعل او معاقب نیست ولیکن تارک آن مثاب است باونی ثواب در انواع مشروع حکم فرض آنکه لازم است علما و علمائا آنکه
جایز فرض متفق کافر گردد و حکم واجب آنکه لازم است علما و علمائا آنکه مکروه واجب کافر نگردد و با و فرض مثاب است و ترک آن بغیر عذر مذنب یا
و با و واجب نیز مثاب است اما ثواب واجب کمتر از ثواب فرض بود و ترک واجب استخفافا یا بخلاف الاحاد موجب فسق است و تا ویلا موجب فسق
نیست و حکم سنن بر وی آنکه بخش موجب ثواب است و فروتر از ثواب واجب و ترک سنن مستلزم لائم یعنی طاعت در دنیا و حرام شفاعت در عقبی
نه مستلزم عقاب بنا بر کما پورای محمد رحمه الله و حکم سنن زوائد و مستحب یکی است بفعول وی ثواب است و ترک وی عدم عقاب و مباح قسم خاک
است مطلق مشروع و حکم مباح آنکه بنده در وی بین الفعل و ترک خیر است و در انواع غیر مشروع حکم محرم آنکه ترک وی شد ثواب است و بفعول
وی بغیر عذر عقاب و با استخلال محرم متفق کفر و حکم مکروه آنکه ثواب است به ترک وی شد و خوف عقاب است بفعول وی و عدم کفر با استخلال و مقصد
قسم سوم است تابع غیر مشروع و آن عملی است ناقض عمل مشروع فیه امثل حکم بکلام ناس و آثام و ناز و حکم مقصد آنکه عقاب است بفعول وی و عیال
لا سهوا تفصیل این مقدمات در توضیح و تلویح و سایر کتب اصول و مفتاح الصلوٰۃ و شرح نام حق و غیره باید دید پس از آن باید دانست که
صاحب مفتاح الصلوٰۃ در حکم سنن میفرماید که حکمش یعنی حکم سنن آن است که منکر او بدعتی است و بری یعنی بدکار اگر ثبوت سننیت آن بخیر و احد
و او فاسق است اگر بخیر مشهور ثابت شده باشد و کافر است اگر بخیر متواتر ثابت شده باشد و اگر نوزد باشد از روی امانت و استخفاف انکار کند
بهر وجه که باشد کافر گردد و از ناکردن آن بعد از قبول اعتقاد و سنن نقصان ثواب شود و مکروه تزیهیی می گردد و در دنیا و عیب یعنی سرنش
باشد در آخرت و بعضی محققان سنن مکروه اشده التاکید را مثل واجب در گناه گویند و اگر در عمل بر سنت کردن بهمان در نزد وی انسان دانند
و بی باکی نماید خوف کفر است و اگر خود را مقصر دانند امید غفو است انتہی و نیز باید دانست که در بیان فعل مکلف شیخ محی الدین ابن عربی مالکی در باب

الصلوات لا يادى الا التمريل ولا يتوقى بحاسته والناس يتخرون في حال مختلفون في امر فقوم يقولون ندين وقوم يقولون يتقينا قاضى الدين بوالا
 مات اذ راه على منزلة الله قال على ساقية فقال القاضى في نفسه يا ابن حنك صدقاً فما استتم الخ طرحتي قال له قضيب البان يا قاضى بل اخطت
 بعلم الله قال لا والله قال فان من فلك العلم الذى لا تعلمه ما عليك ان كنت صدقاً اوز ندياً انتبهى دنيز از نجاست كه مولانا جلال الدين
 رومى در مثنوى مى نگارد **ب** بامردان آن فقير محشم باينيد آمد كه يك يزوان منم گفت مستاز عيان آن ذوفنون با لاله انا ما فاعيد
 چون گذشت آن حال گفتش صبح با تو چنين گفتم و بنود اين صلاح با گفت اين بار از كنم اين مشغله و تنهها بر من نزيد آن دم بده با حق منز
 از تن و تن با تم با چون چنين گويم بايد كشم با منت گشت و باز از استغراق رفت با آن و صيتههاش از خاطر رفت با عشق از عقل او آواره شد با
 عجب آمد شمع او بچاره شد با عقل او شمع است چون سلطان رسيد با شمع بچاره و كنجي خريد با عقل سايه حق بود حق آفتاب با سايه را با آفتاب او بچ
 تاب با چون پري غالب شود بر آدمى با كم شود از مرد و ضعف مردى با هر چه گويد آن پري گفته بود با زين سرى زان سر گفته بود با چون پري را
 اين دم وقانون بود با كه در كار آن پري خود چون بود با اوى او رفته پري خود او شد با ترك بى الهام تازى گوشه با چون بخود آيد نداند
 يك لغت با چون پري را هست اين ذات و صفت با پس خداوند پري و آدمى با از پري كى باشدش آخر كى با شير گير از غول نره شير
 تو گوى او نكرد آن باده كرد با در سخن پر از دواز نو دكهن با تو گوى باده گفته است اين سخن با باده را چون بود اين شرو شود با نور حق را نيت
 اين فرهنگ و زور با كه ترا از تو بخل خالى كند با تو شوى نيت او سخن عالى كند با كه چه قرآن از لب پيغمبر با هر كه گويد حق نگفت آن كافر است
 از قرآن مجيد بپيدا است كه از درخت نداء انا ربك برآمد و از الطاف القدس مولانا و جلوى پيدا است كه انانيت كبر با انانيت
 خاص انسان كامل را جاره خود مى سازد يعنى چنانچه زبان زيبه كه جاره زيبه است انانيد ميگويد حال آنكه زبان زيبه زيبه است همچنان
 انسان كامل كه جاره حق است و در غلبه حال انانيت ميگويد حال آنكه انسان كامل حق نيت درين مقام صاحب گلشن از ميفرمايد **ب**
 روا باشد انانيت از درختى با چر بنود روا از نيكبختى با دنيز بايد دانست كه ترك سخن روا تب غير با مجبت اشتغال با مرهم روا است چنانچه با طلا
 وقت فرض بفرض ترك سنت جازي بود و مثلاً شخصى نماز ظهر را از ابتدا وقت تا انتها آن بچا ركعت فرض ملوكند روا بود بلكه با جور و معدود
 روا بى الحرم كرد و كذا فى كتب الاصول و همچنين اگر كسى بر فرائض اكتفا كرده در امور جها و ترويج احكام فقه اوقات خود را صرف نمايد ترك سنت جاز
 باشد قال صاحب الفتح القدري قالوا العالم اذا صار مرجحاً للفتوى جاز له ترك سائر السنن انتهى وقال صاحب الدر المنجى لا يجوز تركها اى سنه
 الفجر يعاليم صار مرجحاً فى الفتوى بخلاف باقى السنن فله تركها لاجبة الناس الى فتواه انتهى و ترك روا تب بى كسلى بقولى موجب اثم است
 كما فى المصنف و بقولى محاتب بودن معاقب اما بذكر مشروعيه آن كافر است قال صاحب البحر الرائق و فى التجنيس و النوازل و المحيط بجل ترك سنن
 الصلوة الخمس ان لم يتركها فله ترك استخفاً و ان راى حقاً منهم قال لا ياتم و الصحيح انه ياتم لانه جاء الوعيد بالترك انتهى و متنبه حق
 بعلامه طائفه باشد كه اكثر سعى الشيان و در تحريك سوم دعاوات و اطلاق از قيود و ادب مخالطات بود و اكثر نوافل و طاعات از نشان نيابيد

و جبر بر او ای فرائض مواظبت نکنند و آنها را قلند ریه خوانند که فی ترجمه الوارف للعاشانی و النخبات للبحامی و مودودی و دهلوی در آثار طریق ولایت
که در صراط المستقیم بعلوم آورده است میگوید از جمله آثار آن تفهیم یعنی قطع علایق با سوا و محبوب و تنگدلی از عروض و مشاغل مشتتة و هجوم علایق متکثر
و تنگی حوصله از نظم و ترتیب امور متفرقه مثل سیاست منزلی و سیاست مدنی و امانت جماعت و اقامت آئین و وجهات و ایفا حقوق و ادای حقوق از اهل
قربات و امثال آن لهذا از ترویج که اصل همه علایق است نهایت نفرت و وحشت میگیرد و انتهی پس آنچه بعضی از عوام طعن ترک جمیع وجهات و مطالب ربانی
یوسف بهدانی و طعن ترک نماز بر مقرب الهی قضیب البیان موصی فی نمایند و کلمات بیبرده در حق دیگر اولیاء الهی سرانیده به ناشی از بی علمی و متنی از کمال شو
است فائده چهارم در حکم حج بدانکه حج عبادت فریضه است جابج روی کاخ بود و این عبادت بر هر مسلمانی که از او در تکلف و صیج و بصیر بود یکبار
فرض است بشرطی که زاد و مرکب داشته باشد و این زاد و مرکب ماوراء النکین و خادم و شایب و سلاح و اثاث البیت و مانند آن است و نیز ماوراء النکین
وی تا زمان خود وی بیت وی است و امن الطریق نیز شرط حج بود و بعضی بر کوب البحر را نیز خوف طریق گفته اند که فی شرح الوقایة و ابی المکارم و شیخ الاسلام
بزرگی امام ربانی و بحر العلوم گفته اند که علماء و دهلوی و غیر هم مشهور و معروف است این همه بزرگان منظون البحر را نیز بطلان فقدان شرط و وجود مانع
قانونی ادواج نیافته اند و ذلک الظن بهم طعن ترک حج برین بزرگان ناشی از بدگمانی است قال الله تعالی ان بعض الظن اثم **قائده پنجم** در حکم
طواف غیر کعبه بدانکه طواف غیر کعبه سه بار بود یا غیر سه بار حرام است کافی المناصب للقاری فی فروع بعضی کرده تحریری است کافی النهر الفائق و نیز بعضی
جائز است کافی بعضی الفتاوی و این اختلاف در جواب سوال سی و چهارم مائة المسائل نیز موجود است و نیز در وی مرقوم است هرگاه ازین روایات
کتب معتبره معلوم شد که طواف غیر کعبه قریب باشد یا غیر قریب حرام و غیر جائز است پس آنچه بعضی تجویز طواف سه بار نوشته اند آن روایت غیر معتبر است زیرا که قاعده
فقهیه است که روایات متون معتبره باشد از روایات شروح و روایات شروح معتبره باشد از فتاوی پس روایات کثیره منع طواف از شروح که منکر
متون موجود در روایات تجویز در بعض فتاوی است و هرگاه روایات فتاوی و شروح متعارض شوند ترجیح بر روایات شروح است و مقصود شارع از طواف
خانه کعبه معظم تعظیم مخصوص است که دیگری را این قسم تعظیم نباشد چون غیر کعبه را طواف مفر کرده شود برابر غیر کعبه باشد و آن خلاف مقصود شارع است
پس دینی که خلاف مقصود شارع باشد او را هرگز قبول نباید کرد و انتهی و صاحب زاد الاخرت در فصل چهارم باب دوم میگوید طواف قبور ممنوع و حرام
است زیرا که این مخصوص کعبه است و از مناسک حج و عمره و از جنس عبادت که مخصوص بحق جل و علا است پس آنچه که در کتب بعض مشایخ تجویز طواف
برای قبور اولیاء و اکابر مذکور گردیده بمنی بغفلت است و خلاف تحقیق هرگز بران اعتماد نباید کرد و انتهی پس از آن باید دانست که در شنوی شریف
گفت طوفی کن بگردم مفت بار و آلاء آمده است بحر العلوم در شرح آن میفرماید درین اشارت است بآنکه چنانکه ظهور ذات با اسما و صفات
در صورت انسانیت است همچنین در صورت کعبه است اگر چه در هر دو ظهور مختلف است که در صورت انسانیت ظهور ذات با اسما و صفات الهیه است با ظهور
صفات کونی پس انسان منظر اتم است بخلاف کعبه که در وی ظهور جمیع صفات منفعة کونی نیست و نیست ظاهر در وی مکررات با اسما و صفات الهیه
فحش پس کعبه شریفه محلی است لهذا کعبه قبله عبادت گردید نه انسان که اینجا مذکور است شاید در آن وقت در آن قطب المشرق بود و صفات

و کذا می باشد و کذا که ان كان الداعي ظاهرا او مبتهنا او فاسقا او شريرا او مستحقا طالبا للهداية او فخر في شريعة الاسلام ولا يجب الى طاعته
 بر ما او متمنه و في المحيط لا ينبغي ان يقع على المائدة اذ كان عليها لعيب او غناء او قوم فضايلون و يشربون الخمر كذا في مطالب المؤمنين اگر این منع
 موقوف باشد از اجابت دعوت چاره نبود انتی و صاحب بغیر احمدی می نگار و قال صاحب الهدایه فی کتاب الکراهیه ان دعوا بدعوة و كان ثم
 لعيب او غناء فان علم ذلك قبل حضور المجلس لا يجوز ان لم يعلم ذلك قبل الحضور فان قدر على المنع من البتة وان لم يقدر فان كان مقتدى يخرج
 البتة ولا ياكل للالتقاء يقتدى الناس به وان لم يكن مقتدى فان كان على راس المائدة لا يقدر ليقوله تعالى ولا تقعد بعد الذكر مع القوم الظالمين
 و ان كان بعيدا منه فان قعد و اكل جاز و الاولى تركه هذا حاصل ما فيه انتهى قال صاحب الهدایه و ذكرت المسئلة على ان الملاهي كلها حرام حتى التقى بغير
 القضايب انتی و صاحب شرح وقایه میگوید علم لا یجوز ان علم قبل الحضور ان هناك هو الا يجوز الحضور وان لم يعلم قبل الحضور لكن یجوز بعده فان
 كان قادرا على المنع يمنع وان لم يكن قادرا و كان الرجل مقتدى می يخرج للالتقاء يقتدى الناس به وان لم يكن مقتدى فان قعد و اكل جاز و الا
 اجابة الدعوة ستة فلا تترك بعدية كصلوة الحجازة تحضر بالنية قال ابن حنبل في مسندة مالك بن انس في قوله تبت بملامة و لكن ان يقال الصبر على الحرام
 لا قاتل لشيء لا يجوز ليقدر الله قال ابن حنبل في مسندة مالك بن انس في قوله تبت بملامة و لكن ان يقال الصبر على الحرام
 نو و دیوم مائة المسائل فی طراز و قال السید فی عاشیه الهدایه لان اجابة الدعوة انما یلزم اذا كانت الدعوة علی وجه البتة هذا اذا كان لا یترون حضوره
 و ان كانوا یترون احشا ما له احترا ما یحضر لان حضوره یكون من باب النهی عن المکاره انتی و صاحب ترجمه مشارق الانوار در صفحہ چهار صد و بیست و یک
 میگوید دعوت کار در کنا حرام ہی کہانی میں اگر عذر ہو تو اختیار ہی اور اگر دعوت میں کچھ بدعت ہو جیسی نیچ اور راگ اگر او کی جانی سی موقوف
 ہو جاوی تو ضرر جاوی اور اگر نہ موقوف ہو سکی تو بخاوی اس عذر سی دعوت کار و کذا درست ہی انتی و سند العلماء در اجابت دعوت مبتدع
 و کفره و جواب سوال دل بادشاہ بخارامیفر ماید در ملاقات ایشان یعنی ملاقات فرقه امامیہ بتبیین حکم ملاقات کفار جاری است یعنی ابتداء السلام
 نباید کرد الا عند خوف الضرر العظیم الا حتی منهم و در جواب نیز بقدر ضرورت اکتفا باید نمود و اگر در افعال تعظیمیہ دیگر غیر از سلام با خود بعمل آرند در مقام
 مکافات بقدر مشروع بعمل باید آورد و همچنین در عبادت و تحریت و تمینیت و اجابت دعوت مکافات منظور باید داشت چنانچه حکم ساز کفار بیک
 و کذا حکم الخواج و النواصب انتی ازین اسناد و ہدیاست کہ برای اجابت دعوت و فقدان موانع باید نہ توبہ از موانع در صورت فقدان موانع
 مدعو بجز اجابت چاره ندارد پس رد دعوت تدارک غیر نایب ناشی از افراط و تفریط است **فائدة ہفتم** در حکم معاودہ و اختیار برای موتی
 بدانکہ معاودہ و زندگان برای مردگان نافع است قال الفقہاء فی شرح العقائد النسفیہ فی دعاء الاحیاء و الاموات و صدقتم ای صدقہ الاموات
 عنہم ای عن الاموات نفع لهم ای الاموات خلافا للمعترضہ تمسکا بان القضا لا یتبدل و کل نفس مر بوبہ بما کسبت و الخمر و خمری بعدی لایع فی غیرہ و لقا
 ما و در فی الاحادیث الصحیح من الدعاء للانوات خصوصاً فی صلوة الحجازہ و قد توارثہ السلف فلو لم یکن للاموات نفع فید لما کان له معنی و قال
 علیہ السلام ما من میت لیصلی علیہ من المسلمین یلغون مائة کلهم شیخون لا یتشفون الا یتشفوا فید عن سعد بن عبادہ انه قال یا رسول اللہ ان ام شیخ

در کتب معتبره
 منہج ان کسر و
 تخفیف باجاء
 ما یستحق از حد
 و ضایع از حد
 کسر است بدین
 صاحب تحقیق
 در تفسیر و تالیف
 در کتب معتبره
 در کتب معتبره

ماتت فاشی الصدقة افضل قال الماء قال فخر بن زوق قال بنده لائم سعيد قال عليه السلام ان العالم لم يتعلم الا انما على قرينة فان الله تعالى يرفع العذاب
 عن مقبرة تلك القرينة بعين يونا والاحاديث والآثار في هذا الباب اكثر من ان تحصى انتهى وموتوى جابر وجواب سلسله سائلين بعلمى ارد
 كنز وعلما جنتية ثواب عبادت بدنى وعلما ميت ميرسد چنانچه در هدايه مرقوم است ان الانسان لان يحصل ثواب عمليه غيره صلوة او صوما او صدقة او غيره
 عند اهل السنة والجماعة انتهى ويزيد وى مى نگار وشرح عبدالحق محدث دهلوى قدس سره در جامع البركات منتخب شرح مشكات نوشته و بر حصول ثواب وصول
 نفع اموات راجع اذات ماليت اتفاق است و در بدئيه مثلى نماز گزاردن قرآن خواندن اختلاف واضح وصول است كذا قال الشيخ ابن الهمام رحمه الله عليه
 انتهى ويزيد وى شرح عبدالحق در باب پنجم جلد اول مدارج نگاشته تحقيق اختلاف كرده اند علما در ثواب قرائت قرآن ايا ميرسد ميت يا نه اكثر بران اند كه ميرسد
 مشهور از مذنب شافعى و مالك و حنابلة و حنفية اين است و كثرى از شافعية و حنفية بران اند كه ميرسد و همين قائل است امام احمد بن حنبل رحمه الله عليه جميع
 منقول از امام احمد آن است كه ميرسد ميت هر چيز از صدقه و صلوة و حج و عتقاد و قرائت و ذكر و غير ذلك وليكن گفته كه قرائت بر قبر بدعت است و ذكر كرده
 است شيخ شمس الدين قسطلانى كه صحيح وصول ثواب قرائت است از قريب اجنبى و وارث و غير وارث چنانكه نفع ميكنند صدقه و دعا و استغفار با جماع و
 امام عبد الله يا حى رحمه الله عليه نكلمه روض الرياض ذكر كرده است كه شيخ عز الدين بن عبد السلام را در خواب و يد بركه ميگويد ما حكم ميكرديم در دنيا كه
 ثواب قرائت قرآن ميت ميرسد و الان معلوم شد كه ميرسد بخوانيد و ثواب آن بار برسانيد انتهى و صاحب در المختار در باب صلوة الجنائز مى طرزد
 و فى الحديث من قرأ الا خلاص احد عشر مرة ثم ذهب اجره الا لموات اعطى من الاجر بعد الا لموات انتهى و امام ربانى در مکتوب صد و چهارم جلد اول
 ميفرمايد صيب بر رخت ميت بر حال رنده است تا با او چرخه كند بعد استغفار و تصدق ابتدا بايد نمود و قال رسول الله صلى الله عليه و سلم
 ما آتيت في القبر الا كالفريق المتخوف ينتظر دعوة طلحة من ابي و اُم او اخ او صديق فاذا لحقت كان احب اليه من الدنيا و ما فيها و ان الله تعالى ليلد
 على اهل القبور من عائل الارض امثال الجبال من حجة و ان بذية الاحياء الى الاموات الاستغفار لهم انتهى پس از ان بايد دانست كه مراد از صدقه
 چيزى است كه در راه خدا حكم دي داده شود و قال الله تعالى و جعلوا لله قادرا من الخرش و الا نعام نصيبا فقالوا هذا لله بغيرهم و هذا لشركائنا فما كان
 لشركائهم فلا يصل الى الله و ما كان لله فهو يصل الى شركائهم ساء ما يحكمون صاحب موضح القرآن بر حاشية آيت مذكوره فائده بعلم آورده است كه كافر
 ابى كهيتى من سى و موشى كى بچون من سى الله كى نياز نكالتى اور بتون كى بى نياز نكالتى بچر حضا جانور الله كى نام كاهتر و كيهاتونون كى طرف ان
 اور بتون كى طرف كا الله كى طرف نه كرتى - اون سى زياده ورتى - آب جانا چاهى كه الله كى نياز دى بيه كه اسكى راه مين چكو دوايا نكو دينا
 اسكا فائده اسكو بنين بهنچا مگر اسكى حكم بردارى هوى - اور چير سى فائده فقير كو - اور ثواب سى فائده دينى والى كو - پير چوسى بزرگ كى و سطل
 كچو دى اگر اسى وضع پيرى تو شر كى جس بر اللهنى الزام ديا مگر اس بزرگ كو اپنى جگه تير وى اور اسكى طرف سى الله كى راه مين چكو كها انكو دى
 تو حكم بردارى بى الله كى اور چير فقير كو اور ثواب شمس كى بدل اس بزرگ كو - يا اسكو فقير كى جگه تير وى كه چير اسكى كرى پير سكى چير لوگون كى
 كام آنى تو اسكو ثواب هوا به صورت مشكوك بى پيرى صورت مشكوك بى انتهى درين مقام بعضى از عوام غلو مى ناهند و چو متره بطريق اعراض سخن مى رانند

که ایصال ثواب میکنند و از ایصال عذاب چو باز می نمایند مانند این برای اولاد و اصحاب و منین در زمان سرور بنیاد علیهم الصلوات و التسلیات
 همین قسم طعن میگرداند بعضی میگفتند که شیطان بر خدا غالب می آید و خلق را گمراه میکند و بعضی در مقام طنز میگفتند که خدای عز و جل میگوید که بنده گان محتاج مرا طعام
 بخورند و زکوة بدهند پس معلوم شد که او فقیر است و ما غنی و در محل مزبور و حرمت بیست و پنج میگرداند که میرانده خود را خوردن و میرانده خدا را خوردن
 الی غیر ذلک من کفر یا تمکد فی تغیر العزیزه بحج تماشا است که بعضی مردمان بچو معتزله از ثواب رسانای موفی انکار میکنند و میگویند از دعوی نیت دست می برد
 و گاهی بر سلطان ایصال ثواب بعبادت بدین حکمی نمایند و با وجود این اجتهاد و ابطال دعوی تقدیر و حقیقت نیکنند **فائده هشتم** در تکمیل
 صدقات بدانکه در صدقات هم تعینات مشروطه و هم غیر مشروطه شرح البند در شرح مشکو میفرماید است که تصدق کرده شود از میت بعد از رفتن او و طعام
 تا هفت روز و تصدق از میت نفع میکند و از ای خلاف میان اهل علم و ادب و در آن احادیث صحیح و ضعیف و آیه و صاحب زاد الاخرت از شرح
 برین ذکر اجماع و نقل می نماید که گفته قبر برای مومن هفت روز است و برای منافق هفت روز پس اولیاد میت را باید که بر نیت تبلیغ ثواب پیوسته تا هفت روز از
 رحلت برای او صدقه دهند اگر استطاعت دارند و الا هفت روز و اگر نه سه روز و نیز صاحب زاد الاخرت می نگارد و اهل مصیبت را از اتخاذ طعام برآ
 فقر تا سه روز و خوردن ایشان از آن کوه نیست اما ترتیب طعام برای اقربا و غنی و خوردن ایشان آن تا سه روز یا تا مصیبت مکرده است و بعد از انقضاء
 سه روز عام ازین که برای ارواح موتی باشد یا بسبب ضیافت و کذا خوردن آن غنی و فقیر برابر است که دعوت کرده شوند یا ایشان فرستاده شود و کوه
 نبود چه در تصدق یا غنی یا ثواب است اما که از ثواب تصدق بفقیر کذا فی شرح البرزخ و اللالی الفخریه فی تذکره الآخرة زیرا که صدقه موتی از فقیر
 واجب نیست که محض حق فقر باشد و سواي ایشان بدگیری حلال نمودن از نطق و عات است که تصرف آن بدگران هم جایز باشد و بحر خارج گفته استخی ذوال
 المیت طعام الناس فبدعت لم یقل به احد اتخاذ ضیافت در سه روز یا تا مصیبت مکرده است زیرا که ایام مصیبت ایام حزن و تأسف است پس هر که
 از لوازم سرور باشد ارتکابش در آن لایق نبود اما اگر طعام برای فقر از پند نیکو باشد بشرطی که در سه بالغ و غنی و حاضر باشد و گرنه از ترک میت نگیرند کذا فی
 البحر الرائق و التارخانی و فتح القدر و قاضی خان و در عالمگیری است لا یباح اتخاذ الضیافه عند ثلثه ایام اجابت طعامی که برای میت میباشد و اما
 کنند مکرده است لافی الحدیث ان الله ورسوله بریان من الذین یاکلون من طعام لم یصبیه قبل ثلثه ایام کذا فی خزائنه المفتین اجتماع مردم بر طعام
 موتی مکرده است زیرا که تشبه بعضی کفره دارد و کذا فی شرح البرزخ و اللالی الفخریه فی تذکره الآخرة یکره اتخاذ الضیافه و علامه ذلک آن میع الا
 و الاقر با و یجرم الفقراء و الضعفاء کذا فی خزائنه الروایات و نیز در آن مذکور است ان الدعوه للعزاء یوم الثانی و یوم الثالث فبدعت لم یقل به احد
 و التاجون اتخاذ طعام اهل میت را برای کسانی که بتغریت حاضر شوند جایز نیست اما نزد بعضی رواست برای جماعتی که از راه دور بیایند و کث
 طویل نمایند کذا فی شرح سفر السعاده و انتی پس از آن باید دانست که عبادت بسبب تخصیص غیر مشروع خواه آن تخصیص زمان باشد خواه بکان خوا
 بوجه دیگر بدعت می شود کما تقر فی الاصول ازینجا است که مولوی دهلوی در باب دوم حرط المستقیم میگوید بر عبادتی که از مسلمان اد اشود و توان
 آن بروج کسی از گذشتگان رساند و طریق رسانیدن آن عارضه بجناب الهی است پس این خود البته معتبر و مستحسن است و اگر آن کس ثواب بر جوش

میرساند از اهل حقوق است بمقتدا حق وی خوبی رسانیدن این ثواب زیاده تر خواهد شد پس در خوبی این قدر امر از امور سرسوده فایده و نفع
 و نذر دنیا ز آفتوات شک و شبهه نیست و تعیین اوقات و قسم طعام و وضع آن و تناول کنندگان همه از قیاس خالی نیست آری خطرات بعضیها فوق
 بعضی و در مراتب قیاس تفاوت بسیاری است انتهی و تمولی هم اگر در جواب سوال شاز و هم مائة المسائل می نگار و معین نمودن روز برای فاتحه چهار باغ و
 آنکه قبل از چهل روز بعد از چهل روز ثواب طعام بخورده بخورده رسیده یا در چه چهل روز ثواب خواهد رسید بخورده است و نیز در وی می طرز که از روی است
 فتح القدر معلوم شد که آنجا و طعام اهل میت را بخورده است چهل باشد یا سیوم یا دهم یا غیر آن پس روز معین نمودن برای این امر هم مکره خواهد شد و
 تصدیق طعام نمودن و ثواب آن میت رسانیدن جائز است موقوف بر روزی نیست و تعیین کردن روز برای ایصال ثواب بخورده که باطنیست
 روز خواهد رسید و دیگر روز خواهد رسید خطا است انتهی و تعیین صدقه سالیانه اختیاف است بعضی از علماء این حدیث یا قیاسی است و علی راس کل حال
 تعیین روز وفات مستحسن داشته و بر جز از تعیین صدقه سالیانه رفته اند و این حدیث در کتاب ابن جریر موجود است و اکثر علماء بر تضعیف این حدیث و کراهت
 تعیین صدقه سالیانه حکم کرده اند چنانچه این حدیث از صحیح نیست و در کتاب ابن جریر احادیث صحیح حسن و ضعیف و موضوع بهم یافته می شود و معین
 حدیث مذکور متصل الایمان و معرفی هم نیست پس صحیح هم نبود و بر تقدیر صحیح این حدیث محمل است چه معلوم نیست که مراد از راس حول اول سال یعنی اول
 محرم است یا اول سال موت مقبور و محمل قابل سند نیست کما به مذکور فی الاصول کذا فی مائة المسائل شیخ البند در کتاب ثابت بالسنه فی الایام
 و السنه در بیان ماه ربیع الثانی میفرماید فان قلت بل لهذا العرف الذی شاع فی دیارنا فی حفظ اعراس الشایخ فی ایام وفاتهم اصل فان کان عندک
 علم بذلك فادکره قلت قد سألته عن ذلك شیخنا الامام عبد الوهاب المتقی الکی فاجاب بان ذلك من طرق الشایخ و عاداتهم و لهم فی ذلك نیات
 قلت کیف تعیین ذلك الیوم دون سائر الایام فقال الضیافه مسنونه علی الاطلاق فاقطعوا النظر عن تعیین الیوم و له نظائر کما فی بعض الشایخ بعد الصلوة
 و کما لا کمال لایوم عاشوراء فان سنه علی الاطلاق و بدونه من جهة الخصوصیه ثم قال و ذکر بعض المتأخرین من شایخ المغربان الیوم الذی و صلوا الی جناب
 العزیز و حفار القدرین ربی فیه من الخیرات و البرکة و النورانیة اکثر و اوفر من سائر الایام ثم اطلق علیها ثم رفع راسه فقال لم یکن فی زمن السلف شیء
 من ذلك و انما یومون متخانات المتأخرین و الله اعلم انتهی در اینجا امری است و انستی که اکثر علماء حدیث ابن جریر را ضعیف گفته اند و حدیث ضعیف
 در فضائل اعمال معتبر است کافی شرح سفر السعاده و در الخیر بنابر آن محبوب الی شیخ نظام الدین بداؤ فی وقته الاولیاء شیخ نصیر الدین چراغ دہلی و
 زبدة العرفاء و جوده نواز سید محمد گیسو در ذوی کامل مکتب شیخ بهاء الدین ذکریا و دیگر اولیا و علماء این بلاد و اکثر دیار برای احوال حقوق آباء
 اجداد و شیخ و استاد اهتمام بر فواید و انوار داشته اند قدس الله امرهم بالجملة تعیین غیر مشروع روز سیوم یا دهم یا چهل یا سی و مای یا سالیانه
 هر چه باشد با عقدا و آنکه تعیین موجب ثواب یا زیادت ثواب بود مکره است چنانچه تعیین آتی یا سورتی در نماز با عقدا و عدم جواز غیر آن مکره بود
 و الا لا باس بہت صاحب تنویر العقائد در باب ثانی میگوید من الظہیر لا باس بتوقیت تعیین القرآن اذا اعتقدت ان الصلوة یجوز بدونه من شایان
 انه اذا اعتقد الجواز بغیرہ لکن الوقت السر علیہ فلا یکره بل یستحب لانه مأمور بعزاة المستیتر من القرآن فما کان افضل فی المیزان افضل انتهی مکرر حاجت

طعام صدقه در این تعیین اعتقادی غیر فضلا و علما و اکابر را مکرر نیست چنانچه مولوی صاحب در جواب سوالی بخواه و یکم ثانیة المسائل از باب کراست
و استحسان نوادر اعتقادی نقل می نماید که اجابت کردن طعام که بعد از مرده ساخته باشند مکرر است سه روز و هفتۀ و ماهیانه و سالیه و غیر آن این
طعام مفضل و علما و اکابر را خوردن مکرر است انتہی آری تشبیه فکر کراست پیدا میکند چنانچه نزد علما در جواب سوالی میفرماید طعامی که بر آن نیاز
حضرت امانتین علیهما السلام می نمایند و بر آن فاتحه و قل درود خوانند بزرگ میشود و خوردن آن بسیار خوب است لیکن بسبب بردن آن طعام پیش تر
و بهادون آن عام شب بلکه پیش قیوم حقیقیه هم تشبیه فکر است پس ازین جهت کراست پیدا میکند و الله اعلم بالصواب انتہی اما تعیین روز برای یادداشت
وقت دعا مکرر نیست ولیکن التزام آن مفضل نیست است چنانچه نزد علما در جواب سائلی می نگارند که برای زیارت قبور روز معین نمودن بدعت
است و اصل زیارت جائز تعیین وقت در مصلحت نبود این بدعت از آن قیل است که اصلش جایز است و خصوصیت وقت بدعت ماند مصاحف بعد از نماز
در ملک توران و غیره رایج است و در عرس برای یاد و ماندن وقت دعا برای میت اگر باشد مضایقه ندارد ولیکن التزام آن روز نیز بدعت است از
همان قیل که گذشت انتہی ازین استناد هویدا است که تعیین اگر برای آسانی یا یادداشت یا قطع نظر از تعیین بود و در اعتقاد وی موجب ثواب یا
زیادت ثواب نباشد کراست ندارد و نیز باید دانست که محرمات و شبهات از موانع اجابت دعوت اند که مکرر فی الفاعلة السانیه و مکرمات هر
از پنج خالی نیستند و موجب نقصان ثواب هستند اما قبح آنها نه بر تبه است که مانع اجابت دعوت باشند و نیز باید دانست که صاحب الاشباه والنظائر
فی کتاب الخطر والاباحه میگوید لیس زمانا زمان اجتناب الشبهات کما فیہ من الخائفة والتجسس قال المحوی تحت قوله لیس زمانا زمان اجتناب الشبهات
روی عن ابی بکر بن ابراهیم أنه سئل عن منہ الشبهات ای عما یؤکون الی الحرام اقرب فقال لیس ہذا زمان الشبهات ان الحرام اخفا یعنی ان اجتناب
الحرام کفاح کذا فی التجنیس انتہی این حال آن مان حکومت مسلمانان است اما درین زمان غربت مسلمانان و حکومت انگریزان عالمی را اجتناب
از کوکری حرام و طعام حرام پیش نیست تا با اجتناب شبهات و مکرمات پدید آمدن مقام افراط و تفریط بعضی از عوام دیدنی است که از خوردن
طعام حرام محتجب نمی باشند منع بنا صدقات مکرر و غیر مکرر و هر را اند حرام می پندارند و باین ظن فاسد عالمی را از اطعام و طعام صدقات مانع
می آیند و مستحق را از ثواب فقر از رزق بازمی دارند اگر بدعت خاشاکی باشد و در ساز و نه آنکه درخت را از بیج برکنند طرفین است که
مفرطان باین خیال خام در اجابت دعوت چنین طعام بر بحر العلوم و نزد علما و سید و اعظم و مولوی صفوی و دیگر علما مظلون الخیر طعن میزنند
برین علما گذشته ناشی از جهل مسائل دینی و مشعر از کمال شوخی و بی ادبی است تعزیری ادبی در مقدمه شارح هم حواله نقل کرده است **فاندر**
تہم در حکم نذر بندگان مخلوق الله اکان اوجبتا طعاما کان او شر با حرام است لان النذر عبادة و العبادة لا یكون للمخوق قال صاحب
فتاوی الخیرة اجموعا علی حرمة نذر المخلوق و در فتاوی عالمگیری می نگارند النذر الذی یقع من اکثر العوام بان یاتی الی قبر بعض الصالح و یرفع
ستره قائل یا سیدی فدان ان قضیت حاجتی فلک منی من الذئب مثلا کذا باطل اجماعا نعم قال النبی ان نذرت لک ابن شعیب مرصی
او نحوه ان اطعم الفقراء الذی باب الیة نفیة او نحو ما و اشتری حصیر المسجدا و زیتا و قودا و اورا ہم لمن یقوم بشعیرا یا ما یكون فیہ

واده اند و هر یکی ازین اصناف که بدیه کفایت کرده اند و ایضا اگر مشرکان بخشین باشند باید که بعد از ایمان آوردن هم پاک نشوند پس معلوم شد
 که نجاست ایشان بواسطه جنب اعتقاد است که زوال پذیر است و مقصود بر باطن است که محل آن اعتقاد است و نجاست درونی بطهارت برنی
 جنگ ندارد و چنانکه معلوم و ضعیف و شریف است و ایضا کلام حسن لفظاً اما مشرکون بخش اخبار از حال مشرکان است که نجاست و تشویش باطن
 کار ندارد و چه نتایج در انشاء حکم شرعی است نه در اخبار از شیئی پس مشرکان بهر وقت باید که بخش باشند و مردان نجاست جنب اعتقاد بود تا ابد متعارف
 نباشند و مساس اینها هیچ وقت مخطور نبود آن روز که این فکر کردیم و طعام ازین ادوات الکتاب عمل نگذردیم بحث خوانده بود شهادت بران فرمود
 مردان طعام اینجا گندم و نخود و عدس است اگر این توجیه را اهل عرف پسندند مضایقه است اما انصاف در کار است مقصود اصل ازین تصنیف و
 ازین طالت کلام آن است که برخلافی رحم نمایند و حکم عموم نجاست شان نکنند و اهل اسلام را نیز بواسطه اختلاف کفار که از آن چاره دیگر نیست
 بخش ندانند و از اطعمه و اثر شرع مسلمانان بعلت نجاست متوجهم جناب نکنند و ازین راه از همه تیرنی نمایند و این احتیاط نه انگارند که احتیاط در
 ترک این احتیاط است زیاده چه فوسید و تصنیف و در **س** اندکی پیش تو گفتیم غرض دل ترسیدم پاک دل آزرده شوی و در سخن بسیار است و
 و السلام انتهی و اما حجه الاسلام در کیمیا سعادت میفرماید اصل آن است که بدانی که خلق را فرموده اند که چیزی خوردند که در علم خدای تعالی حلال
 باشد که کس طاعت آن نبود بلکه فرموده اند که آن خوردند که پندارند که حلال است یا حرامی آن پیدا نبود و این همیشه آسان بدست آید و دلیل
 برین آن است که رسول صلی الله علیه و سلم از مطهره مشرکی طهارت کرد و عرضی الله عنه از سبوی زین ترسا طهارت کرد و اگر تشنه بودند بی آب
 خوردند و پیید خوردن حلال نبود و غالب آن بود که ایشان از دست پیید بود که خر خوردند و مردار خوردند و لیکن چون پییدی آن نداشتند بسیار
 فرار کردند و صحابه بهر شهری رسیدند طعام خریدند و معاملات کردند با آنکه در روزگار ایشان دزد و در باده و خمر فروش همه بودند و دست از مال دنیا
 نداشتند و همه را نیز بر این داشتند و بعد بر ضرورت قناعت کردند انتهی درین مقام افراط و تفریط بعضی از عوام دیدنی است که گاهی سوره کافران بخش
 دانند و جای که بجز سوره کافران موجود نباشد دست از خود و غسل و نمازی شوند حال آنکه سوره آدمی پاک است که ترفی بده الفاعده و گاهی
 ذبیح کتابی را حرام گویند حال آنکه ذبیح اهل کتاب حلال است که امر آنها گاهی غیر ذبیح مشرک حرام دانند حال آنکه این طعام حلال است که امر
 آنها اوسع المثل قلت محمدی است صلی الله علیه و سلم و اَصْحَبُ الْمِلَّةِ یَهِودِی قَاحِرَانِ اَوْسَعُ الْمِلَّةِ اَزْ اَصْحَبِ الْمِلَّةِ تَنَگ تَر کُودن
 میخوانند و مسلمانان از در حرج می اندازند و بزرگان دین طعن میزنند معاذ الله من ذلک **فان** یازدهم در حکم متباکو بدانکه
 استعمال متباکو بدعت است اما بر بدعت مذموم نیست زیرا که بدعت بهر قسم است و حجه و حرمه و مندوب و مکروه و مباح و قاعده در معرفت
 بدعت عرض بدعت است بر قواعد شرعی پس هر بدعت که در قواعد ایجاد باطل شود پس آن بدعت واجب است یا در قواعد تحریم پس آن
 بدعت محرم است یا در قواعد مندوب پس آن بدعت مندوب است یا در قواعد مکروه پس آن بدعت مکروه است یا در قواعد مباح
 پس آن بدعت مباح است علما اختلاف کرده اند در آنکه اصل در اثبات حقیقت محض است و محض بعضی توقف و مختار

بعضی اباحت قال فی الدبران الغضا کثیر ما یلجئون بان الاصل الا باحة انتهى پس اصل در نباتات اباحت است مگر چیزی که از آن نماند حیاتی را یا عقل را یا تحت را پس آن چیز حرام بود اگر تجدید از آن رسد و الا آن هم حرام نباشد چون در استعمال تنباکو بقدر متعارف و علقی ازین عیال ملته یافته نمیشود و در قاعده کلیه شریعه که اباحت است داخل گردید و استعمال تنباکو بقدر متعارف مباح بود اگر چه استعمال کثیر آن که مضر بود ممنوع است کما فی سایر الاشیاء المباحه بلکه در جهادات استعمال قدر قلیل ایک همراه بربگ مقبول جایز داشته اند اگر چه استعمال کثیر آن ضرر بین رساند یا بکشد مع هذا استعمال تنباکو چون تلغم از سر و سعه استجاب می نماید و تلغمی در طوب المزاج را و صاحب کرم دندان و وجع الأسنان را مفید بود و ناس آن نزله و زکام را فایده بخشید چه از جهت نزد آری استعمال تنباکو اگر شخص معتدّل و ضرر میرساند پس استعمال آن بر همین شخص معتدّل و جوی که مضر بود ممنوع است نه آنکه همه را ممنوع بود چنانچه استعمال شنبه محروم المزاج را ضرر بین بخشید پس استعمال آن بر آن فرد معتدّل حرام بود و نه بر همه مردمان اما در شرب دخان تنباکو بین الفقهاء اختلاف است نزد بعضی جایز است چنانچه حموی در تحت قول صاحب الاشیاء و النظائر الثبات الجویل سیمیه که در قاعده ثالثه بقام آورده است می نگارد و تعلیم منه حل شرب الدخان انتهى و نزد بعضی جایز نیست سند العلماء در جواب سوال عاشر بادشاه بخارا میفرماید که شرب دخان حرام حدیث نیست و در طریقت و حرمت حقه است اصح آنست که مکروه تحریمی است از جهت بوی بد که از دمان حقه کش می آید مثل پیاز خام و غیر خام و از جهت تشبیه بابل نار که دوازده و نه ایشان خواهد آمد و نیز در وی می نگارد و تفصیل سده حقه این است که در تشبیه تنباکو و در حرمت متحقق نیست زیرا که علت حرمت در نباتات منحصر بر دو چیز است سمیت و مسکیت و این شیش خالی ازین دو چیز است لیکن در استعمال آن باین کیفیت که دخان او را درون کشند و بعد از آنکه ایهیت بهم میرسد بی بو بد از دمان حقه کش می آید و تعلیم تشبیه بابل نار و این هم علتی که ایهیت است چنانچه در تشریف دست زیر تیر بیکاه بناده ایستادن و در تخم سیمیه نهی در شرع وارد شده است و آنکه استعمال این وضع مستلزم بنی تیر نهی است اما بسبب اجتماع منجر بیکاه ایهیت تحریمی شد و بعضی از اهل معقول گفته اند که لفظ کل مخان حرام هر چند حدیث نباشد از کلام درست است زیرا که دخان نزد اهل عقل مرکب از دو چیز است ارضیت و ناریت و هر دو حرام اند فلزم منها یکون حراما چو اب ازین سخن آنکه حرمت ارضیت و ناریت بعلمت سمیت است و چون علت مرتفع شود حلال گردد و مثل استعمال نوره بابرک بان طین زمینی و طین خرم در آدویه پس اگر استعمال این مخان بطریق اصلاح بدن باشد مثل تحلیس ریح و دفع قبض علت حرمت نخواهد داشت و در بعضی کتب در حرمت آن از آیه کریمه یوم تاتی السماء بدخان مبین غشی الناس هذا عذاب الیم استدلال کرده گفته اند ازین آیت معلوم که دخان آله عذاب است و آنکه عذاب استعمال کردن درست نیست و جواب ازین شبهه آنکه صغری و کبری هر دو ممنوع اند زیرا که دخان چنانکه آله عذاب است آنست که هم است چنانچه در استعمال خود که در حدیث صحیح وارد است که مجاز کرم الاثوة یعنی عود و طب برای شستنیان و در بهشت در مجاز خواهند آورد و نیز استعمال آله عذاب مطلقا ممنوع نیست زیرا که عذاب قوم نوح علی نبیا و علیهم الصلوٰه والسلام آب طوفان بود و انتهى درین مسئله اخلاقی است سنت طاعان طرفین چه بر بحر العلوم لکهنوی و مولوی مدراسی و چه بر مولوی دیوبندی و سید داغ و دیگر صلیا گذشته طعنه میزنند حال آنکه

در کتاب
شرب
دخان
تنباکو
در
کتاب
مباحات

در کتاب
مباحات
در
کتاب
مباحات
در
کتاب
مباحات

یا پیروی او یا قدم او یا عضوی دیگر از اعضا او برابر است که صحیح گشته باشد نقل در ثبوت او یا آنکه معدوم باشد در مردم بر وجهی شایسته ثبوت آن
در اخبار و آثار انتہی محصل کلام التذنی و اکتی انتہی و شیخ البند در شرح سفر السجاده از توریشتی نقل می نماید که ثبوت موی ثانی مبارک در محبت
آن بود که تا این برکت در میان ایشان باقی ماند و باعث تذکره و یادداشتی بود و ایشان را از وجود شریف آنحضرت صلی الله علیه و سلم و گویا اشارتی
کرد با قراب اصل الفضل از آن محبت انتہی و در اشعاره المصنوعه مشکو در میان تقسیم اشعار و اظهار که ترقیه نام علیه الصلوٰه والسلام در حجت او دع
فرموده است می نگارد که هر یک یکتاره موی و دو تاره موی نصیب سیده گویا شاعر باین قصه اشارت کرده است **مراد از لفظ توری**
بند است یا فضولی میکنم بوی بند است و همچنین ناخان نیز تعلیم کرده و بر جواهران قسمت فرموده و این برکات در میان است الی یومنا و باقی
ماند انتہی و محصل کلام صاحب سیئته النجات مطبوعه که در صفحه چهل و دوم تعلیم آورده آنکه موی شریف ترقیه عالم صلی الله علیه و سلم واجب التعظیم است
ثبوت آن متیقن نبود زیرا که تعظیم کل چون واجب اجزاء آن در تعظیم و مکرم مثل است و تعظیم بآن و طواغیت و نجباء و غول فرس بآن و نوا
و امثال آن کفر است و قیاس حرمت تعظیم موی شریف بر حرمت تعظیم این چیز با مع الفارق و باطل بود انتہی ازین اسناد بودید است که موی شریف
سرور انام علیه الصلوٰه والسلام واجب التعظیم است اگر چه ثبوت آن متیقن نبود و زیارت موی شریف مستحب است کما ترافعاً و درین مقام افراط و تفریط
بعضی از عوام دیدنی است گاهی تعظیم موی شریف را عبادت و موبستی گویند حال آنکه تعظیم دیگر است و عبادت دیگر که از فی التفاسیر اگر یکی بودی
حق تعالی و تقدس من تعظیم شعار الله فاینا من تعوی القلوب نفرومی و علماء متأخرین حکم استحباب قیام برای تعظیم قرآن مجید نمودند که کافی
الاتقان للسیوطی و نیز قیام را نزد ذکر مولد و اسم مکرم سرور عالم صلی الله علیه و سلم سخن گفتندی چنانچه در فائده و از او هم گذشت و موقوف
و بلوی در باب اول حرط المستقیم تعظیم و اهل کمال و در اسباب طرق نبوت نوشتی و تعظیم اشعار و متعلقات بنعم را در فروع حجت بنعم ننمودی
مخلص کلام وی آنکه از جمله اسباب طرق نبوت حجت بنعم تعظیم است و ترجیح جانب او بر اسوا و او غیر ثابت است و از فروع حجت بنعم است تعظیم اشعار
او یعنی اموری که بآن مناسبتی خاص میدار و بچیزی که ذہن کسی که واقف بآن مناسبت باشد از آن امور بآن مناسبت انتقال میکند مثل تعظیم نام او
و کلام او و لباس او و سلاح او حتی که مرکب او و مسکن او چنانچه کسی که عارست این امور کرده و مجانیست با حقوق شایان از آنرا عظام بلکه جمیع
مصاحبان کرام و تعظیم اینان از امر فرمان باشد و تخت و تاج و دیده پوشید و خواهد ماند و چون تعظیم اشعار بنعم کمال میرسد باعث تعظیم هر چیزی که مؤید
حجت و مروج شکر او باشد میگردد مثلاً تعظیم کسی که بر شکر او دعوت می نماید یا خدمت گزاری و تأیید این محب میکند یا اعلام بنعم او می نماید و
چون این مرتبه هم قوت بگیرد و در با فراط و غلو نبند باعث تعظیم اموری می شود که از حجت در تعظیم بنعم و خدمت گزاری او نظیر بر رسیده مثل
تعظیم اقوال و افعال که باز از بنعم او بجا آورده و تعظیم اقوالی که در رضا جوئی او باخته ندانی که این از قبیل بحث با قوال افعال خود و احتیال
صرف اقوال خود است زیرا که آن اقوال و افعال و قول او و حجت است بیک جهت از کلمات و مطالب است و از جهت ثانی از اشعار
بنعم و تعظیم آن جهت ثانی متعلق شده نه بجهت اولی و از جمله آن امور است حجت اهل کمال و تعظیم آنها و این امر در ظواهر و بدیهه مرتبه رسیده که سخن

شعار الله فاینا من تعوی القلوب نفرومی
از فروع حجت بنعم است
و کلام او و لباس او و سلاح او حتی که مرکب او و مسکن او چنانچه کسی که عارست این امور کرده و مجانیست با حقوق شایان از آنرا عظام بلکه جمیع
مصاحبان کرام و تعظیم اینان از امر فرمان باشد و تخت و تاج و دیده پوشید و خواهد ماند و چون تعظیم اشعار بنعم کمال میرسد باعث تعظیم هر چیزی که مؤید
حجت و مروج شکر او باشد میگردد مثلاً تعظیم کسی که بر شکر او دعوت می نماید یا خدمت گزاری و تأیید این محب میکند یا اعلام بنعم او می نماید و
چون این مرتبه هم قوت بگیرد و در با فراط و غلو نبند باعث تعظیم اموری می شود که از حجت در تعظیم بنعم و خدمت گزاری او نظیر بر رسیده مثل
تعظیم اقوال و افعال که باز از بنعم او بجا آورده و تعظیم اقوالی که در رضا جوئی او باخته ندانی که این از قبیل بحث با قوال افعال خود و احتیال
صرف اقوال خود است زیرا که آن اقوال و افعال و قول او و حجت است بیک جهت از کلمات و مطالب است و از جهت ثانی از اشعار
بنعم و تعظیم آن جهت ثانی متعلق شده نه بجهت اولی و از جمله آن امور است حجت اهل کمال و تعظیم آنها و این امر در ظواهر و بدیهه مرتبه رسیده که سخن

از بیان است انبی طحی چون تعلیم شایر و مستحقین حکم دارد پس تعلیم جز سرور عالم و موی شریف وی صلی الله علیه و سلم چه باشد
 قیاس کن نگارن بن بیا مراد جری بن عبد الحمید قاضی شهر مدینه امام مالک را از حدیث سرور عالم صلی الله علیه و سلم پرسید و حال آنکه ایستاده بود پس
 امر کرد بجای وی گفتند وی قاضی است گفت قاضی بنزد او ترست که ادب کرده شود و هشام بن عمار سوال کرد که مالک از حدیث دوی استاده بود
 پس زد و او را بپشت تازیانه گذاشتی الباب التاسع من المدارج روزی امیری از امراء انگلش به توریست و انجیل با نهاد و گفت این کتب عمل دوی
 است تعلیم آنها معقول نیست گفت لواء لشکری و فرمان بادی بای نیز عمل دوی است تعلیم آنها معقول چرا که دید و تصور بر باد شاه و وزیر او را باز
 مناصب و نام آنها نیز عمل دوی است گفتش ن در پامال آنها سختی تعزیر چرا که دید و گاهی زیارت موی شریف غیر متیقن رواندارند حال آنکه
 موی شریف برای زیارت حاجت متیقن ندارد و کما مر آنفا در احکام اجتهاد و در نسب متیقن را گنجایش نیست مهاد و در شرح شریف حکم عمل برین احکام
 و آنچه میراث کرده اند طرفه این است که قاضیان با وجود عدم متیقن عمل بر احکام اجتهاد و آنچه میراث می نمایند ولیکن زیارت موی شریف غیر متیقن
 رواندارند و گاهی زیارت موی شریف را بدعت ضلالت خوانند حال آنکه مستحب است کما مر آنفا علاوه این است که طاعان طرفین با این همه افراط
 و تقریط بحر العلوم و سائر زائرین را موی پرست گوید و در بی ادبیا و گستاخها فاحش می باشد **فائده چهارم** در تذکره مناصب
 و فضائل صلی و ائمه و ترجمه سیر و شئانی انبیا و اولیا بدانکه در تذکره فضائل و شئانی بزرگان فائده است یکی آنکه دل بوی آرام گیر و قوی گردد
 قال الله تعالی و کلاً نقص علیک من انباء الرسل ما نثبت به فؤادک یعنی ای محمد صلی الله علیه و سلم قصه گذشتگان با تو میگویم تا دل تو آرام گیرد
 و قوی گردد و از سید الطائفه جنید بغدادی پرسیدند که درین حکایات و روایات چه فائده فرمود سخن ایشان لشکری است از لشکریای حق تعالی اگر دل مرد شکسته شود
 بدان لشکر قوی دل گردد و از آن مدد یابد و حجت این سخن کرمه و کلاً نقص الی آخره است دوم آنکه ذکر ایشان سبب نزول رحمت است قال النبی
 صلی الله علیه و سلم عند ذکر الصالحین تنزل الرحمة اگر کسی مانده بپند که رحمت بر آن مانده باشد و تواند بود که او را از آن مانده بی فائده باز نگردد
 سیوم آنکه ابو علی دقاق را گفتند که سخن مردان شنیدن چه فائده دارد اگر بدان عمل نکند گفت بی دردی و فائده است اول آنکه اگر مرد طالب
 با سماع سخن مردان قوی است گردد و طلبش زیادت پذیرد و دوم آنکه اگر شخصی در خود و ماعنی دارد و مایع او فرو شکند و دعوی از سر بیرون کند و
 نیک او بد نماید و اگر کور نیست خود مشاهده کند این محفوظ میفرماید خلق را بر اثر زوی خود وزن کن اما خود را بر اثر زوی مردان راه بسنج تا بفضل
 ایشان افلاس خود بدانی چهارم آنکه امام ابو یوسف همدانی را پرسیدند که چون این روزگار بگذرد و این طائفه در در نقاب تواری آرد و بکنیم
 تا سلامت مانیم گفت هر روز هشت ورق از سخن ایشان خوانده باشید و پنج آنکه سخن مردان بهترین سخنهاست و شرح قرآن و حدیث با و شای
 بزرگ است و آخرت را بیاورد و دوستی حق در دل پیدا آورد و در بهیمه زاده آخرت مشغول گردد و اند ششم آنکه بسایش دوستان حق باشند که
 وقت دوستی از دوستان حق خوش شود و ستایش کننده را در رنگهای خاک سبب کشا گیس و یحیی بن ساد که امام بری و استاد شیخ الاسلام
 عبد الله انصاری بود چون وفات کرد و او را بخواب دیدند پرسیدند که خدای تعالی با تو چه کرد و گفت خطاب کرد که ای یحیی با تو کار ما داشتیم

مانده خوان
 که بران طعام
 بنهند و مایع
 که بدان طعام
 باشند آن را
 مانده نراندند
 بهر

لیکن سودی در مجلس ماری سودی دوستی از دوستان با آنها گشت بشنید و قش خوش شد تر از کار خوش آمدنی کردم و اگر نه آن بودی می دیدی
 با تو چه میکردی هفتم آنکه اگر کنی برخلاف تو گویند سالها بدان یک سخن کینه گیری و بخون آن کس از هر غضب سعی میکنی چون سخن باطل را در نفس تو این اثر
 است سخن حق را چه قدر اثر خواهد بود اگر چه خزان نیایی از امام عبدالرحمان اسکاف پرسیدند که کسی قرآن می خواند و نمی داند که چه بخواند از اثر آن
 بود فرمود کسی که دارد بخورد و نمیداند که چه بخورد اثر نمیکند پس قرآن بگونه اثر نکند بلکه بسی اثر کند فکیف اگر خود داند که چه بخواند اثر آن بسیار بود
 هشتم آنکه این عهدی است که اثر را آن اس اخبار الناس فراموش کرده اند باشد که در تذکره اخبار بید و تان اثر را قبل دولت را فراموش
 نمکند و گویند که این دولت نشینان را طلب کنند و با ایشان رغبت نمایند و در نسیم دولت ایشان بهجاوت ابدی مشرف شوند هفتم آنکه این
 عصری است که مدعیان لباس اهل معانی سر برآورده و اهل دل همچو کبریت احمر خیزد و کیاب مانده اند و چنینان تذکره مردان غنیمت بود
 سید الطائفه شبلی را گفت اگر در همه عالم کسی یابی که در یک کلمه ازین که میگوئی موافق تو بود و دانش گیر و هفتم آنکه مدعی اگر چه محقق نبود بار خدای
 با ایشان تشبیه کرده باشد که من تشبیه بقوم فهم من سید الطائفه میفرماید مدعیان را نیکو دارد که ایشان محقق نمایند و پای ایشان را بوسه دهد
 بهمت بلند دارند اگر همت بلند نداشتندی بجزی دیگر دعوی کردند یازدهم آنکه فردا قیامت نظری بشاعفت سایش کشنده نمایند
 اصحاب کعبه چند قدم بر اثر مردان راه برگرفت و در کار ایشان کردند هر که دعوی دوستان خدا میکنند و خود را بر فترتک ایشان می بندد
 و شغل سخن ایشان میشود و باز مردم میرساند امید است که در کار ایشان کنند و دوازدهم آنکه پیغمبر علیه الصلوٰه و السلام فرموده است ^{۱۱} **المرء مع من خبته**
 پس محبت جهان خدا با ایشان است و در حرم حرم قرب ندیم و هم نشین ایشان محبت ایشان از اجل نعمتیم جهان ^{۱۲} **این کار دولت است**
 کنون تا که رسد الی غیر ذلک من الفوائد که ذانی تذکره الاولیاء در اینجا خور باید که که محبت انبیا و اولیا چون چنین بود پس محبت سرور
 چه باشد **مصطفی اندر میان آنکه کسی کوید عقل آفتاب اندر جهان آنکه کسی جوید سبها مولانا دهلوی در سبب تحریر قصیده**
النعم فی روح سید العرب العجم میفرماید که روح سید المرسلین صلی الله علیه و سلم و نشر مناقب آنحضرت و ذکر دلائل نبوت آن جناب بی شبهه شمر
برکات و موجب درجات است انتهی و مولوی مدرسی در دیباچه هشت بهشت می نگارد که مطالعه سیر و شمائل حضرت بنوی علیه الصلوٰه و السلام
بعد عتقاد و فرائض بهترین عبادات و خوشترین نوافل و مستحبات است انتهی پس از آن باید دانست که با و از خوش تلاوت قرآن مجید بود
و محامد و مناقب صلحا و اولیا و شمائل فضائل انبیا و سرور انبیا در قصائد و مشنویات خواندن مباح بلکه افضل و احسن است زیرا که حسن هو
عجب دارد اما شرط این است که موانع جواز همچو تحریف حدف و التزام رعایت مقامات نغمه و ترید صورت بآن بطریق الحان یا تصفیق
مناسب آن در میان نباشد و بغرض صحیح بخیر نماید صاحب غنی در باب من نقل شهادت و من لا قبل شهادته میگوید و آن نشد
شعرا فیه و عظماء حکماء فهو جائز بالاتفاق انتهی و شیخ ابو نجیب عبدالقادر سهروردی در ادب المریدین میفرماید و اما القصائد و الاشعار فقه
سئل النبی صلی الله علیه و سلم عن الشعر فقال هو الکلام حسنه حسن و قبحه قبیح فالحسن منه ما کان من الموعظه و الجود ذکر الا الله و نعمائه

این کتاب از کتب معتبره است و در بیان مناقب ائمه و اولاد علیهم السلام است و بسیار از کتب معتبره است و در بیان مناقب ائمه و اولاد علیهم السلام است

و لقيت الصالحين وصفوا فقالوا ما كان من ذكر الاطلاع والنازل والازمان والاعمال فسماع مباح وما كان من تجو وشفق فسماع حرام انتهى
و آنچه کعب قصیده بآشت سعادش سرور عالم صلی الله علیه و سلم خوانده است قصه البیت مشهور و در ملاح و شواهد البتوه و حکایت کتب سیر
مسطور شیخ الهند در ملاح میفرماید که در عمره القضا عبد الله بن رواد که از خلص اصحاب شجره اسلام بود چهار شتر سرور عالم در دست گرفته بجز
میخواند امیر المؤمنین عرضی الله عنه او را منع نمود پس آنحضرت فرمود که بگذار و را و منع کن چنان اشعار در دل گذران بچهار شتر میگذرانی آفرین در ملاح
می گذارد و اما شتر او آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم از آنجا که وقع میکردند و باز میزدند شتر کافران از اسلام و این اشعار در دست رسول صلی الله علیه
و آله و سلم و بچهار شتر میگذراند میگردیدند کس شتره اند حسان بن ثابت و کعب بن مالک عبد الله بن رواد انتهی و صاحب روضه الاجاب می طارد
که شاعران و خواندگان رسول صلی الله علیه و آله و سلم از هر دو آن شصت و نه و از زمان و او از ده کس بودند انتهی و سیر از منظر جان جانان کعب
سیر در خود میگوید شخصی محل فتنه نشاند که از موزون باطنی موزون بی مداخلت محذور شرعی انشاء نماید و فساد بی ازان و باطن مستعین
بلکه سروری یا خرنی در قلب پدید آید این قسم است که کرب از دو امر مباح که کلام موزون و حدیث موزون باشد چنانچه مباح
گردد و فیز در قرن اول در تقریبات مشهور و مثل سنجاق و قدوم اکابر معمول بوده و ائقیاء علماء ائمت اجیانار کتاب آن نموده چنانچه از
کتاب حدیث ظاهر میشود و اما این عمل از ان بزرگان بسبب اتفاق واقع میشود بطریق الزام انتهی ازین اسناد هویدا است که فضائل و شمائل
منظم بزرگان که با و از خوش خوانده شود و از موانع مجوز مجرب باشد مشروح بود بعضی از قاصدان آن بدعت ضلالت گویند و بر خوانندگان طعن
میزند فائده پانزدهم در تذکره حسن جمال خوب و میان و در جمیع خط و خال زمان بدانکه تذکره حسن جمال زن غیر معینه و زن مرده معینه
جائز است اما تذکره زن زنده معینه مکروه است صاحب عینی در باب من نقل شهادت و من لا تقبل شهادته میگوید چنان کان فیه ذکر امرأة
معینه فان کانت میتة او کان فیه ذکر امرأة غیر معینه فلا بأس به و ان کانت معینه و بی حیة تذکره انتی بعضی انعماء مرده تذکره زن زنده و
مرده و معینه و غیر معینه اعتبار ندارند و ذکر زمان را مطلقا غیر جائز ندارند و بر کابیر الامقام طعن میزنند حال آنکه تذکره زن زنده غیر معینه و مرده
معینه و غیر معینه جایز است کما انفا باین همه افراط و تفریط طرفه این است که محقق نامی مولانا عبد الرحمن جامی ربی ادب گویند چه وی در کتاب
یوسف زینب حن جمال زینب زوجه یوسف علیه السلام را بقلم آورده و پاس زو حیات نبی عزوجل هم نموده است و می دانند که تذکره کفر زوجه
نوح اولی العزم و بطور مسل علیها السلام بی ادب نمیکردند پس تذکره حسن جمال زوجه یوسف علیه السلام چنانی ادب خواهد گردانید فائده
شانزدهم در مراتب دعوت و داعیان حق بدانکه مراد از دعوت امر معروف و نهی منکر است و این امر و نهی فرض کفایه است اگر یک مسلمان
بجا آرد ساقط شود از دیگران کذا فی ادب الصالحین پس ازان باید دانست که امر و نهی بر چهار قسم است یکی واجب مکرر که قدرت دارد و از
قول و فعل و حکمی نافذ بود بدون اشارة فقیه و دوم مندوب مکرر که حکمی نافذ تواند شد و تاثر آن مطلق بود و سوم مکروه مکرر که اگر گان
دارد که امر و نهی بیکار افتد و بعد قبول همان شود چهارم محرم مکرر که حکمی موجب فتنه و فساد گردد و سبب زیادت ضلالت شود و تدارک

تجرباتی که از کتب و اشعار
در دسترس است

آن مکن نباشد کذا فی السیفینه و نیز باید دانست که دعوت و داعیان در جهات متفاوت و در نام ربانی در مکتوب پنجاه و هفتم حدیثی میفرماید
 هر چند در دعوت و تبلیغ جهات است و داعیان مبتلغان در درجه متفاوت اند علما به تبلیغ ظاهر مخصوص اند و صوفیه بباطن اهتمام دارند و آنکه
 عالم صوفی است کبریا حریست و نمایان دعوت و تبلیغ ظاهر و باطن است و نائب و وارث پیغمبر است علیه علی اله الصلوٰه و السلام جمعی محتبان
 این امت را که تبلیغ حدیث بنوی می نمایند علیه علی اله الصلوٰه و السلام افضل این امت دانسته اند اگر مطلقا افضل دانسته اند محلی خدشه است و
 اگر نسبت به مبتلغان ظاهر گرفته اند گنجایش دارد افضل مطلق مرتب جامع راست که هم تبلیغ ظاهر نماید هم تبلیغ باطن و هم ظاهر دعوت کند و هم بباطن
 فی الاقتصار قصور بیانی اطلاق افضل فافهم فلکن من القاهرین ظاهر هر چند عمده است در مناط نجات و کبریا کبرت و عموم المنفعت اما کمال و مربوط
 بباطن است ظاهر بی باطن نام است و باطن بی ظاهر نام فرجام و آنکه بباطن بظاهر هیچ سازد کبریت احمر است ربنا انتم لنا فزنا و اخر لنا انک علی
 کل شیء قدير و السلام علی من اتبع الهدی انتهى و نیز باید دانست که دعوت سانی است یا قلمی دعوت سانی را هر کافیه خوانی بلکه عوامل دانی که در
 مدرسه می نشیند و هر فقری که در خانقاهی فروکش میشود بلکه هر مسلمانی که در مسجدی آمد و رفت میدارد و بقدر وسعت خود بجای آورد آماج آورد
 و دعوت قلمی شکل است لهذا کبار علما و عرفا در انظام امور دینی بر دعوت قلمی اهتمام تمام داشته اند تا تصنیفات و تالیفات ایشان برود و بهر ماند
 و جهانیان از آنها کامیاب گردند و مع هذا درین فرض کفایه با وجود بجا آوردن دیگران بدعوت سانی نیز تا وسیع مشغول بودند آری منبر را
 بنودند بعضی از منبر آریان طرفین امر معروف و نهی منکر را منحصر در منبر آرائی می دانند و طعن ترک و غلط و نصیحت چه بحر العلوم لکهنوی و مولوی مدنی
 و مولوی صفوی و غیرهم چه بر امام ربانی و مولانا و دهلوی و سید ماجد و غیرهم می نمایند این طاعنان از اهل بیت خطاب خارج باید ساخت که
 حرف مجنونانه می خاوند امام حجة الاسلام در پنج مهملات احیاء در نکویش چنین واعظان منبر را میفرماید قد سلمت المناظر لا تقوم قل من الله
 خو ففهم وضعفت فی الدین بصیرتکم و قوت فی الدینا غیبتکم و شد علی الاستبصار حرصکم و لم یکنوا من الاستبصار و اقامه الجاه الا بالتصبیح
 فحسبوا اذک فی صدورهم و لم یتنبهوا و هم علی مکیده الشیطان فیهمل علی نابوا عن الشیطان فی تغیید مکیدتهم فاستمر الناس علی و نشوا اجماعا یمنهم
 فیهلکوا و اهلکوا و الله یتوب علیهم علیما انتهى و شیخ عطار در تذکرة الاولیا بفرموده آمد که علی بن ابی طالب کرم الله وجهه بر بصره آمد چهار شتر
 بر میان بسته و سه روز میش در بصره درنگ نکرد و فرمود تا منابر بشکند و مذکران را منع کرد و مجلس حسن شد و از و سوال کرد که تو عالمی یا متعلمی
 گفت هیچ کدام نمی که از پیغمبر علیه السلام بمن رسیده است باز میگویم مرتضی او را منع نکرد و گفت این جوان شایسته سخن است و برت انتہی
فائدة هفدهم در حکم قبة و بنا بر قبر و معتقات آن بدانکه در جواز عدم جواز بنا بر قبر بین الفقهاء اختلاف است و مختار لاباس است
 قال صاحب تنویر الابصار و لا یرفع علیه بناء ای علی القبر قبیل لباس به و هو المختار و قال صاحب الدر المنثور شرح تنویر الابصار کافی کرهت
 السجدة و فی الطحاوی حاشیه الدر قوله و قبیل لباس به یعنی تعقیب الجواز علی هذا القول باذا کان من طل حلال و لم یعصده الزنیة و التماجر
 و الا فلا مزید فی الحرمة کما یفصل الآن من بناء الاجار الرحام الله یتوب علی من یتبع الهدی و شیخ الهمد در شرح سفر السعاده میفرماید آنچه مصنف ذکر کرده ای

منه بقیه
 علی بن ابی طالب
 علیه السلام
 القصب

عمارتها ای فی المسببة لانه محرم منهنم والقد فن فی مبلیم بعد البناء تعظیما لهم واعیانها زیارتهم ولا تغیر ما وقع لابن حجر کفره فی هذا المثل ای فی المسببة
 فی الملوکة انتهی حلی قال سیدی العلامة طاهر بن الحسین محمد بن شمس باعلوی مفهوم کلام الشیخ ابن حجر فی الحققة فی المسببة یجوز وضعه عندی
 علی القبر و فی حرره عند ابن النیش وعنده خوف النیش له یجب ما یمنع منه الی البلاء وبقدره من بناء فی التخصیص لیسببه حاله او مالا لا یتسع النیش مطلقا
 ولا یجوز الا عراض علی واضع علی قبر نحو عالم و ولی و الحال ما ذکر فی الحققة وعنده الخفیه والاکلیة قریبا عما ذکرنا واما البقیة علی غیر نحو عالم و ولی
 فیصل کافی الاقناع للشریعی عن سیدنا عمر ثارنا قال یحیی بن یزید و یزید بن عمر بن عبد الله بن مسعود عن عبد الله بن مسعود عن عبد الله بن مسعود عن عبد الله بن مسعود
 لانه لم یأمر بتجسدها علی الخلیل ابراهیم و غیره من الانبیاء و لا فیهم علیهم فافهم والله اعلم فاذا تقررت ذلك کلام العلماء و عرفت صدق النجاشی
 و بیناه العظیم باقیاته بالکفر و بتدیه قبیحهم و نیش قبورهم و انما سبهم عالمه الله تعالی انتهی اگر سایه مطلقا ممنوع بودی بر قبور علماء و اولیاء و حیوان شیوخ
 طاعنان قسب و عمارات بنا کردی و در زمان تبع تابعین بر جزایا امام امام اعظم قسبناختی و سرور عالم صلی الله علیه و سلم و صدیق اکبر و غیره
 حضرت صحابه زیر سایه نهادی و در اینجا علو تعصب طاعنان و دیدنی است که نوبت تفصیل صحابه رسانیده بلکه منکر اجماع صحابه گردانیده است تجاهم
 الله تعالی عن التعصب و العناد و هداهم الی سبیل الرشاد **فائدة مجرم** در حکم کفر اهل قبله و تدبیر اهل سنت و جدال در مذاهبا اسلام و مخالف
 در کلام بدانکه کفر اهل قبله جایز نیست مراد اهل قبله مبعوث و دوسه فرق است محمدی است علیه الصلوة و السلام که انهارا امت اجابت گویند و مراد
 از غیر اهل قبله فرقی که انرا انهارا امت دعوت خوانند اهل قبله مومن است اجماعا و در مومنان اگر چه فرق ناحیه من حیث الاعمال فقط و نه
 عهد فرق باقیمن حیث الاعمال و الاعتقاد و اهل ناز گرد آید فرق محمدی فی النار نبود کذا قال الدوانی فی عقائده قاری در مسیح الانهری نگار
 قد ذکرنا ان المسئلة المتعلقة بالكفر اذا كان له تسع وتسعون احتمالا للكفر واحتمال واحد في غيره فالاولى للمفتي والقاضي ان يعمل بالاحتمال الثاني لان
 الخطاء في البقاء الف كافر ايهون من الخطاء في اقباء مسلم واجيد في المسئلة المذكورة تعبرج بأنه يقبل من صاحبها التأويل خلافا لما ذكره بعضهم
 خلاف هذا القول وهذا كله أو أحد عنه تعدا الحديث رفيع عن امتي الخطاء والنسيان وما استكبروا عليه فقد صرح قاضيان في فتاواه ان الخطا
 اذا جرى على لسانه كلمة الكفر خطأ لم يكن ذلك كفر عند الكل انتهي و فی الینایح یجب ان یعمل انه اذا كان فی المسئلة وجوه وجوب التكفير و وجه
 واحد يمنع التكفير فعلى المفتي ان يعمل الى الوجه الذي يمنع التكفير تحيئا للظن بالمسلم ثم ان كان نية العاقل الوجه الذي يمنع التكفير فهو مسلم وان كان
 نية الوجه الذي وجب التكفير لا يمنع فتوى المفتي و یاخر بالتوبة والرجوع عن ذلك و تجدید الشیخ مینه و بین امرأته انتهی و فی التیمیة قال ابو حنیفة
 لا یكون الكفر كفر حتى یعتقد علیه القلب انتهی و فی الحاشیة السرجیة فی المخطط والذخيرة المسلم لا یصیر كافرا الا بقصد الكفر وان تلفظ الكفر انتهی
 و فی الخلاصة الاصل ان لا یكفر احد بلفظ محتمل لان الكفر بنائیة فی العقوبة فینتدعی بنائیة فی الجنایة مع هذا الاحتمال لانه نائیة و فی الملتقط و فی
 لعلایم اذ رفیع الید ان لا یبادر بكفر اهل الاسلام مع انه یقتضی باسلام الكفرة تحت ظلال الشیوف انتهی و شیخ البند و نکمیل الایمان می طرزد
 ولا تكفر احد من اهل القبلة اهل قبله یعنی آنها که نماز بجانب قبله سلمانان کنند و کتاب سنت متسک نمایند و تلفظ بلفظ شهادتین کنند کافر

نباید گفت اگر چه از بعضی کلمات ایشان کفر لازم آید ولیکن ما دام که التزام آن نکنیم باز در غایت ظهور نبود مکفر نباید کرد تا ممکن است توجیه اصلاح
 حال مسلمانان باید کرد و مبارزت بتکفر و تغلیظ کند و در حدیث آمده است که هر که دیگر را کافر گوید اگر وی در نفس الامر کافر نبود قاتل بنفس کافر گردد
 مولانا سید علوی شافعی در فصل خامس کتاب مصباح الانام می نگارد و قال بن تمیم رحمه الله اما اهل السنة فاجمعوا على ان الجاهل والمخطئ من هذه الآثار
 ولعمل من الشرك والكفر ما يكون صاحبه مشركا او كافرا انه يعذر بالخطاء والجهل حتى يتبين له الحق التي يكفر تاركها وهي ان يدعو امامه او نائبه
 بين له شيئا لا يلتبس على مثله انتهى و اما رباني در مکتوب و دست و شصت و ششم جلد اول میفرماید عذاب ابدی و دوزخ جزا کفر است و پس
 اگر پرسند که شخصی با وجود ایمان رسوم کفر بجای آورد و تعظیم مراسم اهل کفر می نماید و علما مکفر او حکم میکنند و او را از اهل ارتداد می شمرد چنانکه اکثر
 مسلمانان هند باین بلا مبتلا اند پس بفتوای علما باید که آن شخص در آخرت عذاب ابدی گرفتار گردد و حال آنکه در اخبار صحاح آمده است
 که کسی که در دل او مقداره ذره از ایمان بود از دوزخ دور است و در عذاب محله نخواهند گذاشت تحقیق این مسئله نزد توصیت
 گویم اگر کافر محض است عذاب محله نصیب او است اعاذنا الله سبحانه منه و اگر با وجود ایمان مراسم کفر ذره از ایمان نیز دارد عذاب دوزخ
 مبتلا خواهد شد اما برکت آن ذره ایمان امید است که از خود عذاب اخلاص شود و از گرفتاری وایمی نجات یابد فقیر یک باری بعبادت
 شخصی رفته بود که معامله او قریب باحتضار رسیده بود چون مستوجب حال او شد دید که قلب ظلمات بسیار دارد و هر چند متوجه دفع آن ظلمات
 فائده نکند بعد از توبه بسیار معلوم شد که آن ظلمات ناشی از صفات کفر است که در وی مکنون است و منشاء آن که درات مولایه او است
 با کفر و اهل کفر و نجات دفع آن ظلمات نماید تنقیه اوزان ظلمات مربوط به عذاب نارس است که جزا کفر است و نیز معلوم شد که ذره از ایمان
 دارد که بر برکت آن آخر او را از دوزخ خواهند برد و چون این حال را در وی مشاهده نمود بخاطر گذشت که ایمان از بجزازه او باید کرد
 یا نه بعد از توبه ظاهر شد که نماز باید کرد پس مسلمانانی که با وجود ایمان رسوم اهل کفر می نمایند و تعظیم آیات ایشان میکنند بجزازه اینها نماز باید
 به کفار طاعتی نباید ساخت کما هو العمل اليوم و امیدوار باید بود که آخر بر برکت ایمان از عذاب ابدی نجات یابند انتهى و نیز باید دانست
 که بتدبیر اهل سنت جایز نیست و بار کتاب علی بدعت مبتدع و بدعتی و اهل یونان گفت چه اطلاق این همه الفاظ بر دوافض و خیرات و
 جبریه و قدریه و ظاهریه و باطنیه و سایر مباحات و دوفرقه مبتدع می آید که عقیده بدعت میدارند که انی کتب العقائد مولوی و بلوی و فصل اول
 مقدمه البصاح الحق در منع تکفیر و تبدیع اهل سنت می نگارد و هر چند در شرع شریع بسیاری را از افعال و اقوال و اخلاق از شعب کفر و نفاق
 شمرده اند اما از اطلاق لفظ کافر و منافق بر شخص خاص همین متبادر میشود که عقیده کفر و نفاق میدارد و همچنین باید فهمید که هر چند هزاران نفر
 امور از قسم بدعات است که باره ازان بطریق نمونه درین مقام فکر کرده شد اما از اطلاق لفظ مبتدع یا صاحب بدعت بر شخص خاص
 همین معنی فهمیده میشود که شخص مذکور عقیده بدعت میدارد پس بنا بر ارتکاب اقسام باقیه از بدعت حقیقیه و جمیع اقسام بدعت حکمیه مرکب از
 مبتدع و صاحب بدعت نتوان گفت پس چنانکه از معنی افعال و اقوال و اخلاق از شعب کفر و نفاق همین است که سابق

از ان اجتناب نمایند آنکه آنچه در قرآن مجید از احکام کفار و منافقین از قسم قتل و نهیب بستی و ترفیق و وضع خبریه که در حق کفار داده شده و تربیت
صلوة و نماز و منوعیت زیارت قبور ایشان نبی از استغفار برای آموخت ایشان که در حق منافقین داده شده بر صاحب افعال اقبال و اقوال و
اخلاق مذکوره مطلقاً اجرا باید که همچنین از تعدد اقسام بدعت درین مقام مقصود همین است که صاحبین از جمیع اقسام مذکوره اجتناب نمایند
و راه سنت ظاهر اختیار کنند آنکه آنچه در حدیث شریف از احکام مبتدعین اهل بدعت از قسم خطا اعمال ایشان و حرمت توقیر ایشان و
اجتناب از عبادت ایشان و احترام از مجاست و محاطت ایشان و منوعیت ابتدا و مخاتره در کلام و سلام با ایشان بر مرکب فحشی
از اقسام مذکوره مطلقاً اجرا نمایند حاشا که کسی از متصفیان حق طلب این راه افراط و غلو نماید خود با الله من ذلک و نیز باید دانست که
جدل در مذاهب دین اسلام و خلاف در کلام جایز نیست امام جعفر الاسلام در اصل سوم میگوید یافت سیوم خلاف کردن در سخن و
جمل کردن و از امر آلودگی و کسب بود که عادت او آن بود که هر کس سخن گوید بر وی رود کند و گوید نه چنین است و سخن این آن بود که تو احمق و نادان
و دروغ زن من زیرک و عاقل مراست گوی و باین یک حکم دو صفت جهلک را قوت داده باشد یکی تکبر و یکی بسعیت که در کتب
و برای این گفت رسول صلی الله علیه و سلم هر که از خلاف و خصومت در حدیث دست بردارد آنچه باطل بود نگویید و را خانه در مشیت بنا کنند
و اگر آنچه حق بود نگویید خانه در آغوشی بهشت دی را بنا کنند و ثواب این زیادت از ان است که هر کس درین بر محال و دروغ دشوار تر بود و گفت
ایمان مردم تمام نشود تا آنگاه که از خلاف دست ندارد اگر چه بر حق بود و بداند که این خلاف نه همه در مذاهب بود بلکه اگر کسی گوید که این اما
شرین است و تو گوئی ترش است یا گوید تا فلان جای فرسنگی است و تو گوئی نیست این همه مذموم است و رسول صلی الله علیه و سلم گفته که کفارت
هر لحاجی که با کسی کنی دور کت نماز است و از جمله کجاست آن بود که کسی سخن گوید خطا بر وی گیری و خل آن بوی غائی ماین همه حرام است که
از ان رنجانیدن حاصل آید و هیچ مسلمان رنجانیدن بی ضرورتی نشاید و خطا در چنین چیزها باز نمودن فریضه نیست بلکه خاموش بودن
از کمال ایمان است اما چون در مذاهب بود از جدل گویند و این نیز مذموم است مگر آنکه بطریق نصیحت در خلوت و جرحی کشف کنی
چون امید قبول بود و چون نباشد خاموش باشی رسول صلی الله علیه و سلم گفت هیچ قوم نگردد نشدند که نه جدل بر ایشان غالب شد لقمان
پسر خود را گفت با علما جدل کن که دشمن گیرند ترا و بدانکه هیچ چیز آن قوت نخواهد که بر محال و باطل خاموش باشی و این از فضائل مجاهدت
است و افود طائی عزلت گرفت و چنین گفت چرا بیرون نه آئی گفت بجا بدت خود را از جدل گفتن باز میدارم گفت بجا بس مناظره یا
و بشنود سخن مگو گفت چنان کردم و هیچ مجاهدت صاحب زمان نکشیدم و هیچ آفت بیش از ان نبود که در شهری تعصب مذموم بود و گوی که طلب جاه و متبع
کند چنان نمایند که جدل گفتن از دین است و طبعی سبقت و تکبر خود قضا و آن میکنند چون پندار که آن از دین است چنان شره آن
در وی محکم شود که البته از ان صبر نتواند کرد که نفس را در آن چند نوع شرب لذت بود مالک بن انس میگوید که جدل از دین نیست و سلف
از جدل منع کرده اند اما اگر مبتدعی بوده است بآیات قرآن و اخبار با او سخن گفته اند بی لحاج و قطوئل و چون سود نداشته اغراض

اما جدل با کفار
و منافقین جایز است
و قائلانند بر این
و آنجا که در این باب
باید دانست که

و دعوت و اخذ سمیت این طریقه نمی بردارند **فایده هشتم** در آداب مصاحبت و مخالطت و خلقات آن بزرگوار و صاحب صحبت بسیار
 و ثمرات و نایج آن بسیار مولانا دهلوی در حجة الله الباقی و رحمت آداب الصبیحة میفرماید علم الله ما اوجبته سلامة الفطرة و وقوع الحاجات
 فی اشخاص الانسان و الارفاق منها آداب تبادون بها فیما بینهم و اکثرها ما رجمت طوائف العرب و العجم علی اصولها و این اختلافها
 فی التصور و الاشباح کما ان البحث عنها و تمیز النشایح من الفاسد منها احدی المصالح التي بعث الله علیها علیه سلم لها انتهى و بهنایه کلام
 لا یجوز ان یسأل انان باید دانست که قیام برای داخل مجالس چنانچه متعارف این مان است اختلاف دارد و در بعضی است از بعضی
 کرده که از فی حجة الله الباقی و رحمت آداب الصبیحة میفرماید علم الله ما اوجبته سلامة الفطرة و وقوع الحاجات
 و صاحب حجة الله الباقی و رحمت آداب الصبیحة میفرماید علم الله ما اوجبته سلامة الفطرة و وقوع الحاجات
 و اگر که تأدیباً لقلبیه من غیر ان تمشی من یدیه فلا یسأل انتهى و اما حجة الاسلام موافقت قوم در عادت قیام بحکم خالق الناس باخلاص
 از سنت شمرده است چنانچه در اصل هشتم کن و دریم که میسفر مایحین خلق و دل مردم شاد کردن در شرع محمود است و هر قومی را عادت باشد
 و با ایشان مخالفت کردن در اخلاق ایشان بد خوئی بود و رسول صلی الله علیه و سلم گفته خالق الناس باخلاص میفرماید هر کسی زندگانی بر وفق
 عادت و خوئی دی کن چون این قوم باین موافقت شاد شوند و ازین موافقت ناکردن متوحش شوند موافقت ایشان از سنت بود
 و صحابه از برای رسول صلی الله علیه و سلم برخاستندی که وی آنرا کاره بودی اما چون جائی عادت شد و از برخاستن متوحش شوند
 برخاستن برای دل خوشی ایشان اولی بود که عادت عرب دیگر است و عادت عجم دیگر و الله اعلم انتهى حق کلام درین مقام آنکه قیام برای
 داخل مجلس عادت زمان سرور عالم صلی الله علیه و سلم نیست و قیام و ترک قیام موافق ازمان و احوال و اشخاص مختلف است و درین
 زمان فتنه و طغیان خصوصاً درین بلاد و هندستان واجب بود زیرا که ترک قیام باعث برنیمه و غیبت و سبب ناعت و خصومت میگردد
 و کمال منجز الحرام حرام از قواعد شریعت بود و ملا علی قاری از خواننده الروایة نقل میکند که چون در دیاری پیش یکدیگر برخاستن رسم باشد
 اگر بمانی از ترک قیام برنجید باید که برنجیز و که اندر مسلم حرام است انتهى و این بطلان گوید که چون فعل کسی بسوی حرام شدن فعل بر
 حرام بود اگر چه فایده حرام نباشد انتهى از اینجا است حکم فقها که تلاوت قرآن مجید در شب بجز کردن و ذکر خدا نمودن هر چند است و لیکن
 چون در خواب همسایه خلعت دید و همسایه را ایذا رسد حرام بود پس باید که تالی و ذکر از چهار باز ماند و الا حاکم را میرسد که او را باز دارد و
 همچنین مصطفی مر دو باز و در سجده از پهلوی دور داشتن اگر چه سنت است اما در صف نماز محافات نکند تا که قریب او ایستایند و در جمعی
 گفته این تعلیل مشهور است بآنکه از ایذاء مسلم احتراز نماید اگر چه در ایذاء او قیامت است باشد بلکه فقها وجود حاکم را شرط اداء نماز جمعه گفته اند
 و این شرط مجرب است بآنکه در صورت اندیشه فساد قطع نظر از سنت اداء فرض و واجب هم جائز نبود لهذا ابن الصلاح و ابن عبد السلام
 نظر بر لزوم فساد در زمان خود برای داخل مجالس بوجوب قیام فتوی داده اند بلکه بعضی قیام را برای اغنیای غیر کرده گفته اند و بعضی قیام

و صاحب حجة الله الباقی و رحمت آداب الصبیحة میفرماید علم الله ما اوجبته سلامة الفطرة و وقوع الحاجات

و اگر که تأدیباً لقلبیه من غیر ان تمشی من یدیه فلا یسأل انتهى و اما حجة الاسلام موافقت قوم در عادت قیام بحکم خالق الناس باخلاص

بهر دو با نگشتن است و اشارت نصاری کبکی دست و سلام اسلام السلام علیکم گفتن است و این سلام سنت است و جواب سلام فرض
 اکثر بر آن اند که معنی سلام علیک این است که تو در سلامتی هستی از من و مرا نیز سلامت دار از خود و انتهی و قولاً تا محمد و دم باشم سندی و در جواب
 سوالی بجز از دست نهادن بر سرزد سلام دادن بزبان یار و در کردن آن می نگار و در سوال و جواب مذکور بعینه در اینجا بفهمی که باید رسول
 دست نهادن بر سر فقط برای سلام بدون لفظ سلام بزبان گفتن جایز است یا **جواب** دست نهادن بر سرزد سلام دادن
 بزبان یار و در کردن آن یعنی جواب سلام دادن جایز است و دست نهادن فقط بر سرزد سلام بزبان گفتن باید و در جواب بزبان
 گفتن بدست است قبیح و لایکفی فی السلام اشاره باید و بخوبی با و خارج ابن شعیب عن عطاء یکه السلام بالید و لایکه باللسان قال فی شرح المذهب
 اما اذ جمیع من الاشارة واللفظ فحسن و منه فقد ثبت عن انس بن مالک ان النبی صلی الله علیه و آله وسلم مر فی المسجد فویأ و عصبة من النساء فعود
 فالتوی سیده بالتسلیم قال الترمذی فی هذا حدیث حسن فهدا محمول علی انه صلی الله علیه و آله وسلم جمع من اللفظ والاشارة یدل علی هذا ان ابا
 روی فی هذا الحدیث فقال فی روایتی سلم فی محل قوله فی روایتی الترمذی قالوی سیده کذا رواه ابن ماجه والذاری فی کافی مشکوٰۃ فی فی
 وقع الجمع من السلام باللسان والاشارة بالید فانه جاء فی کل من الطریقین التعرض لاحد الامری و ترک الآخر تأنیلاً و نحوه الی آخر
 او کار النووی للشیخ ابن علان البکری الشافعی بن عبید و حاصل بن است که اگر سلام بزبان دهد و دست بر سرزند جایز است و کذا کت
 و الا لا انتهی و اینجا عند السلام مکره است قال فی العالکثیر الاثنی عشر للسلطان اولیة مکره لانه لشیبه فعل المحس کذا فی جوهر الاخلاط و
 یکه الاثنی عشر عند التیمه و بهر دو و النبی کافی الترمذی انتهی بالجمله اینجا بگردن بود یا بدست مکره است و ترک اینجا اگر چنت است ولیکن
 درین دیار هندستان چون سبب اینها مسلمانان بود و بجز نمید و غیبت بلکه مبارزعت و خصومت میکرد و درم بجز اینجا چاره ندارند و بجز
 حدیث شریف خاتمی الناس باخلاقهم پیش بمران اینجا بگردن و پیش بزرگان اینجا بدست و او را تسلیم پیش می آیند زیرا که ترک اینجا
 سنت بود و اینجا بسلام حرام و اقامت سنت منجر حرام میگردد و کل با نجر الی الحرم حرام از قواعد شریعت است که اگر فی حکم القیام و نیز باید
 که در موسی سنت است صاحب در المختار میگوید طلب من عالم اوز ابدان یرفع الیه قدمه و یکدم من قدمه لقیله جابه و قیل لایخص فی انتهی او
 در رد المحتار حاشیه در المختار می نگارد و قوله جابه لما اخرجه لکرم ان رجلاً اتی النبی صلی الله علیه و سلم فقال یا رسول الله ارنی شئاً از داو به
 یقیناً فقال اذهب الی تلك الشجرة فادعها فذهب الیهما فقال ان رسول الله صلی الله علیه و سلم بدعوک فجات حتی سلطت علی النبی صلی
 علیه و سلم فقال لهما رجعی فرجعتا قال ثم اذن له فقبل راسه و جلینة و قال لو كنت امر احد ان یسجد لاحد لآمرت المرأة ان تسجد لرجلها و
 قال صحیح الاسناد من رساله الشریکالی انتهی و قال صاحب التیمه تحت قوله جابه لان الصحابة یقبلون اطراف النبی صلی الله علیه و سلم کافی
 الاختیار انتهی و شیخ البند در شرح سفر السعاده میطر از در بعض احادیث آمده که و فی عبد القیس چون بدین قدم آوردند از مرالب خود
 فرود آمدند و دست و پای آن حضرت را صلی الله علیه و سلم بوسه می دادند رواه ابو داود و انتهی و در ترجمه مشکوٰۃ میگوید که مسلم صاحب الصحیح

۴
محبوبی تو
آتش است
که از تابان
زشت اند
از بیان دور
منتخب استرگان
ماه و آفتاب
آتش مجوسی
واحدان ۱۲
غیاث اللغات
۵
باز کی زندگی
بر وفق عادت
"عوی وی کی"
۱۳

و قد بالغ في
برسولي ايضاً
كسوف من ١٢
منجيب

چون نزد بخاری می در آمد میگفت بگذار مرا بوسه زخم و پای ترا بپوشی و شرف الهی و الدین احمد بن یحیی المیزنی در مکتوب حدیث و کلام
میفرماید نظر بر باید که همیشه در کمال پیروفتقان خود گذارد باشد تا اگر چیزی میند که در حوصله او نگنجد بداند و اعتقاد کند که آن است و در
ولیکن بدین معنی نمی رسم و آنکه میدان دست و پای بران بوسند دست است و منقول مراده است که پای بر بوسیدن سنت صحابه است که
ایشان قدم مبارک پیغمبر علیه الصلوٰه و السلام را بسیار بوسه داده اند و روی آن جاعله من البیود اتوا رسول الله علیه الصلوٰه و السلام فسالوا
عن تتبع آیات تنیات فاجابهم بها فقبضه یدیه و رجله و صدقوا الحدیث و سیما بر صلی الله علیه و آله و سلم ایشان را ازین فعل هیچ منع نکرد
که اگر شروع نمودی مرا ایشان را منع کردی معلوم شد که خلاف شرع نیست و در روی عن ذریع بن عامر انما قبلنا ید النبی و رجله و روی عن
صحبته مولى العباس انه قال رأيت يقبل يد العباس و رجله انتهى فامران و مقدمه قد موی بر بزرگان طعن من نذ طعن ایشان را
نقصان علم کمال شوقی است و نیز باید دانست که احکام زمین بوسیدن و خضاره یا حبس بر زمین نهادن و سجده کردن مختلف اند
شیخ البند و ترجمه مشکوٰه میفرماید زمین بوس کردن نزد اهل علم و دانش حرام است و فاعل در اضی بدان هر دو اتم و مرکب بگیر باشد
و اگر بیت عبادت کند کافر گردد و همچنین اگر اصلانیت مستحق گردد و کافر شود نزد اکثر علماء زمین بوس کردن سبک تر است از خضاره یا حبس
بر زمین نهادن کذا فی الظهیریه انتهى قال صاحب الاشباه و النظائر ان سجدة السلطان فان قصده التحية و التعظيم و ان الصلوة لا یکفر
اصلة امر المملکة بالسجود لا و دم سجود اخوة یوسف علیہ السلام و لا ذکره فی السجود و المملک بالقتل فان امره بد علی وجه العبادة فلا فضل القبر
کن ذکره علی الکفر و ان کان للتحية فلا فضل السجود قال الحموی تحت قوله ان سجدة السلطان اه قال العینی فی مختصر الفتاوی الظهیریه قال
ابو منصور المازنی یدی اذ قبل احدین یدی السلطان الارض اذ لم یکن لوطا طارئة له لا یکفر لانه یرید تعظیم الارض و قال غیره من الشایخ
اذا سجد واحد لهؤلاء الجبابرة فهو کسرة من الکبار و قبل کثیر و قال بعضهم کفر مطلقا و قال اکثرهم بطل و وجه ان ارادة العبادة یرکف و ان
ارادة التحية لا یکفر و یرکف علیه ذلک و ان لم یکن لکراهة کفر عند اکثر اهل العلم انما قبل الارض فهو قریب من السجود الا انه اخف من
وضع الخد و الجبین علی الارض انتهى و بعضی از علماء بجزایر قبیل آفتاب اولیا حکم کرده اند تفصیل این مقدمه را در اخر فائده مبیت دشتم خواهد
در شیخ البند و رجله اول مدارج و شرح سفر السعاده می نگار و یک قسم دیگر است که از اسجده تحیت گویند و بعضی روایات فقهیه شخصی
در آن واقع شده و مختار که است و حرمت آن است انتهى ولیکن این روایت فقهیه چون مخالف اجماع قطعی است اعتبار ندارد و
مومن از ان احتراز نماید درین مقام حق کلام از فائده نوزدهم باید طلبید و نیز باید دانست که آداب محبت خالق و مخلوق بسیار اند
امام حجة الاسلام در زاد الاخرت در بیان آداب محبت خالق میفرماید که آداب محبت بایا را اینکه ملازم تواند نمودن هفت است و آنکه
همیشه با است در سفر و حضر و خواب و بیداری و در دگرگی خداوند وافر نگار است هر گاه که در پاد کنی دمی با است که گفته است
انا جلینس من ذکر فی من بمنشین کسی ام که مرا بکند و هر گاه دل تو شکسته شود بسبب تقصیر تو در حق دمی او ز دست که انا عندا لمنکسر

بوسیدن بر زمین
بوسیدن بر پای
بوسیدن بر دست
بوسیدن بر کمر
بوسیدن بر پیشانی
بوسیدن بر گونه
بوسیدن بر لب
بوسیدن بر چادر
بوسیدن بر کلاه

فقد العادین
جدي و شجی
شیخ البند
ابو العباس
بوسیدن بر زمین
بوسیدن بر پای
بوسیدن بر دست
بوسیدن بر کمر
بوسیدن بر پیشانی
بوسیدن بر گونه
بوسیدن بر لب
بوسیدن بر چادر
بوسیدن بر کلاه

در حکم بوسیدن و نشانه یا حبس بر زمین نهادن و سجده کردن

باجت

معلوم است که این امر که در این کتاب است جزوی است و شاکست است جزوی هیچ یار و همراه نداشتی و پشت در همه خلق گذاشتی اگر همه اوقات نتوانی که با وی
باشی چه کنی تا در شب و روز یک ساعت بخت با وی نشینی و با وی مناجات کنی و باید که ادب خلوت با خدای تعالی ثنایی و ادب خلوت با
خدای تعالی آنست که نیکو نشینی چنانکه در تهنید نشینی و چشم در پیش داری و بزبان خاموش باشی و بدلی با حق تعالی حاضر باشی و نگذاری که هیچ چیز
جزوی در دل تو بگذرد و اندامها ساکن داری و طهارت فرمان باشی همه اوقات دور هر چه پیش آیدت بدل بر تقدیر روی اعراض کنی و غیبت
دی راضی باشی و کار حق تعالی را بر همه کارها فرمیش داری و از خلق امید بری و تمکید بفضل دی کنی و توکل بر دی کنی بدان که هر چه در حق
تو تقدیر کند غیر تو در آن باشد و همیشه از شرم تقصیر خود و از سبب جلال دی شکسته و گرفته دل باشی این احوال باید که پیوسته طهارت تو باشد و زکات
و باطن که این ادب محبت است با آنکه همیشه باست و از تو جدا نیست و دیگر این باشد که از تو جدا شوند انتی و نیز باید دانست که ادب
حقوق سرور عالم صلی الله علیه و سلم که سید همه پیغمبران و پیر همه پیران است بسیار اند قال صاحب المصاب اللدیه فی القیم الثالث فی باختص
صلی الله علیه و سلم من الفضائل و الکرامات من خصائصه صلی الله علیه و سلم انه یسحب الغسل لقرأة حدیثه و الطیّب و لا ترفع عنده الاضواء
بل تحفض کافیه و اذ تکلم فان کلامه الامر بعد موتیه فی الرقة مثل کلامه السبع من لفظ الشریف و ان یقرأ علی مکان مرتفع و یومئ عن
قال کان الناس ما ذلوا فی ما کما خرج خرجت الهم الحاریه فتقول یقول لکم شیخ تری دن الحدیث او المسائل فان قالوا المسائل خرج الهم
الوقت و ان قال الحدیث دخل مفتسد فاعش و طیب و لبس ثیابا جیدا و تعظم و لبس ساجد و الساجد طینان و تلقی له منقصة فیخرج و
یجلس علیها علیه الخشوع و لا ینزل یخرج باعد حتی یفرغ من حدیث رسول الله صلی الله علیه و سلم و لم یکن یجلس علی تلك المنقصة الا اذا حدث
قال ابن ابی اویس فقیل لری فی ذلک فقال احب ان اعظم حدیث رسول الله صلی الله علیه و سلم و لا احدث به الا علی طهارة متکبنا و یقال
انه اخذ ذلک عن سعید بن المسیب و قد کره قتادة و مالک و جماعة التحدیث علی غیر طهارة حتی کان الاش اذ کان علی غیر ما تم و لا شک
ان حرمة صلی الله علیه و سلم و تعظیمه و توقیره بعد مائة عند ذکره و ذکر حدیثه و سماع اسمه و سیرته کما کان فی حیوة من خصائصه صلی الله علیه
و آله و کیه لغاری حدیثه ان یقوم لاحد قال ابن امیر الحجج فی الدخل لانه قد اُدب مع النبی صلی الله علیه و سلم و قد اُحترام و عدم مبالاة
ان یقطع حدیثه لاجل غیره فلیف بدیه و قد کان السلف لا یعطون حدیثه و لا یخرجون ان اصابتهم الضر فی ابدانهم و یحملون المشقة الی
تنزل بهم اذ ذاک احترام حدیث نبیهم صلی الله علیه و سلم و حبک ما وقع لاکلک رحمة الله فی تسع العقر لیسع عشرة قرّة و یومئ تحریک و
سحق تسجبا و توقیر لجناب حدیثه صلی الله علیه و سلم ان ینزل یقرأ و یخرج غیر اصابعه انه معذور فیا وقع به فلیف بالحرمة و القیام اذ
ذلک لا یفرقة بل للبدیه یتیم اذا کان ذلک مما لا ینفی من الکلام المتعارف انتی و شیخ الهند و باب هنم دراج میفرمایند گفت ابن
مهدی عايشه کرم روزی با مالک بسوی غفیق که نام داری است و در مدینه و ذکر آن در اشعار بسیار واقع شده و آن حضرت صلی الله
علیه و سلم و او را وادی مقدس خوانده پس سوال کردم او را از حدیثی پس منع کردم او گفت بودی تو در چشم من بزرگ تر ازین که سوال

و اما بعضی صاحب التنبیه
و اما بعضی صاحب التنبیه
و اما بعضی صاحب التنبیه

کہی از حدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حال آنکہ ما در راه می رویم و جویر بن عبد الحمید القاضی کہ قاضی شہر بود پرسید مالک را از حدیث
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حال آنکہ آیتا وہ بود پس امر کرد بحسب دی گفتندی قاضی است گفت قاضی منرا در است کہ ادب کرده
 و ہشام بن تمار سوال کرد مالک را از حدیث ووی استادہ بود پس زدا در است تا زیانہ بعد از ان شغفت کرد بروی در و است کرد
 اور است حدیث پس گفت ہشام دوست میدارم کاشکی زیادہ میزد تا زیانہا را زیادہ میکرد حدیث را و گفتہ است عبد اللہ بن صالح
 بودند مالک لیث کہ نمی نوشتند حدیث مگر بطہارت و مشہور است کہ بخاری رحمۃ اللہ علیہ در نوشتن صحیح خود ہر حدیث را غسل میکرد و دو کاف
 میکرد و همچنین در نوشتن تراجم کتاب و بعضی گفتہ اند کہ غسل باب زخم میکرد و دو کاف در مقام ابراہیم میکرد و اللہ اعلم انتہی و نیز باید دانست
 کہ آداب حقوق اہل بیت سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم بسیار اند صاحب تہذیب النصابین میفرماید خاتم المجتہدین ابن حجر علی کتاب جن العنزل
 میں لکھی ہیں کہ یحب احترام الشریف والرقایۃ لوصف القرابۃ الذی لایسب عنہ بائری بہ من الاتباع والرفض بن یحب مدائن شام
 عن سبۃ و نحوه لان الولد العاق لایمنع العقوق من الارث والانشاب الطن الجیل فی نحو الصدیق والفاروق ان یعفو عن
 وقع فیہ عن اقارب اجابہ فلیک بسطن والشفاعۃ المحمۃ اصالۃ لذوی الجنایات من اہل البیت افہم الذہوب عنہم ارجس
 والمطہرون تطہیر بالنقص القرانی حتی فہم بعض الابرار من الایۃ انہ اھدہم لایخرج من دار الدنیا حتی یطہر من الدنس المعنوی بمرض و نحوه
 و لو قیل موتہ و ازینک ان بعض الاکابر قال اذا و حبت علی احدہم حبتہ شرعی اللہ انہ لید علی سبیل ان العبد یطہر برجل سیدہ من تذر حل
 بہا یعنی واجب ہی احترام سید کی اور رعایت انکی سبب قرابت داری انکی رسول خدا کی ساتھ جو دور نہیں کی جاتی اس سبب
 ہونی بدعت اور رفض کی بلکہ واجب ہی کہ اسکو گلی دینی سی پر میر کرین اس کہ باپ کا نافرمان بیتا ارث سی محروم اور سب
 دور نہیں ہوتا اور گان نیک حق میں مثل صدیق اور فاروق کی وہ ہی کہ عاف کرینگے اس چیز کو جو صادر ہوتی تھی انکی حق میں نافرمانی
 اپنی دوستوں کی پس لازم کر لی تو نیک گمانی کو انکی حق میں در شفاعت محدثہ از روی اصالت کی اہل بیت کی گناہگاروں ہی کو ہی
 اور دور کی گئی ہی انہوں سبب سیدی گناہ کی اور پاک کی گئی ہی پس از روی تطہیر کے جو نقص قرانی ہی یہاں تک کہ بعض اکابر اس آیت تطہیر سے
 سمجھی ہیں کہ کوئی اہل بیت سی بجا گناہ دینا سی جب تک پاک ہندوی عیدی باطنی سی سبب بیماری اور مانند انکی اگر ہتھوڑا لگی موت
 کی ہو ہوا اور بعض اکابر و گئی ہیں کہ جب کسی سید پر حد شرعی واجب ہو تو جاری کرینگے ہم اس پر اس طور سی جیسا غلام پاک کرنا ہی
 اپنی صاحب کی باؤن کو نجاست سی جو انکی باؤن کو لگی ہوا تھی اور مختصر فتوحات کی انتیسویں باب میں جو امام شعرائی اختصار کے
 ہیں لکھا ہوا ہی قال تعالیٰ انا یرید اللہ لیتذیب عنکم الرجس اہل البیت و یطہرکم تطہیرا دخل اولاد فاطمہ علیہم السلام فی حکم منہ
 من العنقران فہم المطہرون ولا یطہر حکم بدہ الشرف لاہل البیت الا فی الدار الاخرۃ فانہم یحیرون مخوف لہم و اما فی الدنیا فمن انی
 منہم حد اقیم علیہ کا نائب اذا بلغ الحاکم امرہ و قد زنا و سرق او شرب اقیم علیہ الحد مع تحقیق المغفرۃ کا غرض امتثال دلائل مجوزہ و

در آداب حقوق اہل بیت
 کہی از حدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

یعنی لکھ میں مسلمان ہوں با آنکہ ان تصدیق اللہ تعالیٰ فی قولہ لیتہرب عنکم الرحمن اہل البیت و طہیرکم تطہیر فی جمیع مایصدر
 من اہل البیت ان اللہ قد عفا عنہم فلا یمنی لیسلم ان یمنی الذمۃ بہم ولا یمشیئ ان عراض من قد شہدا اللہ بتطہیرہم و ذاب الرحمن عنہم
 لایصل علوہ ولا یخیر قد موہ بل سابق عنہ من اللہ بہم ذلک فضل اللہ یؤتہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم معنی اس آیت کی حکم یعنی مغفرت
 میں فاطمہ کی اولاد جو قیامت تک ہو دینگی سو ب اہل میں پس وہ سب پاک ہیں اس حکم کا شرف اہل بیت کو جو ہی سو ظاہر ہو گا مگر
 آخرت میں کیونکہ ان سبہو کا حشر مغفرت کی ساتھ ہو گا لیکن دنیا میں اگر کوئی انہوں میں سی گناہ کری تو اس گناہ کا حد ان پر قائم
 کیا جائیگا جیسا کہ کسی شخص گناہ سی تو بکری جب حاکم کو معلوم ہوا کہ اس نے زنا کیا یا چرایا ہی یا شراب پیای تو اس پر حد قائم کرے گی اگرچہ اسکی
 مغفرت متحقق ہو ہی جیسا ما عذر بدری کر کی یک صحابی ہی زنا کر نی سی حضرت انکو رحم کئی اور اسکی مذمت جائز نہیں بھر جو من
 مسلمان ہی اللہ پر اور اللہ کی نازل کئی ہو ی چیز پر نرا داری تصدیق کرنا اللہ تعالیٰ کی اس آیت میں لیتہرب عنکم الرحمن اہل البیت
 و طہیرکم تطہیر اسو اعتقاد کیا جائی کہ جو چیز اہل بیت سی صادر ہو تی ہی تو اللہ تعالیٰ تحقیق انکو عفو کیا پس مسلمانو انکو سزاوار نہیں جواب آیت
 کی مذمت کریں اور انکی آبرو دیوں جنکو اللہ آپ پاک کیا ہوں اور انہوں کی نجاست دور کیا ہوں کر کی شہادت دیا ہی یہ مرتبہ انکو
 کچھ عمل نیک کئی ہوں کر کی یا کچھ اگلی نیکی بھی ہو کر کی حاصل نہیں ہوا ہی مگر سابق سی اللہ کی عنایت انکی حال پر ہی سواس سی یہ مرتبہ
 حاصل ہوا یہ اللہ کا فضل ہی جسکو چاہی اسکو دیو ی اللہ تباری فضل والا ہی انتہی اور مولانا جامی رحمۃ اللہ علیہ سلسلہ الذہب میں فرما
 ہیں **معنی** انا یرید اللہ ہا این بود نزد عارف آگاہ ہا کہ خدا را نہ لوٹ جس فساد ہست تطہیر اہل بیت مراد ہست پوشیدہ
 بر ذوی الاہنام ہا کہ بود جس بدترین آنام ہا چون بود جس ذلت و عصیان ہست تطہیر ان بھر غفران ہا پس ہمہ اہل بیت مغفور
 و زعقوا با آخرت دور اند ہا از گنہ چون بری است ذمہ شان ہا نتوان بہر ان مذمت شان ہا از معاصی مدار شان محصوم ہا و زذایم
 مسا ز شان مذموم ہا الخ اور مولانا شاہ عبدالغنی محدث قدس سرہ کی تغیر میں ہی مفصل مرقوم ہی دیکھو اور ابن حجر مکی صواعق میں یہ
 حدیث شریف لکھی ہیں قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من لم یعرف حق عترتی فلا حدی ثلث ایا منافق و ایا ولد زنیۃ و ایا حلقۃ
 ائمہ فی غیر طہر یعنی فرمائی رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جو شخص کہ میری آل کا حق نہ پہچانے سو ان تین میں سے ایک جبر ہو گا یا وہ منافق
 ہی یا ولد الزنا ہی یا اسکی ماکو حیض کی وقت حل رہا ہی انتہی اور امام احمد رحمۃ اللہ علیہ یہ حدیث شریف روایت کئی ہیں کہ من ان فی
 اہل البیت فہو منافق یعنی جو شخص کہ بعض رکھا اہل بیت سی پس وہ منافق ہی اور دہلی یہ حدیث شریف روایت کئی ہیں کہ اشد غضب اللہ
 علی من اذانی فی عترتی یعنی سخت ہوا غضب اللہ کا اس شخص پر جو ایذا یا مجہی سبب عترت میری انتہی اور ملا علی قاری شرح فقہ اکبر میں لکھی
 ہیں من قال لعلو ی علیہ یا قصدا لا تخاف فقد کفر یعنی جو کوئی کسی سید کو حقارت سی چھو تا سید کہیگا تو کافر ہی انتہی و نیز درو ی می گویند
 جب سید گنہگار کا ایمان و احترام قرآن و حدیث اور ائمہ کی قول سی اس قدر ثابت ہو دی تو سید جلیل القدر عالم باعمل کا کیا ہو گا

علامہ صاحب تہذیب النعمان

و شیخ فزید الدین عطار در تذکرۃ الاولیاء میفرماید که امام شافعی رح یکبار در میان درس ده بار برخاست و نوشت گفتند چه حال است گفت
 علوی زاده بر دوزخی میکند گوی چو کان می باز دوزخ را که در برابر من آید حرمت اورا برمی خیزم که روان بود و فرزند رسول علیه السلام
 آید و من بر خیزم انتہی و امام شعرانی در بحر المرو و می طراز دلا میخی لسان تروج شریفة الا ان کنا نؤخذ انفسنا من خدا جہا لان الشریفة
 بقصۃ من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انتہی و شیخ الہند در اختیار اختیار از شیخ امان پانی نقل میکند کہ علامت کمال محبت آن
 کہ از محبوب بمعتقدان او تجاوز کند پس علامت کمال محبت حق آن باشد کہ محبت او متابعت پیغمبر کند و علامت محبت پیغمبر آنکہ محبت
 اہل بیت او را رعایت کند نقل است کہ اگر در وقت درس اواز طفلان سادات بازی کنان در آن کوچه میرسیدند او کتاب در دست
 گرفتہ و بایستادی و مادام کہ ایشان استاده بودند و اورا مجال نشستن نبود و انتہی و نیز شیخ الہند در وی نقل می آید کہ قاضی شہاب الدین
 رسالہ داروستی بمناب سادات در آنجا داد و عقیدت و محبت باہل بیت نبوت سلام اللہ علیہم جمعین داده سر مایہ سعادت و مؤثر
 نجات دی در آخرت آن خواهد بود انشاء اللہ تعالی باحث تصنیف آن رسالہ را چنان گویند کہ در زمان او میدی بود کہ اورا
 سید اجل گفتند از اکابر وقت بود ولیکن جمال نسب از حدیث علم فضل عاقل بود غالباً قاضی را با وی در بعضی محافل ملوک در تقدیم و تاخیر
 مجلس نزاعی شدہ بود و در اقل قابل شد با فضیلت عالم و تقدیم او بر علوی عامی بعد از آن متبویہ عالم غیر علوی با علوی غیر عالم و درین باب
 رسالہ نوشت و گفت کہ عالمیت ماشخص متیقن است و علویت شما مشکوک پس را تقدیم و ترجیح بر شما ثابت شد استاد قاضی شہاب الدین
 این معنی از وی ناخوش آمد و مزاج حاش از وی منحرف گشت قاضی ازین معنی برگشت و در مناقب سادات و فضیلت ایشان رسالہ
 نوشت و از آنچه گذشتہ بود اعتداز نمود و بعضی گویند کہ حضرت سرور کائنات را علیہ فضل الصلوات و اکمل التحیات بخواب دید کہ اورا ازین
 معنی تنبیہ میفرماید و برانتر قاضی سید اجل مذکور تحریر می نماید قاضی پیش سید رفت و توبہ کرد و رسالہ نوشت انتہی این حال نفس ساد
 و عوام سادات است پس حال کل سادات چه خواهد بود مقتدایان چنان اند و جمہور سلاسل راجع بایشان مولانا دہلوی در
 ہمتا در بیان نسبت اولیستہ می نگار و بر ستر الہی کہ درین عالم ظاہر میشود و لا محالہ اورا شیخی و صورتی خاص بہت ازین عالم کہ بوی محیون
 میگردد و باین اعتبار توجہ عالم غیب بآن شخص مشتہ میشود و ہیچک این برزہ مثالیہ حضرت پیغمبر اند صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و از امت
 آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اول کسی کہ فاتح باب جذب شدہ است و در آنجا قدم ہناده است حضرت امیر المؤمنین علی اند
 کرم اللہ تعالی و تہبہ و لہذا سلاسل طرق بدان جناب راجع میشوند و در حقیقت رجوع سلاسل اولیا بسوی ایشان از جهت روایت
 ثابت نمیشود و حسن بصری را بایشان خصوصیتی کہ با دیگران نباشد معلوم نیست مع ہذا صوفیہ قاطبہم طبقہ بعد طبقہ اتفاق کرده اند
 بار جاع سلسلہ طریقت بایشان و لا بد این اتفاق بی وجہی نیست و آن وجہ نزدیک فقیر آن است کہ ایشان اول مجذوب اند
 ازین امت و در اولیاء امت و اصحاب طرق اقوی کسیکہ بعد تمام راہ جذب باگد و جود با فضل این نسبت میل کرده است و در آنجا

بوجزاتم قدم زده است حضرت شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی اندوخته گفته اند که ایشان در بر خود مثل آفتاب می کنند این غیر از آنکه می آیند
 که طریقه ایشان آن است که بعد از جذب بخواهند این نسبت را بکنند و در وقت مصطفویه خصوصاً درین روزگار یکس ازین دو بزرگ از
 جهت خوارق عادات مشهور تر نیست و این معنی مقتضی آنست که توجیه عالم غیب را بسوی خود شیخ با ایشان مینمود و بالجمیع این باب مقتضی آن
 شد که اگر کسی مناسبی بر وجه خاص پیدا شود و از آنجا فیض بر دارد غالباً بیرون نیست نسبت حضرت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه یا
 نسبت حضرت غوث جیلانی انتهی او شیخ الهند در ترجمه مشکوٰه میگوید که عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما و دیگر اصحاب چون حضرت امام حسن امام
 حسین رضی اللہ عنہما را در حالت سواری دیدی فرد آمدی و چون آن مرد امام سواری بودی رکاب مبارک را بوسیدی انتهی و مولوی
 مدراسی در ریاض الجنان می نگارد **د** و هر که سوار جب شجین یا جاتی کوی رة من یا که ذی النورین یا اور عباس و مرتضی ائمه
 ہوتی تھی اون دونوں رة مین دوچار ہوا و ترقی تھی مینو مکتب سی یا اور چلتی پیادہ سات اونکی یا و نیز در وی می نگارد **د**
 اور ہوتا تھا جب سوار حسن یا وہ حبیب خدا کا من مومن یا ابن عباس اور دیگر اصحاب یا انکرتی تھی اوسکی دونوں رکاب یا اور
 چلتی تھی اوسکی کچھ ہوا یا بوجہی اوس مین اپنی عزت و جاہ یا و در رسالہ ہشتم بحث بہت میگوید **د** اور شافعی وہ امام امت
 تھی جس سی قوی بنی کی ملت یا رکنا تھا صاحب ال اظہار یا بیان تگ کہ خوارج تہ کار یا کرتی تھی بر فرض اوسکو منسوب یا بہوت
 اوس سی ہی اس مین نظم مرغوب یا کرتا ہوں بشوق دل بیان مین یا و دوسیت کا ترجمہ بیان مین یا ای ال رسول فی المناقب
 الفہم ہی تنہاری سب پر واجب یا قرآن مین حق کہا ہی یہ بات یا پس تگو یہ قدر ہو رہا بات یا کہ جو نہ تہی در و تہم پر یا ہی
 اوسکی نماز مار و تہا تہی و نیز باید دانست کہ آداب حقوق پر کامل بسیار اند امام ربانی در رسالہ مبدا و معاد میفرماید شرافت و مرتبہ علم
 با ندازہ شرف و مرتبہ معلوم است معلوم ہر چند شریف تر علم آن عالی تر پس علم باطن کہ صوفیہ بان ممتاز اند اشرف باشد از علم ظاہر کہ نصیب
 ظو اہر است بر قیاس شرافت علم ظاہر بر علم حجامت و حیانت پس رعایت آداب پر کہ علم باطن را از او اخذ کنند با ضفاف زیادہ باشد
 از رعایت آداب ستاد کہ علم ظاہر از او ستادہ نمایند همچنین رعایت آداب استاد علم ظاہر با ضفاف زیادہ است از رعایت آداب استاد
 علم حجامت و حیانت و ہمین تفاوت در اصناف علم ظاہر جاری است استاد علم کلام و فقہ اولی و اقدم است از استاد علم نحو و صرف و استاد علم
 نحو و صرف اولی تر است از استاد علم فلسفی یا انکہ علوم فلسفی داخل علوم معتبرہ نیست اکثر مسائل ان لا طائل است دبی حاصل اقل مسائل
 انکہ در کتب اسلامیہ اخذ کردہ اند و تقرقات در آن کردہ از جہل مرکب خالی نیستند کہ عقل را در ان موطن مجال نیست ظہور نبوت و را
 طو عقل و فطرت باید دانست کہ حقوق بیرون حقوق سائر از باب حقوق است بلکہ نسبت ندارد و حقوق پر کہ حقوق دیگر ان مجاز
 انما حضرت حق سبحانہ و احسانات رسول علیہ علی آلہ الصلوٰات و التسلیم بلکہ پر حقیقی مہر رسول اللہ است صلی اللہ علیہ علی آلہ و سلم
 ولادت صوری ہر چند از والدین است اما ولادت معنوی مخصوص بر پیرست ولادت صوری را حیات چند روزہ است ولادت معنوی

در آداب و حقوق
 استاد علم کلام
 استاد علم فلسفی
 استاد علم نحو و صرف
 استاد علم طب
 استاد علم فقه
 استاد علم ریاضی
 استاد علم نجوم
 استاد علم جغرافیہ
 استاد علم تاریخ
 استاد علم لغت
 استاد علم ادب
 استاد علم ہنر
 استاد علم صنایع
 استاد علم تجارت
 استاد علم سیاست
 استاد علم اقتصاد
 استاد علم حقوق
 استاد علم فرائض
 استاد علم طہارت
 استاد علم زکات
 استاد علم صدقہ
 استاد علم عقیقہ
 استاد علم نکاح
 استاد علم طلاق
 استاد علم ارث
 استاد علم دیات
 استاد علم ضمان
 استاد علم کفایت
 استاد علم وصیت
 استاد علم بیع
 استاد علم اجارہ
 استاد علم مضاربت
 استاد علم مشارکت
 استاد علم قرض
 استاد علم ربا
 استاد علم غصب
 استاد علم سرقت
 استاد علم کفر
 استاد علم فسق
 استاد علم فجور
 استاد علم عیوب
 استاد علم اہل بیت
 استاد علم ائمہ
 استاد علم اولاد
 استاد علم اجداد
 استاد علم اہل بیت
 استاد علم ائمہ
 استاد علم اولاد
 استاد علم اجداد

حیات ابدی است بخاسته معنوی مرید را پیرست که بقلب درج خود گنجد می نماید و قطعه شیرین آوی فرماید در توجیهات که نسبت بعضی
مسترسندان واقع میشود محسوس میگردد که در قطعه نجاست باطن ایشان تلوی بصاحب توجیه نیز می رود و تانمانی مکتوب میدارد و پیرست
که بتوشل او بخدای رسد و وصل که فوق جمیع سعادت دنیوی و دایره پیرست که بوسیله او نفس آواره که بالذات جنبش است حرکت
و مطهر میگردد و از آمارگی باطنیان برسد و از کفر جلی باسلام حقیقی می آید **س** که بگویم شرح این بی حد شود تا پس سعاد خود را در
قبول پیر باید دانست و شقاوت خود را در رد او نفوذ باشد سجانه من ذلک رضا حق سجانه را در پس پرده رضا پیر مانده اند نام برید در
مرضی پیر خود را گم سازد و بر ضیاء حق سجانه زرد آفت مرید در آزار پیرست هر ذلتی که بعد از آن باشد تا در آن مکن است اما از پیر پیران
تدارک نتوان نمود و از پیر پنج شقاوت است مرید را الیها و بالله سجانه من ذلک خلل در معتقدات اسلامیة و فتوری در ایشان بر
احکام شرعیة از نتایج و ثمرات آن است از احوال موجود که بباطن تعلیق دارد و خود چه گوید و اگر اثری از احوال با وجود آزار پیر باقی نماند
از اسد راج باید شمرد که آخر بخیرانی خواهد کشید و غیر از غرض رتبه نخواهد داد و السلام علی من اشبع الهدی انتهى او نیز باید دانست که امام حجة
الاسلام در زاد الاخرت میفرماید آداب عالم آن است اگر از اهل علم باشد آداب او آنکه فراخ حوصله و بردبار باشد و بیگو خوی و نشست
خاست وی با وقار و حرمت و استیلا بود و پیوسته سر در پیش افکنده باشد نه بر بسیل تکبر لیکن بسیل مسیت و حرمت و بر هیچ کس از خلق
تکبر نکند مگر بظالمان تا ایشان را و ظلم ایشان را در چشم ناخوار کند و در مجلس صدر بخندد که آن تکبر بود و منزل و بازی عاوت نکند که نسبت
وی از دلها بشود و دبا شاگردان رفتی کند و کسی را که از وی سوالی بکند نه جز نکند و اگر در سوال وی خطی باشد از او باصلاح آورد و با او
خشم نکند و اگر چیزی نداند تنگ ندارد و از آنکه گوید ندانم و اگر کسی خطائی با وی دهد بخت قبول کند و عیب ندارد و از گفت خویش باز نگردد
و شاگرد را منع کند از علمی که او را زیان دارد و او را دل و بر او علم سودمند مشغول کند و آن فرض عین است نه فرض کفایت و فرض عین
علم تقوی است که ظاهر و باطن وی را از ناشایست پاک کند و بفرمانها آراسته بکند و وی را از دنیا باختر خواند و از حرص بزد بخواند
و باید که هر چه فرماید سخت بدان کار کند که گفتاری بی کردار اثر نکند و نیز باید دانست که امام حجة الاسلام در زاد الاخرت می نگارد آداب
متعلبان استاد آن بود که سلام ابتدا کند و در پیش وی سخن بگوید و خود سخن نگوید و سکر نه پرسد تا اقل دستور می بخواند و چون جواب دهد
اعتراض نکند و نگوید فلان کس خلاف این گفته است و نگوید که خلاف این صواب تر است و در پیش او با هیچ کس راز نگوید و چشم در پیش
دارد و اگر سخن میگوید چشم بر وی دارد و از هر جانب ننگرد و لیکن بحرمت بنشیند چنانکه در نماز نشیند و چون استاد را ملال گرفت پرسد
و خواندن در باقی کند و چون بر پای خواست سخن قطع کند و بادی بهم بر پای خیزد و در راه سوال نکند تا بجا نرسد و اگر از وی
چیزی بیند که او را نیکو نیاید اعتقاد بکنند و بدانند که وی بهتر داند و آن را نزد ویک وی و جی باشد که عالم شاگرد بدان نرسد و
از قصه خضر موسی صلوات الله علیهما یاد کند که سوراخ کردن کشتی موسی را علیه السلام منکر نمود و لیکن از آنجا که عالم خضر بود و منکر نبود

دفاع از حق
و تکیه بر
علم و تقوی
و گدازدن از
باطن و تقوی
و گدازدن از
است
صلح

ادب
و تکیه بر
علم و تقوی
و گدازدن از
باطن و تقوی
و گدازدن از
است
صلح

و نیز باید دانست که آداب محبت بامردمان مجبور دیگر اندام حجۃ الاسلام در زاد الاخرت می طراز که آداب محبت بامردمان مجبور در پرگنده
 آنست که در حدیث ایشان خویش را در نیکی و در جویی که زبان ایشان رود گوش نداری و حکایت کنی و خویش را در سخنان نامهربانان
 غافل سازی و چه کنی تا با ایشان حاجت نشوی و ایشان را کم بینی و اگر ایشان ناشایستی بینی یا شتوی نصیحت کنی بطنف اگر امید قبول بینی
 و نیز باید دانست که امام حجۃ الاسلام در زاد الاخرت میگوید که یکی از حکا وصیت کرده است و بسیار مخته شاگرد خویش را که چون محبت کنی با دوست
 خویش ابرو نکند و در مراعات آن نه چنانکه خویش را بخوار نمانی و نه چنانکه ایشان را بخوار داری لیکن با وقار باش بی تکبر و فروتن باش بی
 دور بر کار میانم باش نه چنانکه مبالغه کنی تا از حد شود و نه چنانکه تقصیر کنی تا بحد برسد و چون در راه می روی بخواهی فرود آمدن از دست راست
 و چپ منکر و هر جا که جماعتی از مردم بینی با ایشان بایست و چون نشینی ساکن نشین و بر سر دیوای نشین و انگشتی دست بجم در گذار و بجان
 و انگشتی باز می کن و در پیش مردمان انگشت در نمی کن و دندانها را خفا می کن و آب دهان می نهد و در راندن گیس از خویش بسیار
 مجتنب و بر روی مردمان آسار بر کش و ثنا می کن و سخن آهسته بر تریب گوئی نه بشویده و پرانگنده و سخن نیک نیکو بشو و تعجب بی اندازه که از آن
 خنده آید اظهار می کن و دیگر با سخن در خواجه و از سخن می گذران خنده آید حذر کن و ثنا می خویش و فرزند آن خویش کن و شایع شعر و تصنیف خود
 و هر چه قوت دارد بگو و چون ثلث خویش را میار و چون بندگان خود را آلوده خاک خوار دارد و هر حاجت که از کسی خواهی الحاح بسیار کن
 و هیچ کس را نظام معصیت ذکر نکنی و مقدار مال خود با نیکیس بگو و با اهل و فرزند نیز بگو که اگر اندک بود در چشم ایشان حقیر شوی و اگر بسیار بود هرگز
 بخوشنودی ایشان زیستی و با ایشان بهیبت زندگانی کن بی عنف و در حق کن بی ضعف و ندلت و بانه و کودک و شاگرد و بزرگ
 و مزاج کن که در چشم ایشان حقیر شوی و چون با کسی خصومت کنی آهسته باش و زبان نگهدار و سخن بخت گوئی و بیشتر حجت میبندی و نگاه بگوئی
 و در سخن گفتن دست مجتنب و بزرگو نشین و تا خشم فرو نهند در سخن میار و اگر سلطان تر نزدیک دارد و غرّه مشو و از وی بر حذر باش
 اعتماد و مال خویش را از خود غریزه دارد و از دوست روز عافیت حذر کن که تا مال خشمت داری با تو دوست بود و بر در پنج از تو
 بگردانتهی چون بیشتر مردم از آداب محبت آگهی ندارند باعث ایذا و مسلمانان و موجب تفریق کلام ایشان می باشند باید که مومن این
 بلا و بد پر خور بود و آداب محبت را موافق قواعد شریعت پیش نظر دارد **فائده هیت و حکیم در سلام منت سرور نام علیه**
افضل الصلوة والسلام بدانکه از آداب مشرعه محبت که در فائده سابقه مذکور شد تکلم بلفظ سلام از اعظم شایع اسلام است و لیکن
 اغنیاء این دیار و اکابر این انصار لفظ سلام را از اصا و کمال بی ادبی و نهایت بی تمیزی می انگارند و اینجا و آنجا و دیگر آداب غیر
 مشرعه در عوض لفظ سلام نهایت ادب و غایت تمیزی شمارند شیخ الهند در شرح سفر السعاده میفرماید چون سلام که از اعظم شایع اسلام است
 اسلام است چنانکه از عادت شریف آن حضرت صلی الله علیه و سلم و صحابه و مجوع مسلمانان ثابت است و از فحای کریمه و لافقولا
 لسن اتقی الیک السلام است مؤمنان را میگوید و درین بلاد هندستان بغایت بهر افتاده و اینجا و آنجا یعنی پشت خرم کردن و توانست

اصحبت
 از آداب محبت
 بامردمان مجبور

اصحبت
 از آداب محبت

حق

بطنی و گردان چنانکه بخت بطن ای نامور و زیر بطن ثانی شش بطن سیوم که در و گرد و خرد و با جگر که بطن چارم از بنی خود کس ندیده
 جو خدای بی نظیر و بی ندید و تو قرآن ای سپر ظاهر بین و دیو آدم را نه بیند جگر که طین و ظاهر قرآن چون نقش آدمی است که نقش
 ظاهر و باطن خفی است تو بین زافسون عیسی حرف و صوت و آن بین کردی که زبان است موت و این سخن همچون عصای
 موسی است و یا باند فسون عیسی است و تو بین موسی عصا را سهل یافت و آن بین که بحر اضر را شکافت و ظاهرش چون
 ولیکن پیش او و کون یک لقمه چو بکشاید گلو و قیصری و فصل اول مقصد ثانی مقصد شرح قصیده تائیه فارضیه میفرماید یا کائنات
 لکتاب ظهر و بطن و حد و مطلق کما قال علیه السلام ان للقران ظهرا و بطناً و حدّاً و مطلقاً و قال علیه السلام ان للقران بطناً و بطناً
 الی سبعة ابطون فی رواية الی سبعین بطناً فظهره ما یفهم من الفاظه لیسبق الذهن الیه و بطنه المفهومات الالزامیة للمفهوم الاول و حدّه ما الیه یتبئی غایة
 ادراک المفهوم و العقل و مطلقه ما یدرک منه علی سبیل الکشف و الشهود من الاشارات الالهیة و الاشارات الربانیة و المفهوم الاول
 الذی هو الظاهر للعوام و الخاص فی المفهومات الالزامیة له الخاص و لا بدخل للعوام فیها و الحدّ للکاملین منهم و المطلق لخاصة اخص الخواص
 کما کبر الاولیاء و کذلک التقسیم فی الاحادیث القدسیة و الکلمات النبویة فان الجمل من العوام و الخاص من اخص الخواص منها انبئات
 رحمانیة و اشارات الهیة کما ان للشیخ ظاهر و باطناً انتهى از اینجا حقیقت علم باطن باید شناخت علامه میبندی در فاتحه اولای فواتح
 می نگار و که شیخ محی الدین در باب مفا و سیوم از فتوحات گوید شیخ ابو یزید با ابو موسی اردبیلی گفت ای ابو موسی چون بیابی
 کسی را که ایمان بسجین ارباب طریقت داشته باشد التماس کن که برای او دعا کند برای آنکه دعا و ادبی شبهه متجرب است انتهى از اینجا
 جاه و غوث ارباب باطن و در درگاه رب العزت باید دریافت و گاهی علم تصوف را ما خود از فلاسفه گویند چه صوفیه همچو فلاسفه
 ارواح و قلوب را عقل و نفوس خوانند و نمی بینند که مسلمانان همچو نصاری در محل استجابت دعا آمین میگویند بلکه خواندن آمین و
 نماز بعد الفاتحه سنت دانند حال آنکه این امر ما خود از عیسی پرستان نیست و همچنین مسلمانان همچو اکثر فرق جهان عالم را حادث می دانند
 حال آنکه این عقیده ما خود از فرق جهان نیست و همچنین مخرمان همچو مشرکان کشف سر وند از شیب و صل و خلق سر می کنند حال آنکه این
 امور ما خود از بت پرستان نیست پس علم تصوف بحر و تلفظ بلفظ عقل و نفوس ما خود از فلاسفه چو ابودان هذا لا فرقة بلامرئیه
 الف که یکی از مشایخ نصاری پر دستان است در رساله میزان الحقی برای ازاله اضمحلال مومنین برین زمین متین طعنه میزنند
 و همچو این مغتریان لب باین افزای کشاید که در وضو حکم غسل دست الی المرفق ما خود از آتش پرستان است حال آنکه این حکم از
 وحی الهی است که در اینجا باطل گنجایش ندارد و لایاتیه الباطل من بین یدیه و لا من خلفه تنزیل من حکیم حمید مثنوی روح
 محفوظ است او را پیشوا از چه محفوظ است محفوظ از خطا و فی نجوم است و نه رسل است و نه خواب و وحی حق و الله اعلم بالصواب
 و گاهی مسئله وحدۃ الوجود را ما خود از آتش پرستان گویند حال آنکه در اهل سنت صوفیه وجودیه وائمه متکلمین قابل این مسئله اند بلکه
 ونداخته هیچ یک برکت خود ندارند تا صوفیه را مقلد آتش پرستان گفته اند

اگر تفصیلش منظور باشد در کتاب تنبیہ الحجج بین مطالعہ باید کرد انتہی حاصل آنکہ اقتراف فرقی ضالہ خارج فرود افص از مشاجرات صحاح
 است و قدریہ و جبریہ از مسئلہ قدرت و منکران و متحدان از مسئلہ وحدۃ الوجود است و بواقی را برینہا قیاس باید ساخت و گاہی
 اشغال طریقہ قادریہ و حشیشیہ و نقشبندیہ و امثالہا را بدعت ضلالت خوانند حال آنکہ مولوی خورم علی در شفاء العیال ترجمہ قول الجلیل
 میگوید مترجم کتابی حضرت مصطفیٰ محقق فی کلام و لہذیر اور تحقیق عظیم النظمی شہادت ناقصین کو جرسی الگہار و بالبعنی نادان
 کہتی ہیں کہ قادریہ و حشیشیہ و نقشبندیہ کی اشغال مخصوصہ صحابہ اور تابعین کی زمانی میں تھی تو بدعت ستیہ ہوی خلاصہ جواب یہی
 کہ جس امر کی واسطی اولیاء طریقت رضی اللہ عنہم فی یہ اشغال مقرر کئی ہیں وہ امر زمان رسالت سی آب تک برابر چلا آیا ہی
 گو طرق او سکی تحصیل مختلف ہیں توفی الراق اولیاء طریقت مجتہدین شریعت کی مانند ہوی مجتہدین شریعت فی استنباط حکام
 ظاہر شریعت کی اصول تھرائی اور اولیاء طریقت فی باطن شریعت کی تحصیل کی جسکو طریقت کہتی ہیں اندر فرما سنے تو یہاں بدعت ستیہ
 کا گمان سراسر غلطی مان یہ البتہ ہی کہ حضرات صحابہ کو سبب صفای طبعیت اور حضور خورشید رسالت کی تحصیل نسبت میں اتنی اشغال
 کی حاجت تھی بخلاف متاخرین کی کہ اوکو سبب بعد زمان رسالت کی البتہ اشغال مذکورہ کی حاجت ہوی جسی صحابہ کہ کم و قرآن
 اور حدیث کی فہم میں قواعد عرف اور نحو کی دریافت کی حاجت تھی اور اہل عجم اور بالغسل کی عرب او سکی محتاج میں انتہی ازین حاجت
 کہ کتب قوم و کتب شیخ منکران خصوصاً انتباہ و قول الجلیل مولانا دہلوی و باب سیوم حرط المستقیم مولوی دہلوی با اشغال طرق
 مختلفہ عمل و مشقون اند و گاہی مقامات عالیہ و واردات غیبیہ و حالات قدسیہ را از امور تہ پندارند حال آنکہ از امور دینیہ اند کا مافی المقد
 الثانیہ و گاہی ولایت را از قرن خامس منقطع میگویند حال آنکہ تا قیامت باقی است مولوی دہلوی و اسباب تالیف حرط المستقیم
 آخر کتاب مذکور میگوید از انجند تنبیہ جبکہ اہل زمان است کہ ولایت را از مستغبات عقلیہ شمرہ و منحصر بر اہل این امت و النستہ قابل انقطاع
 آن مثل انقطاع نبوت شدہ اند انتہی مثنوی **س** ہر جہ دارد از ثبات ثانی و می سپارد زین یکی با دیگر کی و پس ہر دوری وائی
 قائم است تا قیامت آزمایش دائم است و گاہی انکار و سکو و پیروی اولیاء میکند و بطریق استہرام میگویند حبیت کہ اس سکر خانہ حو
 از تصنیف و فائز و صحف و ترتیب ابواب فضول کتب مانع نیست حال آنکہ امام ربانی در مکتوب عدد و جہم جلد ثانی لکھا و
 این فقیر کہ این ہمہ و فائز در بیان علوم و اسرار این طائفہ علیہ نوشتہ است ظاہر انجا طر شاعر قرار یافتہ است کہ از روی صحت خالص نوشتہ است
 بی مزج سکر خاشاک و کلان کہ آن حرام و منکر است و گراف و سخن بافی است سخن باقان کہ بصحت خالص متصف اند بسیار اند لاجرم این قسم
 سخنان ببا فند و دلہا و مردم را از جا بر نہ **س** فریاد حافظ این ہمہ آخر ہر زہ نیست اہم قصہ غریب و حدیث عجیب است تا انتہی
 این ہمہ غلو خبری دہد کہ غالیان از علوم صوفیہ بالکل خبر ندارند ہر چند بی خبری بدست آما انکار بد بلاست تفصیل آن از مقدمہ سیزدہم
 و شانزدہم باید طلبید امام ربانی در مکتوب پنجاہ و پنجم جلد ثانی در حق امثال چنین غالیان می فرماید ناقصی چند احادیث چند را

یا گرفته اند و احکام شرعی را منسوخ و ان ساختن ما در احکام خود را نمی بینید و آنچه نزد ایشان ثابت نشده منعی می سازند **چون**
 کسی که در سنگی بنان است و زمین و آسمان و همان است **فایده نیت و سوم** در خلاف مولانا شاه ولی الله و بلوی
 با صوفیه بدانکه مولانا شاه ولی الله و بلوی در رساله مقاله الوصیة فی النصیحة والوصیة الرابعة می فرماید باید دانست که میان
 ما و مشایخ این زمان اختلاف است صوفی نشان گویند که اصل مطلوب فنا و بقا و استیلاک و اصلاح است و مراعات معاش و
 اقامت طاعات بدینچه که شرع بدان وارد شده برای آن است که به کس آن اصل را نمی توانند بجا آورده و مالا یدرک کلمه لا یشک
 کلمه و مستحکم گویند که غیر از آنچه شرع بدان وارد شده چیزی مطلوب نیست و ما میگوئیم مطلوب باعتبار صورت نوعیه انسان بجز
 شرع نیست و شرع بیان آن اصل فرموده برای خاصه و عامه تفصیل این اجمال آنکه نوع انسان بوجهی مخلوق شده که جامع است
 میان قوه ملکئیه و بهیمیة و سعادت دوی در تقویت ملکیه است و مشاقت دوی در تقویت بهیمیة و بوجهی مخلوق شده که نفس دوی نگهبان
 اعمال و اخلاق قبول کند و در جاذبه خود در آرد و بعد موت آنرا مستحب سازد و بمثل آنکه بدن دوی کیفیات غذا را برمی دارد و
 با خود مستحب می سازد و بهینذا آنچه دومی و غیر آن مبتلا میگردد و بوجهی مخلوق شده که می تواند لحوق بحظیرة القدس و تلقی الهام از انجا
 کند و آنچه در حکم الهام است از تلقی سرور و محبت اگر به نسبت آن ملایکه ملائمتی داشته باشند و تلقی صفت و وحشت اگر به نسبت ایشان
 منافرتی کسب نموده بود و بالجمیع چون نوع انسان بوجهی واقع شده بود که اگر ایشان را بایشان گذارند امراض نفسانیة اکثر افراد را
 آنرا رساند حضرت حق بجهانہ بمحض فضل و کرم خود کار سازی ایشان کرد و برای ایشان تعین راه نجات نمود و ترجان لسان غیب
 که حضرت پیغامبر است صلی الله علیه و سلم از ایشان بدیشان فرستاد تا نعمت تمام شود و در بستی که اول مقتضی ایجاد ایشان بود و دیگر
 بار دست ایشان گرفته باشد پس صورت نوعیه طبعان حال شرع را از مبداء فیاض در یوزه کرد و حکم آن لازم است جمیع افراد نوع را
 بحکم تشریان صورت نوعیه در ایشان و خصوصیت افراد را در ایجاد دخل نیست و فنا و بقا و استیلاک و غیر اینها مطلوب اند باعتبار
 خصوصیت افراد زیرا که بعض نفوس و رغایت علو و تجرد مخلوق میشوند خدای تعالی اینها را بر آیه ایشان دلالت میفرماید و آن حکم را
 نیست بلکه لسان حال این افراد از جهت خصوصیت فردیت تقاضا و آن کرده و کلام شارع هرگز برین محمول نیست نه صریحا و نه
 اشاره آری قومی این مطالب از کلام شارع فهمیده اند مثل آنکه کسی قصه لیلی و مجنون شنود و بر سخن را برتر گذشت خود حمل نماید و آنرا
 در عرف ایشان اعتبار گویند بالجمیع افراد و مقدمات اصلاح و استیلاک و شغول شدن بر کس و ناکس آن را عیضال است و در ملت
 مصطفویة خدا رحم کند کسی را که سعی در اخلاص آنها کند گوشت بعضی استدوات اصلی داشته باشد بر چندین سخن بر بسیاری از صوفیة
 زمان دشوار خواهد بود اما مکارا می فرموده اند چرب آن میگوئیم بازید و عمر و کاری نیست انتی و در انکشاف القدس میگوید و خیا
 عوام صوفیة را اشتباهی عظیم فاده است که اعتبار را با معنی بدلوا مشتبه می سازند و فوق مسان مرد و نشانند اعتبار را با معنی است که

ای درین سخن
 از اسناد
 قول و فعل
 نام و نشان
 و در ادوات
 آنچه چنان است

عارف آیتی یا حدیثی شود و ذهن او از اینجا منتقل شود و معرفتی از غیر محجری و دلالت وضعی که استدلال بعبارت نص و اشارت و ابهام
 شعبها و آن است بلکه از آن باده که در حدیث نفس خاطری و دیگری را بکشد و از چیزی بچیزی بیاید و این است تعاقبات خاطر و در نقطه و نام
 بهین نوع باشند که لا ینفی و بجز آنکه ساقی است تعاقبات گاهی حدیث نفس باشد و گاهی و سوسه شیطان و گاهی خاطر عقل و در حق عارف الهی
 بود حق و تعلیمی باشد صواب و اعتبار متولد میان مقام عارف و سماع این کلمه است تجربه کرده باشی که قوال قصه یسلی و مجنون میخواند
 عاشق را قصه درد مندی خود و اعراض محبوب یا اقبال او بخاطر میگذرد و میادش می آید و از آن مخرطها میکند و جوش میزند و این
 قصه مثلی نیست و نه مستنبط از آن بلکه متولد از مقام مستحسب است نزدیک اقران این کلمه پس عده در اعتبار تعالی ذهن است نه نظر
 دلالت آگاه باش آن حضرت صلی الله علیه و سلم صانع اعتبار نزدیک تدبیر قرآن نگاه داشته اند و بر حسب آن دریای را نرود
 و این علم و خیفه این کتاب نیست بالجمله اعتبار فنی است شگرف و اسرار الهی تفسیر عریس و حقایق سلمی و بیاری از کلام شیخ اکبر
 شیخ الشیوخ سهروردی از جمیع مقوله است انتی و در فواید الکبیر تعلیمی آرد و اما اشارات صوفیه و اعتبارات ایشان بحقیقت ارفیق
 تفسیر نیست بلکه نزدیک استماع قرآن چیز را بر دل سالک ظاهر میگذرد و در میان نظم قرآن و حالتی که آن سالک دارد یا معرفتی که
 او را حاصل است متولد میشود چنانچه کسی قصه مجنون و یسلی شود و معشوقه خود را یاد کند و معاطله که در میان وی و میان محبوبه وی
 میگذرد و مستحضر سازد و در اینجا فایده است مهم آنرا باید دانست که آنحضرت صلی الله علیه و سلم فن اعتبار معتبر داشته اند و در آن راه
 سلوک فرموده اند تا نسبت باشد علماء امت را و فتح طریق باشد علوم موهوبه ایشان را انتهی چون مولانا و دهلوی درین مقدمه
 با صوفیه مخالفت دارد و شیوخ معاصری بر وی برخاسته اند تا آنکه تمیز رشید وی مولانا قاضی ثناء الله بانی قیامی بر وی برخاست
 و در شرح وصیت را بعد بر قول استاد خود پرداخت چیست قال فقیر محمد ثناء الله میگوید که حاصل کلام شیخ آن است که صوفیان
 فنا و بقا را اصل مطلب می دانند و میگویند که شارع آنرا برای خواص فرموده و ظاهر شرع بر عوام است و مستحکم میگویند که غیر از این
 شرع بدان وارد شده چیزی دیگر مطلوب نیست و حضرت شیخ ولی الله میگویند که ظاهر شرع را که مستحکمان قابل آن هستند بمقتضا
 صورت نوعیه انسان است و حکم آن لازم است جمیع افراد نوع را بکلیه آن صورت نوعیه در انسان و خصوصیت افراد را در اینجا
 دخل نیست و فنا و بقا و استهلاک و غیر آنها که صوفیه آنرا مطلوب می گویند باعتبار خصوصیت بعض افراد مطلوب اند و آن حکم نوعیست
 یعنی زبان شرع از آن ساکت است بلکه لسان حال از جهت خصوصیت فردیت تقاضا آن کرده و کلام شارع برگزبان محمول
 نیست نه صریحا و نه اشاره مگر کسی بطریق اعتبار بفرمان خلاصه این کلام مفهوم میشود که شریعت چیزی دیگر است و فنا و بقا و غیره
 مطالب صوفیه چیزی دیگر که مستفاد از شرع نیست مگر بطریق اعتبار و حق نزدیک آن است که فنا و بقا و غیره مطالب صوفیه صراحت
 از شرع ثابت است چرا که مطالب عمده صوفیه چند است یکی تصفیه قلب از تعلیق با سوسه شیطان و استهلاک در ذکر و تعالی

ادب اطاعت مستقیم مطالب صوفیه را باطنی شریعت گفته اند و ایضا نزد مولانا مطالب صوفیه بصراحت و اشارت مستفاد از شریعت نیست
 مگر بطریق اعتبار و نزد قاضی بصراحت و اشارت مستفاد از شریعت است و ایضا نزد مولانا خصوصیت افراد را در اصل متخالف است
 و نزد قاضی در تحصیل کمالات و افراد در اصل مقتضای شرکت بود و مثنوی **س** ای هزاران جبرئیل اندر بشر را می بختانی بنیان در
 جوف خرد ای حکیم الله بنان اندر ندو واقف از خوف است و رقت از نیک و بد و ای صیب الله بنان در غارتن کونج ربانی
 بنان در مارتن و در بشر و پوش کرده است آفتاب و فهم کن و الله اعلم بالصواب و ایضا مولانا حکم با خال مطالب صوفیه میکنند
 و قاضی حکم با فشا از پنج است که کبار را در ایا از اصحاب الطرق و پیاد الدین و زکریا و نظام الدین بدوئی و نصیر الدین چراغ دلی و سید
 گیسو و راز بلک سید احمد مجاهد و غلام احمد و غیر هم نیز یافت شود و از کوه کاهم دم نمونما در طریق صوفیه بیت گرفته اند و هر کس و ناکس را بدو
 لی خاصه خصوصیت افراد و دعوت الی الله نموده و بسبب مطالب صوفیه مشغول فرموده اند مثنوی **س** یک دعوت آمده است از
 کردگار و با قبول و با قبول و آنچه کار و آری حکم کلام الناس علی قدر عقولهم براندازه عقول مستفیدان کلام کرده اند مثنوی **س**
 این در مولانا خمیر راز گو مستمع چون اسرافیل خود با بحر این بر و در بزرگ اگر چه درین امور مختلفه متخالف دارند اما به تعاقبت و در تعاقبت
 مطالب صوفیه و بر شرافت و علو مرتبت این طایفه علیه متفق اند درین مقام یعنی از عوام افراط و تفریط دارند و نعمهای غریب و
 زعفرهای عجیب می رسانند گاهی مطالب صوفیه را از دین نمی انگارند و قائلان آنها را بی دین و گمراه گویند و گاهی مراد از لفظ اعتبار
 که در کلام مولانا واقع گردیده است اعتبار معتبر گیرند و مطالب صوفیه را غیر واقع و بی حقیقت پندارند طرف آنکه بعضی از عوام با وجود
 چنین ترسم غریب در طریق صوفیه دست به دعوت می دهند و دعوت هم می گیرند آن بذاتش عجایب فائده نیست و چهارم
 در احکام و خواص طور نبوت و طور ولایت و حکم تعیین ادعیه و آوار و اوکار و اعداد و بدانکه شیخ کبیر شیخ صدر الدین قونیوی در لامع
 و دیم مصباح و دیم تبصره در بیان احکام و خواص طور نبوت میفرماید که علم بضابطی کلی که نظام عالم ارضی بدان بود و آنرا علم حدود
 و احکام خوانند و آن جمله در احاصل باشد تعلیم و تائید روح القدس بی واسطه تعلیم و تعلیم بشری و همچنین قدرتی که در اجسام عالم تصرف
 کند بامر الله چنانکه خواهد کشف الغم و احیاء الموتی و قلب العصافیر و همچنین قوتی که عوام را از ادراک مغیبات و در خواب مبذول بود
 او را و بیداری حاصل شود و این سه خاصیت است که علماء را با دراک این راه است اما خواص دیگر است که اصحاب مکاشفات دانند
 و از جمله آن اسرار احکام و شرائع و نتائج اعمال و کیفیت تشخص افعال و اخلاق است چنانکه صاحب شریعت صلوات الله و سلامه علیه دانند
 که در رکعت نماز را چه مقدار ثواب باشد و یک روزه چه ثمره دارد و لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظيم کزمن کنوز الجنة چرا بود و هر که
 صد بار بگوید سبحان الله و بحمده چه گناه او محو شود و در شبانه روزی چرا پنج نماز باید کرد و چون نماز از کسی فوت شود چه مقدار عقیبت
 مستحق گردد و در جمله سال چرا یک ماه روزه باید داشت و بعد از خولان خول از میت و بیمار نیمه و بیمار مستحقان چرا صرف باید کرد و

مستحقان گیتند و هر ادرشت صنف منحصر اند و شب قدر چهره از هزار ماه بود و روزی هر کس که کفارت گناه دو ساله باشد و درین
 مقادیر مختلفه اوقات چه کس است و وجه مناسبت این احوال و اعمال مخصوص با سعادت آخرت چیست و بر عملی را از نیک و بد چه
 نتیجه است و چگونه مشخص میشود و نیز در وی می نگار و طایفه را از کمال اولیاء امت محمد علیه السلام و التحیه از اذواق طویرا و صلی الله و سلم
 نصیب است و ایشان را انبیاء اولیا خوانند و خلفا و ورثه و اخوان حضرت مصطفی علیه السلام علی الحقیقت ایشان اند و انشوا قالی لقار
 اخوانی من بعدی اشاره بدین طائفه مخصوص است و علماء امتی کاتبیاء سائر الاحم هم ایشان اند و من خلقا ائمة یهدون بالحق
 و یبیین لک هم الذین اذ احصوا استغاثوا و اذ انزلوا افاووا و نیز در وی می طرز و جزئیات تشریح که با ایشان در میان بنود چه
 آن در وی است در بسته ماکان محمد ابا احد من رجالکم و لکن رسول الله و خاتم النبیین دیگر از همه اذواق و مکاشفات انبیا صلوات
 الله علیهم جمیع با نصیب باشند یا با بکر لیس بینی و منیک فرق الا انی بعثت یا عمر لوم البعث لبعثت انتی و مولوی و بهوی
 فصل ثانی باب اول صراط المستقیم میگوید و اعلى و اتفخ ازین مقام مقام نیابت عن الله است در ضرب تحدیدات شرعیة و در اوقات
 اشباح و مظان حکم مقام حقائق آن و در تعیین ارکان و آداب و شروط و مفیدات تربیت نوع انسانی عموما و این مقام بالذات
 مقام اصحاب شریعت است از انبیاء و مرسلین و بتجسیت ایشان ظلی از ان مقام نصیبه بعضی عظام از اشباح انبیاء و کرام میشود که ایشان را در
 عرف قوم مقیمین می نامند و این مقام را در اصطلاح حضرت پیشوا ارباب تعلیم و مقصد اصحاب تفهیم اعنی الشیخ ولی الله قدس سره
 بمقام قرب الغرائض تعبیر فرمایند انتی و در خاتمه صراط المستقیم می طرز و لفظ طریق استفاده کمالات راه ولایت پس اقل باید است
 که در هر طریق از طریق اولیاء الله مجاهدات و ریاضات و اذکار و اشغال و مراقبات معین کرده اند و هر یکی ازین امور در نفس طالب
 اثری احدث میکند و بسبب توار و ثمرات اشغال یک امری مستمر در نفس طالب حادث میشود که آن طالب بسبب آن امر بحال
 قدس ارتباط میدارد و همان امر موجب علاقه آن طالب است بحضرت حق جل و علا آن امر و اما در نفس طالب موجودی ماند و اگر کسی
 این امر ملاحظه باشد یا نه آری بسبب ملاحظه بسوی این امر آثار آن بر منصفه ظهور می رسد و الا در جوهر نفس او کاس می ماند و این امر را در
 عرف قوم نسبت میگویند مثالش آنکه شخصی که مراد است کتب الشمندی یا صنایع دیگر مثل موسیقی یا احداث یا صباغت میکند البته در
 نفس آن شخص بعد مدتی یک امری مستقر حادث میشود که آنرا ملکه الصنایع میگویند و آن ملکه و اما در نفس آن شخص مستقری ماند خواه
 آن شخص بسوی آن ملکه التفات کند یا نکند آری چون این شخص بآن ملکه التفات میکند و او را بر روی کاری آرد و آثار آن بر منصفه
 ظهور می رسد و الا در پرده کمون مخفی می ماند انتی و نیز در خاتمه می نگار و که تعیین اشغال و اذکار و مجاهدات و مراقبات فی الحقیقت
 ظل تشریح است و کسی که در مقام قرب الغرائض قایم میشود اگر آن عزیز از قسم انبیای باشد لابد که صاحب شریعت مجده میشود و الا
 تعیین اوضاع طرق موصلة الی الله از جذر طبیعت او قواره صفت می شود و در آن تعلیم و تعلم را گنجایش نیست انتی و مولانا و بهوی

و خرب النفر و دیگر که داد و داد عیضه غیر ما ثوره را که از امام زوی و شیخ ابو الحسن شاذلی و دیگر ثقات علماء و مشایخ متوکلین آمده و در اکابر
علماء و عرفا بجا گیر در اقطار زمین شائع و فاعل گردیده است بدون لحاظ معانی غیر جائز گویند و گاهی اورد و ادویه غیر ما ثوره را که از اکابر
علماء و عرفا مروی است سبب قرب الهی و محب ثواب اخروی نمی دانند و تفاوت آنها با اعتقاد قرب و ثواب از انچه قباحت گویند
فائدة هیت و ششم در خوبی تواضع و پستی و تصنیف نفس نیستی و بدی که خود پستی قال رسول الله صلی الله علیه و سلم من تواضع
لله رفقه الله یعنی هر که تواضع کند برای خدا فی برادر و او را خدا شنود **ع** آب از بالا به پستی در رود و اگر از پستی بالا برود و
گندم از بالا بر خاک شد و بعد از آن او خوشه و چالاک شد و دانه بر میوه آمد و در زمین و بعد از آن سر تا بر آورد و از زمین و اصل
ز گردون تا بنجاک از زیر آمد شد غذا بر جان پاک و از تواضع چون ز گردون شد زیر و گشت خبر داد می جی و دیر و پس صفات آدمی
شد آن جاد و بر فراز عرش پیران گشت شاد و از جهان زنده اول آدمیم و باز از پستی سوی بالا شدیم و شیخ شرف الدین یحیی میرانی
در مکتوب بنم میفرماید ای برادر روشن این طائفه آن است که همه گمان یک ایشان را در حق دیگران بود و همه گمان بد در حق خویش خود
سزای هیچ چیزی نه بیند نه در دنیا و نه در آخرت و نیز مروی می نگار و مادر مومنان عایشه صدیقہ رضی الله عنها را پرسیدند که در
بزرگ و گفت چون خود را نیک داند و نیز مروی می طراز و اجماع اهل طریقت است که هر که خود را از فرعون فتره بهتر داند و از فرعون بهتر
باشد و در نظر این طائفه هنوز متکبر است که خود پست است انقی قال الله تعالی فَاَنْتَ تَكُوْنُ الْاَنْفُسُ کُنْ تَتَايَسُ مَنِ كُنْ فَنُفُوسُ خُودِ وَاَقَالَ عَلَيْهِ
وَالسَّلَامُ اِذَا احَبَّ اللهُ عَبْدَ الْبَرِّ فَوَيْ عِيْبُ نَفْسِهِ وَاَيْضا قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ طُوبَى لِمَنْ شَغَلَتْهُ عَنِّي عِيْبُ النَّاسِ پس دیدن عیب
خود علامت حُب الهی است و نماندن عیب غیر مادت خوبی و خوشی از نجاست که بزرگان خود را از سنگ و سنگ بلکه از کافور
بدتر انگاشته و گوی سبقت از ملک برده اند سعدی **ع** تواضع کند به شندی گزین و ایند مشایخ پرمیوه سر بر زمین و از آن بر
ملایک شرف داشتند و که خود را به از سنگ نه پنداشتند و پس از آن بدان که خبر خلقی است بد که خود را بسبب آن از دیگران پیش
و بهتر داند و ازین مروی بادی و نشاطی پیدا آید و آن باور که گویند سرور عالم صلی الله علیه و سلم میفرماید اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْكِبَرِ وَتَوَ
بِناهم از بزرگ و چون این باور مروی پیدا آید دیگران را درون خود داند و نیز میفرماید در همیشه نزد کسی که در دل او مقدار یک جبهه
خردل که بود و نیز میفرماید کس باشد که بزرگ خویشی پیشه گیرد تا آنکه او را از جمله حیاران بنویسند و جان عذاب بوی برسد که ایشان
رسید و نیز میفرماید متکبران را در روز قیامت حشر کنند بصورت مورچه در زیر پای خلق افتاده باشند از خواری که باشد نزد خدای تعالی
و نیز می فرماید هیچ کس تواضع نکند که خدای تعالی او را عزتی میفرود و نیز میفرماید هیچ کس نیست که زیر سر او لجامی است بدست و در شتر
چون تواضع کند ایشان آن لجام را بالا بر کشند و گویند بار خدا یا او را بر کشیده و او را اگر تکریم کند فرو کشند و گویند بار خدا یا او را بکشند
از سر در عالم پرسیدند که که بر حیت گفت آنکه حق را گردن نرم ندارد و در مردم حشر حقاقت نگردد و این بر دو خصیلت از حجابهای

عبد الله بن مسعود
عنه السلام
قال قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم
من تواضع لله
رفعه الله
یعنی هر که تواضع کند
برای خدا
خدا او را بلند گرداند
و نیز میفرماید
من تواضع
لنفسه
رفع الله
یعنی هر که تواضع کند
برای نفس
خدا او را بلند گرداند
و نیز میفرماید
من تواضع
لنفسه
رفع الله
یعنی هر که تواضع کند
برای نفس
خدا او را بلند گرداند

عظیم است میان او و حق تعالی و این همه خلاق زشت تولد کند و از اخلاق نیکو باز ماند چه هر که خواجگی و عزیز نفسی و بزرگ خوشی
بر وی غالب شد هر چه خود را پسند و مسلمانان را نتواند پسندید و آن منشر طومونان است و با کسی فروتنی نتواند کرد و این نه صفت
متقیان است و از حق و حمد دست نتواند داشت و چشم فرو نتواند خورد و زبان از غیبت نگاه نتواند داشت و دل از غل و غش پاک
نتواند کرد که هر که تعظیم او نکند با او چیزی در دل گیرد و کمترین آن بود که هر روز بخورد و پرستیدن خود و بیالاددن کار خود مشغول بود
و از تقبلس و مدح و نفاق مستغنی نبود تا کار خود را در چشم مردم بالا دهد و حقیقت آن است که هیچ کس بوی مسلمانی نشنود تا خود را فراموش
نکند بلکه راحت دنیا نیز نیابد و از اسباب کبر است که کسی علم نافع خواند چون تفسیر قرآن و اخبار و سیرت سلف و از جنس آن علوم
که در کتاب کیمیا و ایضا مذکور بود متکبر شود بسبب آنکه باطن او در اصل خمش افتاده باشد و اخلاق بدوار و دهمت اواز خواند
گفتن بود تا بان تجل کند نه برزیدن پس چون علم در باطن وی افتد بصفت باطن وی شود چون دارد که در معده افتد
پیش از اجماع بصفت خلط معده گردد و چون آب صافی که از آسمان بیاید یک صفت بود پس پیر نیاتی که می رسد بصفت او را
بیفزاید اگر تیغ سد تلخ تر شود و اگر شیرین تر شود و عباس رضی الله عنه روایت کند که رسول صلی الله علیه و سلم گفت
قومی باشند که قرآن خوانند و از حجه ایشان برنگذر و گویند کیت که چون ما قرآن خواند که داند آنچه ما ندانیم نگاه با صباب نکست
و گفت ایشان از شما باشند ای امت من و هر علف و دوزخ اند و گفت عمر رضی الله عنه از جباران علماء مباحثید که نگاه علم شما بچشم شما
و فاکند و خدای تعالی رسول صلی الله علیه و سلم را تواضع فرمود و گفت و خفقت جناحک لمن ابتغى من المؤمنین فتحجت به عالم عظیم
است و خطر و بیشتر است که از جاهل کار نافر و گذارند و از عالم فر و گذارند و جنایت عالم فاحش تر بود و در اخباری که در خطر عالم
آمده تا قتل باید که چه خدای تعالی در قرآن عالمی را که در علم خود مقصر بود بخیري مانند کرده که خرداری کتاب در پشت دارد و گفته
كَمْ مِّنَ الْجَاهِلِ يَخْلُ سَفَارًا وَ لَبِغَ مَانِدُ كَمْ مِّنَ الْكَلْبِ اِنْ تَحِلَّ عَلَيْهِ طَبْهٌ اَوْ تَرَكْهُ يَكْبِتُ يَعْنِي اِذَا دَانَ وَاِذَا دَانَ اَزْ طَبْعِ خُودِ دُوسْت
نبار و داند سگ و خور چه چیز خیس تر بود و بحقیقت اگر با آخرت نجات نخواهد یافت همه جهادات از وی فاضل تر آیند تا بجوانان
چه رسد و ازین بود که یکی از صحابه میگفت کاشکی من مرغی بودم و دیگری می گفت کاشکی من گوسفندی بودم و یکشندی و
بخوردندی و دیگری می گفت کاشکی من گای بودم پس هر که او را خطر آخرت در پیش بایستد پروای کبر نمود تا اگر کسی را میندازد خود
جاهل را گوید او در است و در محصیت معدوم بود و ازین بهتر است و اگر کسی را میند که از وی عالم تر بود گوید او چیزی بدانند که من ندانم
و ازین بهتر است و اگر پیری میند گوید او خدای را ازین بیشتر طاعت کرده از من بهتر است و اگر کودکی را میند گوید من محصیت
بسیار دارم و او هنوز روزگار نیافته و ازین بهتر است بلکه اگر کافری را میند تکر کند و گوید باشد که او مسلمان شود و عاقبتی نیکو
بیاید و مرا خاست کفر بود چه بسیار کس عمر را دیدند پیش از اسلام و بروی تکر کردند و آن تکر در علم خدای تعالی خطا بود پس چون

از میل باغضا و تناسب هر میل نفس بر روحانیات بیشتر است از جسمانیات و چون سخن در عشق نه از آن قبیل است که با سطر ادا داد
اداء آن توان و در برین مقدار اقتضای نموده با اصل سخن رجوع افتاد الله و فی الصلوة و السجدة و انتهی مولانا عبد الرزاق کاشی در
شرح منازل السائرین میفرماید العشق العیض اقوی سبب فی تطییف التمر و الماعاد للعشق الحقیقی فانه یجلب المحموم بها و احدا و یقطع قوت
الغیاط و تفرقه و یلذذ و یخفف المحبوب و یسهل التعب و المشقة فی طایعة و امثال امره بخلاف العشق المنبعث من غلبه سلطان
خانه و سواس نیش من تسلط العکری استخوان شامل بعض الصور و عبادة النفس بالمشق فی تحصیل لذاتها و علی ذلک النوعین منی
منح العشق الصوری و قدومه فی کلام بعض العلماء و العرفاء و الحكماء و انتهی و سید عبد الله دهلوی المعروف بشاه غلام علی نقشبندی
مجددی خلیفه میرزا منظر جان جانا در رساله سیر و حالات شیخ خود می نگار و عشق مجازی برای گرمی و بهاء و فساد آتش الهی است بزرگ
که فیما بین ملاقات نشو و تأب وصال حرارت دل را سرد نماید ازینجا گفته اند هر که عشق شود انگیز نیست طریقه بر و حرام انتهی بالجمله
اگر چه مجازی بود گوهری است بی بهادری که صد باره است و هر باره در پی مقصودی آواره بیک سو می کند و عشق حقیقی می ماند
لهذا اکابر عرفا در توصیف عشق مجازی قلم رانده و المجاز فطره الحقیقه گفته اند جامی **م** کتاب از عشق روگر چه مجازی است
که آن بهر حقیقت کار سازی است و دولتی است بی قیمت که صاحب این دولت دیدار عشق را بهترین دولت نامی دانند
هر که در دل غم یاری بود و دل درون سینه گذاری بود و هر که در دل غم کاری بود و دل درون سینه یاری بود و ازینجا است
که مولوی دهلوی در باب اول حراط المستقیم عشق را که حب نفسانی نیز از آنرا گویند مایه طریق ولایت میگوید پس از آن باید
که عشق از خواص آدمیان است چه مخاطب بکرمه پیچیده و مجذبه مردمان اند اما حیوان ازین دولت بی نصیب بود برای همین گفته اند
هر که عشق ندارد دگ و خرد بود و ملک هم ازین دولت نصیب ندارد و در خبر است که ملائک از اسم و دود و بی خبرند پس عشق خواه کونی
بود خواه الهی از خواص انسانی است اما عشق الهی خاصه انسان کامل است **ع** عشق هیچ آفریده را نبود و عاشق جز سیده را
نبود و وزیر باید دانست که لذت عشق را هیچکس غیر عاشق نداند من لم یدق لم یعرف و عاشق لذت دیدار را بر زبان آورد
منی تواند من عرف الله کل لسان هزار مامرد می را بچشم مشاهده می نمود اما لذت دیدار بجز مجنون نصیب هیچ کس نبود
گفت تو کی دیدی آن رخسار را بچشم مجنون بایان دیدار را تا نیاید عشق مجنون ندید و کی بود دلیل بخاتونی پدید و اگر چشم
من بینی روی او و تو تیا سازی ز خاک کوی او و در طاعنان طریفن گویی شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی و ملا **ع**
عبد الرحمن جامی را در جمعی مولوی اسمعیل دهلوی را درین عشق محمود و بیوه گویند اند و تفرقه بین العشق المحمود و العشق الذموم
نمی دانند **فائدة ثلثیه و هشتم** در مراقبه ربط القلب بالشیخ که از اشعار سرخ گویند صاحب کتاب و صایا شیخ اجل
نامی مولانا زین الدین خوافی از سید الطایفه حمید بغدادی بنابر محبت تبشیر و وجدان فائده خلوت شرط نماید نقل نموده

استخوان شامل بعض الصور و عبادة النفس بالمشق فی تحصیل لذاتها و علی ذلک النوعین منی
منح العشق الصوری و قدومه فی کلام بعض العلماء و العرفاء و الحكماء و انتهی و سید عبد الله دهلوی المعروف بشاه غلام علی نقشبندی
مجددی خلیفه میرزا منظر جان جانا در رساله سیر و حالات شیخ خود می نگار و عشق مجازی برای گرمی و بهاء و فساد آتش الهی است بزرگ
که فیما بین ملاقات نشو و تأب وصال حرارت دل را سرد نماید ازینجا گفته اند هر که عشق شود انگیز نیست طریقه بر و حرام انتهی بالجمله
اگر چه مجازی بود گوهری است بی بهادری که صد باره است و هر باره در پی مقصودی آواره بیک سو می کند و عشق حقیقی می ماند
لهذا اکابر عرفا در توصیف عشق مجازی قلم رانده و المجاز فطره الحقیقه گفته اند جامی **م** کتاب از عشق روگر چه مجازی است
که آن بهر حقیقت کار سازی است و دولتی است بی قیمت که صاحب این دولت دیدار عشق را بهترین دولت نامی دانند
هر که در دل غم یاری بود و دل درون سینه گذاری بود و هر که در دل غم کاری بود و دل درون سینه یاری بود و ازینجا است
که مولوی دهلوی در باب اول حراط المستقیم عشق را که حب نفسانی نیز از آنرا گویند مایه طریق ولایت میگوید پس از آن باید
که عشق از خواص آدمیان است چه مخاطب بکرمه پیچیده و مجذبه مردمان اند اما حیوان ازین دولت بی نصیب بود برای همین گفته اند
هر که عشق ندارد دگ و خرد بود و ملک هم ازین دولت نصیب ندارد و در خبر است که ملائک از اسم و دود و بی خبرند پس عشق خواه کونی
بود خواه الهی از خواص انسانی است اما عشق الهی خاصه انسان کامل است **ع** عشق هیچ آفریده را نبود و عاشق جز سیده را
نبود و وزیر باید دانست که لذت عشق را هیچکس غیر عاشق نداند من لم یدق لم یعرف و عاشق لذت دیدار را بر زبان آورد
منی تواند من عرف الله کل لسان هزار مامرد می را بچشم مشاهده می نمود اما لذت دیدار بجز مجنون نصیب هیچ کس نبود
گفت تو کی دیدی آن رخسار را بچشم مجنون بایان دیدار را تا نیاید عشق مجنون ندید و کی بود دلیل بخاتونی پدید و اگر چشم
من بینی روی او و تو تیا سازی ز خاک کوی او و در طاعنان طریفن گویی شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی و ملا **ع**
عبد الرحمن جامی را در جمعی مولوی اسمعیل دهلوی را درین عشق محمود و بیوه گویند اند و تفرقه بین العشق المحمود و العشق الذموم
نمی دانند **فائدة ثلثیه و هشتم** در مراقبه ربط القلب بالشیخ که از اشعار سرخ گویند صاحب کتاب و صایا شیخ اجل
نامی مولانا زین الدین خوافی از سید الطایفه حمید بغدادی بنابر محبت تبشیر و وجدان فائده خلوت شرط نماید نقل نموده

لكي دوام الوضوء يوم دوام الخلوة يوم دوام الصوم جبارم دوام السكوت الاعان ذكر الله نجم دوام الذكر شتم نفي الخواطر خير كان اثر
 بهتم دوام ربط القلب بالشيخ شتم ترك الاعتراض على الله تعالى وعلى الشيخ دوام الرضا بقضاء الله تعالى وآيين شرايط ور
 فائدة سي وكم جواهر السكوت في حواله فكم رويده انه فقير شرط بهتم رويجا از كتاب مذكورة بعينه نقل في نايه السابغ دوام ربط القلب بالشيخ
 بالاعتقاد والاشهاد وعلى وصف التسليم والمحبة والتحكيم ويكون في اعتقاده ان هذا المظهر هو الذي غشيه الخشجانه للافاضية على و
 لا يحصل في الغيظ الا بواسطة دون غيره ولو كان الدنيا مخلوقة من المشايخ فمتى ما يكون في باطن المرید تطلع الى غير شيخ ثم ينفتح
 باطنه الى المحفرة الوجدانية فالانسان في الجهات وله بدن وروح والله سبحانه منزه عن الجهات فكلية اقتضت الاستفاضة
 من هو في الجهة عن الغياض التي الذي ليس في الجهة ان عين للبدن الانسان المركب من الكثرات الكثيرة جهة واحدة يكون
 توجه من تلك الجهة الواحدة الى المحفرة الواحدة وهي الكعبة في عالم الاجسام والآبدان وعين للروح الانسان الذي هو مبسط
 انوار الصفات الالهية جهة واحدة يكون من تلك الجهة توجه الى الله تعالى وتلك الجهة هي روحانية رسول الله صلى الله عليه وعلى
 آله وسلم في عالم الارواح فلما لا يقبل الصلوة الا بالتوجه الى الكعبة لا يحصل التوجه الى الله تعالى الا بالتابع رسول الله عليه الصلوة والسلام
 والتسليم وربط القلب بنبوته وانه هو الواسطة بينه وبين الله تعالى دون غيره من الانبياء وانهم وان كانوا انبياء الله تعالى وكلهم
 على التي ولكن لا يحصل من الله تعالى فيض الا من ارتباط القلب بجد رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم فتوجه البدن الى الجهة
 الواحدة وتوجه الروح الى الجهة الواحدة حصل للانسان استعداد الاستفاضة من المحفرة الوجدانية ومن بهنا يعرف ان المناسبة بين
 المفيض والمستفيض فيما يتعلق بالاستفاضة شرط وقد ورد في بعض الاحاديث على ما اثبت المشايخ قدس الله تعالى ارواحهم في كتبهم
 ان الشيخ في قومه كالنبي في امة فلا بد للمريد ان يتوجه الى شيخه بربط قلبه معه وتحقيق ان الغيظ لا يحكي الا بواسطة وان كان الاولياء
 عليهم ما دين جديتين يعتقد كلهم ويدعونهم لكن استمداؤه الخاص واستفاضة كيون من روحانية يشهد به واولا ان استمداؤه من شيخه
 استمداؤه من النبي صلى الله عليه وعلى آله وسلم فان شيخه متعلق بمشاهدة شيخه وشيخه ايضا هكذا الى رسول الله صلى الله عليه وعلى
 آله وسلم فهو مشهود بالحقيقة من رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم وهو من الحق جل اسمه ثم الله التي قد خلقت من قبل ولكن تجد
 لشيء الله تبدلا فارتبط بالقلب مع الشيخ اصل كسري في الاستفاضة بل هو اصل الاصول لهذا بالغ المشايخ قدس الله تعالى
 ارواحهم في رعاية هذا الشرط حتى قال الشيخ نجم الدين الكبرى قدس الله تعالى سره انه الاستاذ بالنسبة الى الادوات في صنعة المرأة
 فلما ان المطر قد السندان والمنفع والفخ والنار وغيره من الآلات اذا جمعت ولا يكون ثم استاذ يصنع المرأة لا يتحقق وجود
 المرأة كذلك الشرط السبعة المجندة للخلوة لا يتحقق بها امرأة القلب بدون ربط القلب مع الشيخ وقد جربنا ما فوجدنا
 كما قال قدس سره واكثر المريد اذا انقطعوا عن الغيظ والترقي لا يقطعون الا من هذه الجهة اعني عدم ربط القلب بالشيخ بالشيخ

کی در میان جن انتهی پس انسان باید دانست که شغل برنخ درین زمان اخیر چون ناقصان بر تصاویر سازی میخر کرده و در بروی آن
 تصاویر عجیب پرستان بر حرکات تعظیمیه آورده است لهذا مولوی دهلوی در باب سیدم حرط المستقیم شغل برنخ را حرام میگوید و آنرا
 کل ما یختر الی الحرام حرام حیث قال روح شغل برنخ ناقصان بصورت اول یعنی تصاویر سازی می رسانند و تصاویر ظاهری ساخته
 آن حرکات تعظیمیه که پیش اهل صومیکند و بروی آن تصاویر بعمل می آرند و صاف بصورت صنم پرستان میشوند و در خیر شدن شغل
 برنخ باین عمل که صریح حرام است شبهه نیست پس این هم باید که حرام بود و در شریعت محمدیه علی صاحبها الصلوٰۃ والسلام بنا بر پیش بندی
 صورت پرستی تصاویر سازی مطلقاً ممنوع شده و در شرائع دیگر بنا بر بعضی اغراض صحیح مثل دریافت حال شغل و شامبل مرده یا زنده غائب
 درست بود پس قتیکه شایع این قدر احتیاط در تصاویر سازی فرموده باشد متشایع شایع را باید که همان طریقۀ احتیاط را پیش گرفته
 شغل برنخ را حرام و قبیح پندارند انتهی و بگذشت شغل برنخ چون ناقصان را نزد تصور صورت شیخ با اعتقاد و حضور ارواح متشایع رسانیده
 و بر پرستی آورده است صاحب مائۀ المسائل در جواب سوال ششم سبب این اعتقاد بر عدم جواز شغل برنخ رفته بلکه قائل بکفر
 او گشته است حیث قال تصور نمودن صورت شیخ را باین وضع که سبب اطلاق و وسعت او اطلاع میشود و صورت او را برنخ
 سازد و این پندار که ارواح متشایع در آن وقت حاضر میشوند و میدانند درست نیست بلکه کفر است کما قال شیخ فخر الدین ابو سعید عثمان
 بن سلیمان الجبائی الحنفی فی رسالته ناقلاً عن الزبیری و غیر ما من کتب العقاید من قال ان ارواح المتشایع حاضرة بعلم کفر انتهی و از
 تفسیر حضرت شاه مولانا عبدالعزیز صاحب قدس الله سره العزیز در مقام تفسیر انواع شرک و فرقۀ مشرکین نوشته اند از آن نیز حال برنخ
 ساختن معلوم میشود و عبارۀ التفسیر بکذا چهارم پر پرستان گویند که چون مردی بزرگی که سبب کمال ریاضت و مجاهده مستجاب الدعوات
 و مقبول الشفاعت عند الله شده ازین جهان می گذرد و روح او را قوت عظیم و وسعتی فحیم بهم می رسد بر که صورت او را برنخ سازد و یاد
 مکان نشست و برخاست او و یا بر گو را بوجود و تذلل تمام نماید روح او بسبب وسعت و اطلاق بر آن مطلق شود و در دنیا و آخرت در حق
 او شفاعت نماید انتهی و اگر تصور صورت شیخ بطور رابط باشد پس معمول بعضی متشایع است انتهی کلام صاحب مائۀ المسائل ازین بیان
 هویداست که شغل برنخ بعروض قباحت لاحقۀ مقبیح است و الا در اصل قباحت ندارد و بلکه شرط اعظم صحت بتل است کما مر آنفاً
 عوام درین مقام نیز افراط و تفریط بسیار دارند و شغل برنخ را مطلقاً غیر جائز گویند طرفه آنکه با وجود دعوی ارادت بر تقلید شیوخ
 سلسلہ خود حکم میکنند **فائده بیست و نهم** در علم غیب بدانکه علم غیب استقلالاً اصغیر خاصه عالم الغیب است تعالی و تقدیر
 که بوجی و الہام و دلیل عقلی و مناس و حواس و غیر ما احتیاج ندارد و همه اشیا مغیبہ را بدون آہنامی دانند بخلاف انبیا و اولیا و سایر
 برآیا که بوجی و الہام و غیر ما احتیاج دارند و غیبی غیر آہنامی دانند متبع ہذا اولیا و انبیا خصوصاً سرور انبیا با علام الہی اخبار بسیار
 از امور غیبیہ داده اند ملخص کلام خاتم مجتہدین حافظ شہاب الدین ابن حجر مکی کہ در شرح ہمزہ در تحت قول من عالم الغیب ما ید

أنكره الغائب وهو ما لا يشك فيه لكن بالثبوت اليقيني وأما بالنسبة إليه تعالى فالحكم من عالم الشهادة وحش بالذكر على حد قوله تعالى عالم الغيب
 فلا يظهر على غيبه أحد الآية لأن العلم بافهم وأظهر ولأن أكثر علوم منبينا صلى الله عليه وسلم متعلق بالمغيبات بدليل فقلت علم الأولين
 والآخرين في الحديث المشهور ولأنه تعالى خص به من حيث الاحاطة والشمول بعلمه بالكمالات والنجرات فلا ينافي ذلك اطلاع
 الله تعالى لبعض خواصه على كثير من المغيبات حتى من الخمس التي قال فيها صلى الله عليه وسلم في خمس لا يعلمهن إلا الله لا بها جزئيا
 معدودة لا غير والكار المعجز لانه كذلك مكابرة فقد وقع للأولياء والأولياء من ذلك ما لا يمكن تحده لا سيما ما وقع لبينا محمد صلى الله
 عليه وسلم ونيز شخص كلامه في كونه شرح المذكور في الكار والكمه تنبيهان أحدهما يحجب على كل أحد أن يعتقد أن الله تعالى هو المختص
 بعلم الغيب وما حصل له من أولياء منبه فهو ما يوجب من الله والهام وفي الحديث إني لأعلم الآما علمي ربّي ثانيا في بيان ما اشار إليه
 الأنظم من كثرة ما أخبر به صلى الله عليه وسلم من المغيبات ما في القرآن منها ما لا يحيط به أحد وخبر الطبراني أن الله قد رفع على الدنيا فانا
 انظر إليها والى ما هو كائن فيها إلى يوم القيامة كما انظر إلى كفى هذه وخبرني داود قام فينا رسول الله صلى الله عليه وسلم مقامًا فأتى
 شيئًا إلى قيام الساعة إلا حدّثناه وفي الحديث الصحيح فقلت علم الأولين والآخرين وضح أنه صلى الله عليه وسلم أخبر بموت النجاشي
 يوم موته بالجيشة وصلى عليه بالصحاب وانه وابا بكر وعمر وعثمان صعدوا أحدًا فترك فخره برهقه وقال له اثبت فانما عليك نبى و
 صديق وشهيدان فاستشهدوا أن ملك كسرى وقصر ينقطع بعده من العراق والشام فكان كذلك في زمن عمر وانه قال لسرقه
 كيف بك اذ البنت سوارى كسرى فالبسها عمر له فمال كسرى في زمنه تحقيقا لذلك واخبر عمر العباس بديره بآثاره ملكه
 من المال عند زوجة ولم يطلع عليه أحد غيرهما واخبر بكتاب حاطب الى اهل مكة وبموضع ناقته حين ضلّت وتعلقت بجناحها في الشجرة
 وبأن قرينًا بعد الاحزاب لا يغزونه وبأن شهابا وامير الجيش الذي ارسله لموته ببلد بارض الشام يوم قتلهم زيد بن حارثة مجعفر بن
 ابي طالب فبذل الله بن رواحه رضي الله عنهم وبأن بنته فاطمة رضي الله عنها اول انبياء لحوقه فاشت بعده ثمانية أشهر وشبه وبأن
 اشقى الأولين والآخرين قاتل على كرم الله وجهه بخرية في يافوخه فقتل من وجه الحجة فخره الشقي بن ملحج خربة كذلك فأت منها
 وبأن معاوية رضي الله عنه على امرته وانه لم يغلب رواها ابن عسكرو من ثم قال على كرم الله وجهه يوم صفين لو كرت هزمت
 ما قاتلته وبأن عثمان يقتل مظلوما ورواية تقتل وانت تقرأ البقرة وقطرة من وبيك على فسيفسائهم الله وبي موضوعه وبواقعة الحرة من
 عسكره زيد عاملة الله بعد له بالدينه فاشجّ نفوس أهلها والبصاعيم واموالهم وقتل سبائة يحفظون القرآن منهم ثمانية صحابي و
 اقتض منها الف عذرا وبواقعة الجمل وصفيين وقال عائشة والزبير لعلي رضي الله عنهم ولذلك قال علي الزبير لا يزل يري شيد
 الشوك الله بل سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول قاتلوه وانت له ظالم فانصرف الزبير وقال لي ولكن نسيت وتقول
 له في الحسن كرم الله وجهه أن ابني هذا سيد وسيفعل الله به من فستين عظيمتين من المسلمين فكان كذلك فانه يوجب بعد ابيه ملك طغيان

سنة شهر ثم سار لمعاوية باليمن الفاطمات را الجمعان على كثرة الفريين والله لا يثيب احدا حتى يقتل الفري الاخر فرق على المسلمين
 رجمهم ورفض الملك في جنب ذلك ابتداء لوجه الله كما جاء عنه كرم الله وجهه ثم ارسل لمعاوية ليشترط عليه شروطا ونزل عن الخلافة فاعل
 اليه قوطاسا اتفق وقال بشرط ما شئت فاشترط ونزل عن الملك فصار معاوية من يومئذ خليفة حقيقة وتقبل الحسين كرم الله
 بالطف واخرج بيده تربة وقال فيها مضجعه فصيح خبر ساذن ملك القطر تربة ان يزور النبي صلى الله عليه وسلم فاذن له وكان
 في يوم اتم سلمة فامر باصل الله عليه وسلم ان تحفظ الباب فجاء الحسين فافتحه فقبضه صلى الله عليه وسلم فقال له الملك ارجع قال نعم
 قال ان ائتيتك ستقتله وان شئت اريتك المكان الذي يقتل به فاراه فجاء بسبيل الكسرى لئلا يقتل واخر ابن عباس بانه سمي
 فجعلته في ثوبها قال الراوي كنا نقول انها كربلاء وفي رواية انه قال لها اذا صار دما فاعلمي انه قد قتل واخر ابن عباس بانه سمي
 لما راى جبريل معه في صورة رجل واخر ام عبد الله بن عباس رضي الله عنهم بانها تنكده وبانه ابو الخلفا وبان منهم الشجاع والمهدي
 واخر بان الترك ستقلب على العرب حتى تلحقها بمناب الشح والقيصوم وتقول يوشك الناس ان يغيروا الكتاب الابل فلا يجدون عالما
 الكبر من عالم المدينة قال ابن عيينة وغيره هو مالك بن النضر ثم كان الناس يزعمون على بابه لاخته العلم حتى يقتلون ومن روى عنه
 من الاكابر الزهري والشافعي والاوزاعي امام اهل الشام والليث امام اهل مصر وابو حنيفة وصاحبه ابو يوسف وغيرهم
 وذو النون المصري والفضيل وابن المبارك وابن ادم وبعث في قرين رجمهم الله والله يلا طباق الارض علما وقال احمد وغيره
 الشافعي لانه لم يشر في طباق الارض لقرشي صحابي او غيره ما انشر للشافعي اي والذي انشر على ابن عباس ونحوها مسائل قليلة
 جدا كما تعلم ذلك من سير كلامهم واطلع عليه وزعم الصافي ان الحديث موضع بنو فية واما فيه نوع ضعيف ذكره الشاهد بخبره وقد
 جمع الحفاظ الصحاح في طرق كتاب مشفق واخر بان النجاشي الذين على كرم الله وجهه وان فيهم رجلا اسودا احدي ثدييه
 مثل ثدي المرأة فعالتهم على واخرج الرجل حتى رآه الناس بالوصف الذي وصفه صلى الله عليه وسلم واخر صلى الله عليه وسلم بالرا
 واثمهم يرضون الاسلام وبالقدريه والرجزية وبان امته شقوق على ثلثة وسبعين فرقة وبانها من ارض الحجاز لضي لها اعناق الابل
 بمصرى فخرت نار عظيمة على نحو حلية من المدينة المشرفة ولقد متها لزللة عظيمة كعبه عشاء الاربعاء ثالث جمادى الاخير سنة
 اربع وخمسين وسبائة ولم يزل يشتد يغلي كغليان البحر الى ان ارتجت منها الارض ومن عليها حتى اتقن اهل المدينة بالهلاك وكثرت
 الزلازل حتى وقع منها في يوم واحد ثمانية عشرة زلزلة لكن ببركة صلى الله عليه وسلم كان بخشي المدينة نسيم بارود وبيت من مكة وجبال
 بصري وانطلقت ليله الا ترى سبع عشرين جبوتة اتسع المورخون في اخبارها ما يطول تسقصاه واذا تأملت ما اطلعت الله
 تعالى عليه من الغيب لا سيما ما يتعلق بامر الصحيفة علمت ان ذلك من تمام عنايته ربه تعالى عليه انتهى وتجنس تالجان سرور
 عالم صلى الله عليه وسلم باعلام الهى وعنايات رباني كاعيا بغيبات يسار لوده وازامور بي شمار خبر داده اند قيصري در

فان قلت قوله صلى الله عليه وسلم فعلت علم الاولين والاخرين يدل على عموم اطلاعي وان كان في بعض الاوقات قلت لانه لم يقل
 فان ما يعلمه الاولون والاخرون اخر خاص بالنبي صلى الله عليه وسلم فثبت في الحديث علمه لكل الاجل في
 مقام الشرح والمنع منها علمه التفصيلي مقام القلب الله تعالى اعلم بجزء العلوم وشرح وقر اول مشنوی میگوید انسان کامل مخصوص
 قطب الاقطاب بعد تمام شدن سیروی و رسیدن بجا بعد فنا اعیان ثابته را مشاهده میکند و استعداد آن اعیان منكشف
 میگردد و پس هر حال که بر آن اعیان جاری میشود و خواهد شد علی الاجمال منكشف میشود و پس سعادت ازلیه و شقاوت ازلیه هر دو
 آشکار میگردد و بدوی و این نیست که تمام اعیان ممکنات علی التفصیل با احوال مای آن او را منكشف میشود و این در حق بشر محال است
 چنانکه مخصوص است در خصوص الحکم و چگونه چنین باشد و الا مساوات او با الله تعالى لازم می آید انتهی و سند العلماء در تفسیر سوره
 قزل می نویسد اگر کسی خواهد که باین طریق یکی از مخلوقات تقرب پیدا کند ممکن و مطروفت و بیش آنست که درین نوع تقرب
 متقرب الیه را و چیزی باید اول احاطه علی باو کار فلیتیه و لسانیه ذکر باشد یا وصف مخالف آنکه و از جمله و مدارک و آنست
 تا ذکر قلبی و لسانی هر دو را که معلوم کند و ویم قوت نزدیک شدن و در مذکر که او را آمدن و از آنکه کردن و حکم صفت او پیدا کرد
 که در عرف شرع آنرا و نو تندی و نزول و قرب خوانند و این هر دو صفت خاصه ذات پاک او تعالی است هیچ مخلوق را حاصل نیست
 آری بعضی گفته و در حق بعضی از معبودان خود و بعضی بر پرستان از زمره مسلمین در حق پیران خود امر اول را ثابت میکنند و در وقت
 احتیاج بهمین اعتقاد با آنها استعانت می نمایند اما مطر دغنی باشد و در حقیقت در اشتباه واقع شده اند که بیان آن اشتباه درین
 اجنبی است و بهمین دو امر کارخانه مسدود تمام میشود و الا ممکن نبود که بنده باری نزدیک شود و نیز در وی می نگار و پس خاصه ذات
 حضرت حق است عز و علا که بسوی یاد کننده خود نزول میفرماید و نزدیک میشود و مذکر که او را پرمی کند و بر لطائف باطنه او مستولی
 میگردد و باین تداتی واقعی حقیقی حکم روح روح او میگردد و نسبتی که روح را با بدن است این تداتی را با روح او بهم می رسد و دیگر
 مخلوقات هر چند روحانیات باشند اول علم محیط ندارند که بر ذکر هر ذکر مطلق شوند و دوم استیلا و ادای بر روح و اگر نمی توانند کرد
 که شیخ هم شان عن شان او تعالی لا یستغله شان عن شان انتهی حاصل این همه اسناد و روایات آنکه احاطه علی صفت خاصه خداست
 تعالی و تقدس هیچکس درین صفت شرکت ندارد اگر شریک بودی افضل مخلوقات و سرور کائنات صلی الله علیه وسلم را احتیاج
 بجا سوس اخبار نویس مشاوره بودی و در مقدمه تا بر نخل انتم اعلم با مود و دنیا کم نفرو دی و برای دریافت خیر است امیر المؤمنین
 عثمان بنی باری رقیه که کجیش بحرب کرده بودند و تعلق خاطر نداشتی و حال ایشان از زنی نه بر سیدی و از تهمت منافقان برآید
 عائشه پیش از ورود و وحی مطلق بودی و عاصم دیگر چند صحابی را با طرف مکه محظوم و مضاف صحابی را بنجد نفرستادی و بدست
 کفار مقتول نشدندی و یعقوب علیه السلام در فراق یوسف علیه السلام گریان بودی و بصهارت از دست ندادی و

علم به عموم اطلاعی و ان كان في بعض الاوقات قلت لانه لم يقل فان ما يعلمه الاولون والاخرون اخر خاص بالنبي صلى الله عليه وسلم فثبت في الحديث علمه لكل الاجل في مقام الشرح والمنع منها علمه التفصيلي مقام القلب الله تعالى اعلم بجزء العلوم وشرح وقر اول مشنوی میگوید انسان کامل مخصوص قطب الاقطاب بعد تمام شدن سیروی و رسیدن بجا بعد فنا اعیان ثابته را مشاهده میکند و استعداد آن اعیان منكشف میگردد و پس هر حال که بر آن اعیان جاری میشود و خواهد شد علی الاجمال منكشف میشود و پس سعادت ازلیه و شقاوت ازلیه هر دو آشکار میگردد و بدوی و این نیست که تمام اعیان ممکنات علی التفصیل با احوال مای آن او را منكشف میشود و این در حق بشر محال است چنانکه مخصوص است در خصوص الحکم و چگونه چنین باشد و الا مساوات او با الله تعالى لازم می آید انتهی و سند العلماء در تفسیر سوره قزل می نویسد اگر کسی خواهد که باین طریق یکی از مخلوقات تقرب پیدا کند ممکن و مطروفت و بیش آنست که درین نوع تقرب متقرب الیه را و چیزی باید اول احاطه علی باو کار فلیتیه و لسانیه ذکر باشد یا وصف مخالف آنکه و از جمله و مدارک و آنست تا ذکر قلبی و لسانی هر دو را که معلوم کند و ویم قوت نزدیک شدن و در مذکر که او را آمدن و از آنکه کردن و حکم صفت او پیدا کرد که در عرف شرع آنرا و نو تندی و نزول و قرب خوانند و این هر دو صفت خاصه ذات پاک او تعالی است هیچ مخلوق را حاصل نیست آری بعضی گفته و در حق بعضی از معبودان خود و بعضی بر پرستان از زمره مسلمین در حق پیران خود امر اول را ثابت میکنند و در وقت احتیاج بهمین اعتقاد با آنها استعانت می نمایند اما مطر دغنی باشد و در حقیقت در اشتباه واقع شده اند که بیان آن اشتباه درین اجنبی است و بهمین دو امر کارخانه مسدود تمام میشود و الا ممکن نبود که بنده باری نزدیک شود و نیز در وی می نگار و پس خاصه ذات حضرت حق است عز و علا که بسوی یاد کننده خود نزول میفرماید و نزدیک میشود و مذکر که او را پرمی کند و بر لطائف باطنه او مستولی میگردد و باین تداتی واقعی حقیقی حکم روح روح او میگردد و نسبتی که روح را با بدن است این تداتی را با روح او بهم می رسد و دیگر مخلوقات هر چند روحانیات باشند اول علم محیط ندارند که بر ذکر هر ذکر مطلق شوند و دوم استیلا و ادای بر روح و اگر نمی توانند کرد که شیخ هم شان عن شان او تعالی لا یستغله شان عن شان انتهی حاصل این همه اسناد و روایات آنکه احاطه علی صفت خاصه خداست تعالی و تقدس هیچکس درین صفت شرکت ندارد اگر شریک بودی افضل مخلوقات و سرور کائنات صلی الله علیه وسلم را احتیاج بجا سوس اخبار نویس مشاوره بودی و در مقدمه تا بر نخل انتم اعلم با مود و دنیا کم نفرو دی و برای دریافت خیر است امیر المؤمنین عثمان بنی باری رقیه که کجیش بحرب کرده بودند و تعلق خاطر نداشتی و حال ایشان از زنی نه بر سیدی و از تهمت منافقان برآید عائشه پیش از ورود و وحی مطلق بودی و عاصم دیگر چند صحابی را با طرف مکه محظوم و مضاف صحابی را بنجد نفرستادی و بدست کفار مقتول نشدندی و یعقوب علیه السلام در فراق یوسف علیه السلام گریان بودی و بصهارت از دست ندادی و

المبعوث والمكاشف اذا اراد كشف امر من الوجود تجل عليه تلك الارواح التي هي كلمات الله تعالى فيعبر بها باغيا بنها واما بها وادها
 فان كل روح من ارواح الوجود متجسدة في العاليس التي كانت او صافا ونفوسا واخلقا على الجسم الذي كانت تدبره وهو كالحيوان
 والمعدن والنبات والركب والبسط او على الصورة التي كانت الروح معناه وهو كالالفاظ والاعمال والاعراض مما اشبه ذلك
 هذا اذا كانت قد برزت من العالم العلوي الى العالم العيني واما اذا كانت باقية على عالمها في العالم العلوي فانه يراها كذلك صورة قاتنة
 عليها من انواع الخلق ما يكون اوصافا او اعمالا لم تظهر بالذي هو الجسد او الصورة ولكنه يعلم ان لا وجود لها حينئذ الا من حيث
 هو فياخذ منها ما شاء من العلوم لان حيث هو لكن على ما تقتضيه حقيقتها بخلاف ما لو يراها بعد برزها الى العالم العيني فانه يعلم ان
 وجودها حينئذ من حيثياتها فيكملها وتجيده بانواع ما حوت من العلوم والحقائق وفي هذا المشهد اجتماع الانبياء والاولياء وبعضهم يجتمع
 اقمته فيه بزبد شهر ربيع الاول في سنة ثمان مائة من الهجرة النبوية فرأيت جميع الرسل والانبياء صلوات الله وسلامه عليهم
 اجمعين والاولياء والعلماكة العالمين والعلماكة النفسات ورائت روحانية الموجودات جميعها وكشفت عن حقائق الامور على ما هي
 عليه من الازل الى الابد تحققت بعلم الالوهية لا يسع الكون ان تذكره بافيه وكان في هذا المشهد ما كان فطن خيرا ولا تسأل عن الخبر
 خاص بنا فواض البيان في بحر هذا البيان حتى اتينا القدر الى ابراز هذه الدرر انتهى واما ما زباني اني في رسالة مبداء وماذا في
 شخصي بود ولباس صوفيان كه سیدعت اعتقادی مبتلا شده بود این فقیر در حق او تردد داشت اتفاقا می بینم که انبیا صلوات
 تعالی والتسلیمات علیهم باجمعهم جمع اندوهم زبان واحد میفرمایند در حق آن شخص که نفس متا درین اشیا بخاطر رسیده که از شخص دیگر
 که فقیر در حق او تردد بود نیز استفسار نماید درباره او فرمودند که آن متا و نیز امام ربانی انچه در مکتوب دوست و پنجاه و نهم جلداول
 در مقدمه شاهان جبل که عابدان صمیم اند می نگار و که این جا نوشته در مشیت مقلد خواهند بود و نه در دفع بلکه بعد از بعثت و
 احتیاء اخروی ایشان را در مقام حساب داشته باندازه جرم معاتب خواهند ساخت و استیفاء حقوق نموده در ر
 حیوانات غیر مکلف ایشان را معدوم مطلق و لاشئ محض خواهند فرمود پس خلود کرد او و مقلد کدام باشد این معرفت غریبه را
 چون در محضر انبیا و کرام علیهم الصلوات والتسلیمات عرضه نموده شد همه تصدیق آن فرمودند و مقبول داشتند و العلم عند الله سبحانه
 انتهى از همین مقام خبری دهد و خاتم مجتهدین از بعض علما در شرح عمرة حکایت میکند آن من المعلوم انه صلى الله عليه وسلم حتی فی
 قبره و انه لا يراه فی اليقظة الروية النافعة الاولى و انه لا يبعد ان من الكرم بروية ان يكرم بان الله المحجب بينه وبينه فهو صلى الله
 عليه وسلم كونه فی قبره يراه الاولياء فی اليقظة فی قبره و كما وثقوا ان بعدت ديارهم و اختلفت مراتبهم فی الحالة الواحدة
 و لا يلزم من وقوع ذلك لهم من جهة الكرامة الباهرة انهم صحابة لان الصحبة انقطع بموت صلى الله عليه وسلم و اذا كان ثبوت راي
 بعد موت و قبل وفاته غير صحابي فهو لا كذلك بالاولى انتهى و ايضا در وی می نگار و در مباحثه ابان حرة و البازي و الياضي و غیر

عن جابر عن النابغة عن جابر بن عبد الله عن النبي صلى الله عليه وسلم في القنطرة وسأله عن أشياء غيبية فخرم بها فحاش كما أخبر قال
الابن جرير هذه من جملة كرامات الاولياء فيلزم منك ما وقع في ورطة النكار كما تبين وفي منقذ الغرالي ان ارباب القلوب يقطعتهم
قد يشاهدون الملائكة ورواح الانبياء ويسمعون منهم اصواتا ويقتبسون منهم فوائد وايضا دروي في طراز والعقب المذكور يعني العقب
ابن العباس المرسى وارث العقب الاكبر ابى الحسن اذ في وكل منها حفظ عنه روية النبي صلى الله عليه وسلم بقطعة بل قال ابو الحسن لو حدثت
عن النبي صلى الله عليه وسلم طرق عن باعدت نفسي مسلما انتهى وايضا دروي ميگوید ولقد كان شيعي وشيخ والدي الحسن بن علي بن الحارث بن
النبي صلى الله عليه وسلم بقطعة كثير حتى يقع لانه يسأل في الشيء فيقول حتى عرض على النبي صلى الله عليه وسلم ثم يدخل راسه في حبيب فمبصره
ثم يقول قال النبي صلى الله عليه وسلم فمبصره كذا فيكون كما اخبر لا يختلف ذلك ابدا فاحذر من النكار ذلك فانه من التهم الموانع والنجية انتهى ارجو
كثرت صور كشوفه كبراهه ابى يظهر في ايد بادر يافت بالجمل غيب والى استقالي واحاط على مر وصف خاتمة خذوا من تعالي
وتقدم من يحبس من مر ووصفت شركت نداء ودين مقام نيز بعض از عوام افراط وتفرط ميناسند فائدة سمي ام وعلامات
انبياء اولياء صاحب تفسير رحمانى فقيه على جهابى وتفسير سورة فاتحه مسفر ياد قال الامام حجة الاسلام في منهاج من نعم الله عليهم ان شيعي عليهم
يعظمهم ويحبهم ويتوكل امرهم ويتكفل برزقيهم وكيفهم من اعدائهم ويكون انيسهم ويعز نفوسهم فلا يرضون بخدمته الملوك لهم ويرفع محبتهم عن اللطخ
بقادورات الدنيا ويغنيهم وينور قلوبهم فكيف لهم عن علوم لا يصل غيرهم الى بعضها الا بحجج جديدي في عمر مديد وشرح صدورهم فلا يقين
بحسن الدنيا ومصائبها ومون الناس مكانهم ويجعل لهم جهات في قلوب الجبابرة ويجعل الناس على حجتهم ويبارك في كلامهم وانفاسهم
واقفالهم واما كنهم وفي من صحتهم نورانهم ويسخر لهم البر والبحر ويسرون في الهواء ويشون في الماء ويقطعون الارض في اقل من ساعة
ويسخر لهم الحيوات ويملكهم مفتاح الارض فيحس ضربوا ايدهم فلهم فيكثر وارجلهم فلهم عين ويا تاملوا فلهم مائة ان شاءوا ويجعل لهم
جاءا يستنبج بهم الحاجات ويحييهم وتوهم ولواشاره الى جبل زلال ثم يهون عليهم سكرات الموت ويشبههم على الايمان ويرسل اليهم الروح
والروحان بالبشرى والامان ويجلد هم في الجنان ويعظم ملائكة السموات ارواحهم والانس جنائزهم وينزلهم في الصلوة عليهم
يومنهم فتنه القيور ووسعها لهم وينور ما دوس اذ واهم فيحصل في اجواف طيور خضر ويحشرهم في عز وكرامة من حبل وتاج وبراق و
تبيض وجوههم ويومنهم من اموال يوم القيمة ويعطي كتبهم بايمانهم ويمسح حسابهم ومنهم من لا يحاسب ويشغل ميزانهم ومنهم من لا يقف
للموزن وينور بهم الخوض على النبي صلى الله عليه وسلم ويجوزهم العراط ويحييهم من النار ومنهم من لا يسمع حسنها ويحذر من لا يسمعها كالانبياء و
يعطيهم ملك الابد ويجعل لهم الرضوان الاكبر ويطوقون رب العالمين انتهى وسند العلماء وتفسير عزيزه في النكار وحقيقت نبى الت كراو
الانسانى است وهر انسان را دو قوت است قوت نظريه كه بان دانست اشيا توان كرد و قوت عمليه كه بان كردار طاعتى نيك و بد را
صاوريث و دو اين انسان را حق تعالى بجا واسطه بشرى تربيت كامل مسفر ياد باین طریق كه تاثير نور القدس در قوت نظريه او بوجهي

تفسير عالم
الشارح على
عالم الشريعة
ويزداد
بوجه
الوجه الثاني
الصالحين
في القنطرة

سكان الدنيا
على انفسهم
يسكنون
اربعين
منهم
ان الله

تفسير حبي

واقع میشود که غلط و اشتباه در معنای او راه نمی یابد و در قوت عینیت او مگر پیدا میکند که سبب آن اعمال صالحه کمال رغبت صادق
 میگردد و از اعمال بی کمال نفرت محفوظ می ماند و چون قوای بنی او بحد کمال میرسد عقل تجربی نیز با تهی می رسد و برای تکمیل
 خلق مبعوث می سازند و با معجزات تصدیق اوی فرمایند و معجزه گاهی از جنس اقوال می باشد مثل قرآن مجید و گاهی از جنس
 افعال مثل جاری کردن آب از انگلستان و همراه معجزات آیات عقلیه نیز اود می دهند که موجب ایان خواص مردم میگردد چنانچه
 معجزات موجب ایان عوام می شود و آن آیات عقلیه چند قسم می باشد از انجمله است اخلاق که میوه دوازده انجمله است علوم صادق و دوازده انجمله است
 بیان شافی و محبت دوازده انجمله است انوار محبت و چون قاهران استدلال معجزات میکنند کمالان استدلال کجالات میکنند خصوصاً چون
 معالجه امراض روحانیه و تکمیل نفوس ناقصه و فیضان اشعه انوار بر همه صحنان از ایشان مشاهده میشود و یقین جازم به نبوت ایشان
 حاصل میگردد و انبیا بعضی اوقات چیزی بیان میکنند که عقل نیز از آنها باور میکند چنانچه وجود حضرت حق تعالی و صفات کمال او
 و بعضی اوقات چیزی را بیان میکنند که عقل بالاستقلال در نمی یابد چنانچه احکام هر روز و باری تعالی در حق بندگان و بیان تفصیلات
 ثواب و عقاب بر اعمال صالح و اعمال فاسد و بیان حال افعالی که گاهی نیک میشوند و گاهی بد پس اگر تصدیق معجزات و آیات عقلیه
 انبیا نباشد عقل محض خصوصاً در عوام سخن آنها باور نکند و فائده صحبت متحقق نگردد و چون معنی نبی تقدیر ضروری دانسته شد حالا
 معنی صدیق باید شناخت صدیق آن است که قوت نظریه او مثل قوت نظریه انبیا کامل باشد و از ابتدا عمر دروغ گفتن و سخن
 دور وید آوردن و شایان او نباشد و در مقامات دینی اخلاص تام از وی سر برزند که اصلاً شوب حفظ نفس و روی نباشد و از
 علائمه صدیق آن است که در عزم خود تزلزل نکند و در نماز هر چند حادثه تعجب پیش آید بچپ و راست التفات نکند و مبر و علائمه او بر سر
 باشد و کسی را معنی نماید و علم تعبیر رو یا خبر بترداند و شهیدان است که قلب او بمشاهده متحقق باشد و آنچه انبیا باور رسانیده اند بهنجی
 قلب او از قبول کند گویا می بیند و لهذا دودن جان در امر دین نزد او اسهل کاری باشد که گویا ظاهر مقتول نشده باشد و
 قوت عینیت او در کمال قریب بقوت انبیا است و صالح آنکه هر دو قوت او از مرتبه کمال انبیا است ترافقه ده لیکن سبب کمال صحبت
 ظاهر خود را از معاصی پاک کرده باشد و باطن خود را از اعتقادات فاسده و اخلاق ذمیره دور داشته از یاد حق انقدر پر کرده باشد
 که گنجایش چیزی دیگر در آن نماند و نام ولی هر چند شامل این بر سه گروه است لیکن بیشتر این لفظ بر صالحان اطلاق کرده میشود و چیزی که
 شامل این چهار فرق است یعنی انبیا و صدیق و شهید و صالحین از علما آن است که حضرت حق ایشان را دوست می دارد و تکفل
 رزق ایشان میفرماید چنانچه که ممتاز از سایر ناس باشد و از اعداء خود ایشان را محفوظ می دارد و انیس ایشان می باشد و در غربت و دور
 نفوس ایشان غریبی می دهد که سبب آن غیرت بخدمت ملوک و امارا راضی نمی شوند و بهمت ایشان را بلند میفرماید پس راضی نمی شوند
 با آنکه بقا و ثواب دنیا آوده گردند و دلها را ایشان را منور می سازد پس ایشان را چیز نامعلوم میشود که غیر ایشان از ارباب نظر و فکر

تفصیل

معنی صدیق

معنی شهید

معنی صالح

بآن نرسند مگر بجهت شیده در عمر طویل دینینه های ایشان را کشاده می سازد پس بجهت ثانی دنیا و مصیبت ثانی آن و موقوف اقارب و
 دیگر تکلیفات و شاید تنگ دلی نمی شوند و نیز برای ایشان بهیچ می دهند که در قلوب سرکشان و جباران تاثیر می کند و برکت در کلام و
 آفتاس و در افعال و در مکانات ایشان و در هم مجتبان ایشان و در اولاد و نسل ایشان و در زیارت کنندگان ایشان بی در پی ظاهر
 میگرداند و نزد خود ایشان را جانی و مرتبه می بخشد که دعای ایشان مستجاب میشود بلکه هر که در حاجتی بایشان توسل نماید حاجت او را میگرد
 و خصوصیات و علامات که ایشان را در عالم برزخ و مواقع قیامت و در عالم ملکوت می دهند از آن قبیل نیست که عوام مومنین بآن
 استدلال توانند کرد و الا بعد از مشاهده آن عوالم انتهی **فائدة سی و یکم** در زیارت قبور و سفر زیارت و مایه خلقی بسیار بد آنکه زیارت
 قبور مومنین و دعا برای ایشان مستحب است و فاذا کذا فی البحر الرائق و عالمگیری زیرا که مرگ رایا دمی و ماندن از قساوت قلب و رغبت
 دنیا می ماند و سبب رقت قلب و باعث عبرت و تذکر آخرت میگردد و چنانچه در حدیث آمده که زود و القبور فانه تذکره کم الاخرة
 و عمده در آن دعا و اتموات را و استغفار برای ایشان است و باین وارد شده است سنت و بود آن حضرت صلی الله علیه و سلم که بقیع
 میرفت و سلام می داد بر اهل آن و استغفار میکرد برای ایشان کذا فی شرح المشکو و زیارت سرور عالم صلی الله علیه و سلم با جماع علماء
 دین قولاً و فعلاً از افضل سنن و او که مستحبات است قاضی عیاض رحمه الله میگوید زیارت قبر سرور عالم سنتی است مجمع علیها فضیلتی است
 مرغوب فیها بعضی از علماء مالکیه بوجوب آن رفته و دیگران تاویل آن بسنن واجب کرده و گویند که مراد بسنن واجب سنن موعده است غایت
 تاکید کذا فی جذب القلوب و احترام اهل قبور و وقت زیارت در استقبال و قرب و بعد نشست و مراعات ادب بقدر مراتب
 ایشان که در حین حیات می کرد و واجب است زیرا که صالحان را در حق زائران خود بر اندازند ادب ایشان را و ادب معنی است که با بوندگان
 فی جملح الرموز و شرح المشکو و اللالی الفاخرة فی تذکرة الآخرة **س** بهر زیارت چو روی پیش قبر بزرگیش تو منظور و آرد
 کذا فی زاد الاخرة و مخدوم محمد شامی سند در کتاب حیات القلوب فی زیارة المحبوب در آداب زیارت سرور عالم صلی الله علیه و سلم
 می نگار که چون فارغ شود از حمد و ثنا و دعا تجدید کند توبه را پس بیاید بسوی قبر شریف آن حضرت صلی الله علیه و سلم بارتعاف
 ادب و خضوع و خشوع بسیار و تواضع و انکسار و وقار پس بایستد چشم پوشیده و منع کند اعضا و خود را از حرکت و فارغ نماید طلب
 خود را از وساوس و علایق و بند و دست راست بر دست چپ چنانکه در نماز و بایستد و وقت زیارت استقبال وجه شریف آن
 حضرت صلی الله علیه و سلم مستدیر قبله و بهو المستحب عند الائمة الاربعه كما صحح به ابن جماعة و غیره انتهی و صاحب فتاوی عالمگیری
 می طراز و یقف کافی الصلوة و پیش صورت الکریمه البهیة کانه نائم فی تحیه عالم بیسم کلامه کذا فی الاختیار شرح المختار انتهی بلکه
 غیر از این اگر متوجه بسوی اکنه مشرب شود و با جلال و تعظیم استحضار صورت مقربان الهی نماید منافی شریعت نیست محض سعادت
 و اکتساب قربت بود که ذکر شیخ الهندی فی الملاحج و تکلیف و سنن العلماء در جواب فیم الدین مطبوعه سنه ۱۲۳۲ هجری میفرماید بعد از نماز عشا

در دویر صیغه که باشد حد بار تو بجهت مدینه منوره شده و استخار صورت مبارک جناب پیغمبر صلی الله علیه و سلم نموده باید خواند انتهی
 و در سفر زیارت اختلاف است قال صاحب مفتاح البیت العتیق قال النودی اختلف العلماء فی شدة الرحال و افعال المطلق الی غیر
 المساجد الثلثة کالذی یاب الی قبور الصالحین و الی الواضحات الفاضلة و نحو ذلك فقال الشيخ ابو محمد الجوزی من أضما بنا جوهرهم و الصبیح
 عند اصحابنا هو الذی اختاره امام الحرمین و المحققون انه لا یحرم ولا یکره انتهی و قال الشيخ علی القاری فی الخفی فی شرح من العلم فیه
 ای فی الصحیحین و غیرهما من حدیث ابی هریره و ابی سعید لانتشد و الرحال ای لا یتطلب بکفة البعاج بالسفر إليها الا الی مسجد نبوی
 و المسجد الحرام و المسجد الاقصی و لا یمنع ہذا زیارة قبور الانبیاء و الاولیاء لان المحصر فی حق المساجد دون سائر الشایع ہذا انتهی و
 شیخ الہند در ترجمہ مشکوٰۃ میفرماید اما در مسافرت برای زیارت قبور صالحین در رسیدن بمواضع متبرکہ اختلاف است بعضی مباح
 دارند و بعضی حرام گویند کذا فی مجمع البحار و بعضی گفته اند کہ قصد بطریق نذر بحر این سترہ جاد است نباشد اگر نذر کنند و غیر این سترہ
 مسجد واجب نمیکرد و فارآن و بعضی از علما گفته اند کہ سخن در مساجد است یعنی در مسجد دیگر جز این سترہ مساجد سفر جائز نباشد اما موضع
 دیگر جز مساجد خارج اند از مفهوم این کلام انتهی و در جذب القلوب می نگارد اما حدیث لانتشد و الرحال الا الی ثلثة مساجد
 چنانچہ قاعدہ بخوہ کہ وجوب جنسیت مستثنیٰ منہ است مرستی را در متشا و مفرغ اقتضاء آن کند پس منع مطلق سفر غیر این مساجد
 لازم نیاید و چگونه منع کنند از سفر غیر این مساجد و حال آنکہ سفر برای حج و جہاد و ہجرت از دوا کفر و تجارت و سایر مصالح دنیائے
 جائز و مشروع است باتفاق انتهی و امام حجتہ الاسلام در اصل ہفتم رکن دوم کیمیا میفرماید قسم دوم سفر برای عبادت است چون
 حج و غیرہ و زیارت قبور انبیاء و اولیاء و صحابہ و تابعین بکثر زیارت علما و بزرگان کہ نظر در روی ایشان عبادت است و برکت دعا
 ایشان بزرگ بود و یکی از برکات مشاہدہ ایشان آن بود کہ رغبت اقتدا کردن بایشان پیدا آید پس دیدار ایشان ہم عبادت
 بود و ہم تحم عبادت نامی بسیار بود چون فوائد انفاس و سخنهای ایشان با آن یار شود و فوائد مضاعف گردد و زیارت مشہود
 قبر بزرگان رفتن روا بود بقصد و اینکه رسول صلی الله علیه و سلم گفت لانتشد و الرحال الا الی ثلث مساجد یعنی مسجد مکہ و مدینہ
 و بیت المقدس دلیل است بر آنکہ بیعاج و مساجد تبرک میکنند کہ ہمہ برابر است مگر این سترہ بقصد آنچنانکہ زیارت علما کہ زنده باشند
 درین نیاید آنہا کہ مرده باشند ہم درین نیاید پس زیارت قبر انبیاء و اولیاء رفتن باین قصد و سفر کردن باین نیت روا بود و انتہی
 و صاحب نفحات و احوال ابوالمکارم رکن الدین علاء الدولہ احمد بن محمد البیہاکی قدس الله تعالیٰ سترہ میفرماید و مدیشی ازہو
 سوال کرد کہ چون این بدن را در خاک ادراک نیست و بدن بکثرت از وی مفارقت شدہ و در عالم ارواح حجاب
 نیست چه احتیاج است بسرخاک رفتن و فائدہ چیست چہ در ہر مقامی کہ توجہ کند بروح بزرگی همان باشد کہ بسرخاک رفتہ شیخ
 فرمود کہ فائدہ بسیار دارد یکی آنکہ چون زیارت کسی میرود چند آنکہ فی رود توجہ او زیادت میشود و چون بسرخاک رسد و بچسب

مشاهده کند خاکِ اوجِ حق و او نیز مشغول شود و بکلی متوجه گردد و فائده بیشتر باشد و دیگر آنکه هر چند ارواح را حجاب نیست و همه جهان را
یکی است اما در بدنی که بمقادیر سال با صحبت داشته باشد و بدن محسوس که بعد از حشر بدالآباد خواهد بود و آنجا باشد آن موضع نظر او تعلق
او بیشتر بود که بموضع دیگر پس حکایت کرد که یک نوبت در خلوت جنید قدس الله تعالی تشریف بودم و از خلوت وی ذوق تمام می رسید
جنید که در آن خلوت بوده است بیرون آمدم و بهر خاک او رفتم آنجا آن ذوق نیافتم این معنی بخندست شیخ قدس سره بگفتم فرمود که آن ذوق
بسبب جنید یافتی یا نه گفتم بلی گفت در موضعی که در عمر خود پیدا است که چند نوبت آنجا بوده باشد و ذوق حاصل میشود و در بدنی که
چندین سال دائم با او صحبت داشته بود او بی باشد که ذوق بیشتر حاصل شود اما شایسته که بسبب مشغولی حق بر سر خاک در توجیه تقصیری افتاده
باشد آخر در خرقه که اهل بی پوشیده باشد ذوق آن مشاهده می توان کرد و بدن از خرقه نزدیک تر است و فواید زیارت بسیار است که آنجا
توجه کند بر حریمت مصطفی صلی الله علیه و سلم فایده یاد آید اگر بیدین رود و حریمت مصطفی صلی الله علیه و سلم از رفتن او و بیخ راه با خبر
باشد چون آنجا رسد بحسب بیدر و ضمه پاک آنحضرت را و بکلی متوجه شود فائده آن با فائده این چیست و اهل مشاهده را این معنی محقق
باشد نهی اگر بر سر خاک رفتن فائده نداشتی سرور عالم صلی الله علیه و سلم زیارت اهل بیع و شهیدان و ازین اسناد بهوید است که
زیارت قبور مستحب است و بر سر خاک رفتن بلکه توجیه بصورت مقبور داشتن موجب سعادت و کتاب قربت بود صاحب مصباح الانام
در فصل سیزدهم میفرماید قال الامام الغزالی فی الاحیاء فی الکتاب السابغ من ریح العبادات و بهو کتاب السراج قال صلی الله علیه و سلم
لا تشدوا الرجال الا لثلاثة مساجد المسجد الحرام و مسجدی نزه و المسجد الاقصی و قد ذهب بعض العلماء الى الاستدلال بهذه الحديث فی المنع
من الرحلة لزيارة المشاهير و قبور العلماء و الصالحين و ما یبین لی ان الامر كذلك بل الزیارة مأمور بها قال صلی الله علیه و سلم كنت یسئلکم
عن زیارة القبور فرؤدوا و الحدیث اما ورو فی المساجد الثلاثة مماثلة فلا بد ان الا و فیها مسجد فلا معنى للرحلة الى مسجد آخر و اما المشاهیر فلا
فان زیارة بها علی قدر درجاتهم عند الله نعم لو كان فی موضع الا مسجد فلا الرحلة الى موضع فيه مسجد و یسئل الیه بالکلیة ان شاء الله
لیست شعری بل يمنع هذا القائل من شد الرجال الى قبور الانبیاء مثل ابراهیم و موسی و یحیی و غیرهم فالتنع فی ذلك فی غایة الاحالة
و اذا جاز ذلك فقبور العلماء و الاولیاء و الصالحین فی معناه فلا یبعد ان یکون ذلك من اغراض الرحلة كما یکون زیارة العلماء فی الحیوة
من المقاصد و فی الرحلة انتهى و اما ما یقع من المنکرات اذا قدرنا وقوع اختلاط النساء بالرجال فمحتاج الى ان تنکر المنکر من حیث هو و لا
تترك الامر للکلی الامر الجری فی المقری فی الارشاد فی باب الجهاد و جاز می بسا لشکر بهن و قد حضر الحسن البصری و ابن سیرین
رحمهما الله فی بعض الجناز و کان فیها لخط فاراد ابن سیرین ان یرجع فقال الحسن له لو کما رأینا بدعة ترکنا سنه لقد ترکنا سننا کثیرة فافهم
و کره الامام زکریا فی شرح رساله الغشیری و قریباً منه ما ذکره الشیخ محمد ابن احمد العدنی فی شرح تراجم البخاری و سئل الامام العلامة
عبد الله بن عمر حمزة رحمه الله لو کان متبع جنازة بالنواج من المنکرات کخرج النساء و اختلاطهن بالرجال بل یکون معذوراً فی ترک

المحرّج إذا لم يكنه بنى المنكر فاجاب لا يترك الحق لاجل الباطل فان قدر على انكار شي من ذلك في غروجه فعل وان عجز كان مجزاً
 على كراهية ذلك بقلبه وقد اجاب ابن عبد السلام بحجاب طول موافق ما ذكرنا والله اعلم انتهى من فتاوى الهداية وقد سئل الشيخ ابن حجر
 المكي صاحب التختة عن زيارة قبور الاولياء في زمن معين مع الرحلة اليها بل يجوز مع انه يجتمع عند ذلك الغرضان كخلاف النساء
 بالرجال والترحال والترحال السرج والكثيرة وغير ذلك فاجاب بقوله زيارة قبور الاولياء قرينة مستحبة وكذا الرحلة اليها وقول الشيخ ابى محمد لا يستحب الرحلة
 الا لزيارة قبر النبي صلى الله عليه وسلم وده الغزالي بانه قاس منع ذلك على ما منع الرحلة لغير المساجد الثلاثة مستوية في الفضل فلانما
 في الرحلة اليها واما الاولياء فانهم يتفاوتون في القرب من الله تعالى ولتجوز لزيارة تبارك مع اللاتحادات بحسب معارفهم واسرارهم فكما
 للرحلة اليهم فائدة اتي فائدة فمن ثم منية الرحلة اليها للرجال فقط بعقد ذلك العقد نذرنا وما اشار اليه السائل من تلك البدع
 والمحرمات فالقربات لا تترك لشي في ذلك بل على الانسان فعلها وانكار البدع وانزالها ان امكنه وقد ذكر الفقهاء في الطواف
 المندوب فضلاً عن الواجب انه يفعل ولو مع وجود النساء وكذا الرمل لكن امرؤه بالبعد عن بيت وينهي عن ما يراه محرماً بل وينتبه
 ان قدر ومن اطلق المنع الزيادة خوف ذلك الاختلاط يلزمه ان يقول بمنع الطواف والتمسك بل الوقوف بعرفة والوقوف
 والرمي اذا خشى الاختلاط ونحوه ولم يمنع الامة شيئاً من ذلك مع ان فيه اختلاطاً اتي اختلاطاً واما منع النفس الاختلاط لا غير
 ولا تعز بجلالة من انكر الزيارة خشية الاختلاط فيتعين حمل كلامه على ما فصلناه وقرئناه واللام يمكن له وجه وزعمه ان زيارة الاولياء
 بدعة لانها لم تكن في زمن السلف ممنوع وتبعية تسليمه فليست بدعة منها بل قد تكون البدعة واجبة كما صرحوا به انتهى الجواب
 لابن حجر وعبارة الجواهر وندب زيارة القبور وقرأة ما يشرود دعاء له ولا بدعة في الاجتماع في يوم مخصوص عند قبر عالم ونحوه بل هو
 زيارة مندوبة ونيز صاحب مصباح الانام وفضل مفههم في انكار ما علم ان من مفوات النجدي منة الرحلة لزيارة سيد المرسلين وخاتم
 النبيين وحبيب رب العالمين محمد صلى الله عليه وسلم وعلى آله وصحبه والتابعين وسلم عليهم جميع بل زار ناس من الاحياء فلما وصلوا اليه
 الدريعية خلق لحاجهم واركبهم مغلوسين من الدريعية الى الاحيا حتى انه في هذه السنة الذي عبروا عليه الى الدريعية من الافاق وقصدتهم
 الزيارة للنبي صلى الله عليه وسلم وانما سمع بعضهم يقول المشركين فلو لم يسرون طريقة الدينية والسليطين يعني جماعة يخلقون محتاح
 ان ابن تيمية شيخ الاسلام ما يمنع الزيارة وان قال بعدم استحباب الرحلة والى محمد قال لا تحب الرحلة الا لزيارة النبي صلى الله
 عليه وسلم كما قدّمناه في خاتمة الفصل الثالث عشر وقدرة عليه الامام الغزالي في الاحياء وعلى الذي لم يقل باستحباب الرحلة للاولياء فانظر
 الفرق هذا يقاب الزائر للنبي وابن تيمية لم يقل ان الزائر مخطئ بل يقول بالزيارة وعدم استحبابها ويقصد بالرحلة الى المسجد النبوي
 ما اجمعه من كلام ابن تيمية فهو مجزى عنه ونيز صاحب مصباح الانام وفضل مذكورى طاز وذكروا في الاحياء ان الله وكل بقبره
 صلى الله عليه وسلم ملكا يبلغه سلام من يسلم عليه من امته ثم قال هذا في حق من لم يحفر قبره فكيف بمن فارق الوطن وقطع البوادي

شوقاً الیه تنبی و صاحب مصباح الانام فی الفضلین المذکرین کلام لا یجوز له المعام فائده سی و دوم در تبرک قال صاحب
 الجلالین فی تفسیر سوره البقره وقال لهم نبیهم لا یطلبوا منه آیه علی ملک ان آیه یتلک ان یتلکم التابوت الصندوق کان فیہ صور
 الانبیاء انزل الله تعالی علی ادم واستقر علیهم العاقلة علیه واخذوه مکلفوا یستقون به علی عودهم ولقد نونه فی القتال و
 یسکون الیه کما قال تعالی فی سکنه طمانینه لعلکم من ربکم وعبیه فماتت ال موسی و آل یارون ای ترکاه و یوفی موسی وعصاه و عماره
 یارون و قفیر من السن الذی کان نزل علیهم و رضاض الالواح یجعله الملائکه حال من فاعل یتلکم ان فی ذلک لآیه لکم علی ملک ان کنتم
 موئین و مولانا و دهلوی در فتح الرحمن میفرماید و گفت ایشان را پس این نشان بر آینه نشان بادشاهی او آن است که بیاید بشما صندوق
 که در آن آرام دل است از هر در و گار شما و بقیه از تبرکاتی که گذشتندش ال موسی و آل یارون بر میدارند او را فرشتگان بر آینه در حضور
 نشان است شمارا اگر باور دارنده اید و مولوی عبدالقادر دهلوی در موضح القرآن می نگارد و او را که انکو انکی بنی فی نشان اسکی
 سلطنت کا به که آوی نکو صندوق حسن بن جمعی ہی تمهاری رب کی طرف سی اور کچھ بھی چیزیں جو چھوڑ گئی موسی اور یارون
 کی اولاد اٹھا لائیں اسکو فرشتی آستین نشان پوری ہی نکو اگر یقین رکھتی جو انتہی داین فائده بر حاشیہ موضح القرآن می طر ارد
 بنی اسرائیل میں ایک صندوق چلا آتا تھا اس میں تبرکات تھی موسی و یارون کی لڑائی کی وقت سردار کی اگی لچلتے۔ اور دشمن
 حملہ کرتی تو اسکو اگی دہریتی۔ پھر اللہ فتح دیتا۔ جب بدینیت ہو گئی وہ صندوق ان سی چھن گیا۔ غنیم کی ماتھے لگا۔ اب جو طاوت
 بادشاہ ہوا وہ صندوق خود بخود رات کی وقت اسکی گھر سے سامنے آ موجود ہوا سب یہ کہ غنیم کی شہر میں جہان رکھا ان پر
 بلا تری پانچ شہر ویران ہوئی۔ تب ناچار انہوں نے دو بیلون پر لاد کر ٹانگ دیا۔ پھر فرشتی سیدوں کو ٹانگ کر یہاں لی آئی
 انتہی وقال صاحب الجلالین فی تفسیر سوره یوسف علیہ السلام اذ یسوا بقمیصی مذابو قمیص ابراهیم الذی لبسه صین النبی فی النار کان
 فی عنقہ فی الحب و ہون الجنة امرہ جبریل بارسالہ قال ان فیہ ریخہا ولا یبقی علی منی الا عوفی فالقوة علی وجہ ابی یات نصر
 بصیر اذ قال البصیر فلما ان زائدہ جاء البصیر یہودا بالقمیص کان قد حل قمیص اللہ فاحت ان یغفرہ لکما اخرتہ العا طر ح اہل قمیص
 علی وجہ فارتد بصیر ا و مولانا دهلوی در فتح الرحمن می فرماید بریدین پیرا بن مرابن با کیندش بر روی پدر من تا شود دنیا و نیز
 در وی میفرماید پس چون بیاید پیش می فرزد دہندہ انداخت قمیص را بر روی وی پس بیگشت و مولوی عبدالقادر دهلوی در موضح
 القرآن می نگارد و لی و اگر تا میرا اور دالو منہد بر میری باب کی کہ چلا آوی انکھوں سی و یکھتا و نیز در وی می نگارد و چرب پہنچا خوشخبری
 والا دلاوہ کرتا اسکی منہ پر تو آتا پھر انکھوں سی و یکھتا انتہی ازین آیات ثبوت برکات باید دریافت وقال شیخ الاسلام زکریا فی
 شرح الرسالہ القشیرۃ فی اثبات کرامت الاولیاء کان الشیخ معروف الکرمی من اعظم الناس برکات حتی ان قبرہ نریاق مجرب من
 اخذ منہ شبا عوفی انتہی وقال صاحب النہایہ ان الامام الرضی افعی بجوارہ بقبیل عتاب الاولیاء علی قصد البرک من غیر کہ انتہی انتہی

صاحب مصباح الانام
 فی الفضلین المذکرین
 کلام لا یجوز له المعام
 فائده سی و دوم
 در تبرک قال صاحب
 الجلالین فی تفسیر
 سوره البقره وقال
 لهم نبیهم لا یطلبوا
 منه آیه علی ملک ان
 آیه یتلک ان یتلکم
 التابوت الصندوق کان
 فیہ صور الانبیاء
 انزل الله تعالی علی
 ادم واستقر علیهم
 العاقلة علیه واخذوه
 مکلفوا یستقون به علی
 عودهم ولقد نونه فی
 القتال و یسکون الیه
 کما قال تعالی فی
 سکنه طمانینه لعلکم
 من ربکم وعبیه فماتت
 ال موسی و آل یارون
 ای ترکاه و یوفی
 موسی وعصاه و عماره
 یارون و قفیر من السن
 الذی کان نزل علیهم
 و رضاض الالواح
 یجعله الملائکه حال
 من فاعل یتلکم ان فی
 ذلک لآیه لکم علی ملک
 ان کنتم موئین و
 مولانا و دهلوی در
 فتح الرحمن میفرماید
 و گفت ایشان را پس
 این نشان بر آینه
 نشان بادشاهی او آن
 است که بیاید بشما
 صندوق که در آن آرام
 دل است از هر در و
 گار شما و بقیه از
 تبرکاتی که گذشتندش
 ال موسی و آل یارون
 بر میدارند او را
 فرشتگان بر آینه در
 حضور نشان است
 شمارا اگر باور
 دارنده اید و مولوی
 عبدالقادر دهلوی در
 موضح القرآن می
 نگارد و او را که
 انکو انکی بنی فی
 نشان اسکی سلطنت
 کا به که آوی نکو
 صندوق حسن بن جمعی
 ہی تمهاری رب کی
 طرف سی اور کچھ
 بھی چیزیں جو
 چھوڑ گئی موسی
 اور یارون کی
 اولاد اٹھا لائیں
 اسکو فرشتی آستین
 نشان پوری ہی نکو
 اگر یقین رکھتی جو
 انتہی داین فائده
 بر حاشیہ موضح
 القرآن می طر ارد
 بنی اسرائیل میں
 ایک صندوق چلا
 آتا تھا اس میں
 تبرکات تھی موسی
 و یارون کی لڑائی
 کی وقت سردار کی
 اگی لچلتے۔ اور
 دشمن حملہ کرتی
 تو اسکو اگی
 دہریتی۔ پھر اللہ
 فتح دیتا۔ جب
 بدینیت ہو گئی
 وہ صندوق ان سی
 چھن گیا۔ غنیم
 کی ماتھے لگا۔
 اب جو طاوت
 بادشاہ ہوا وہ
 صندوق خود
 بخود رات کی
 وقت اسکی گھر
 سے سامنے آ
 موجود ہوا سب
 یہ کہ غنیم کی
 شہر میں جہان
 رکھا ان پر
 بلا تری پانچ
 شہر ویران
 ہوئی۔ تب ناچار
 انہوں نے دو
 بیلون پر لاد کر
 ٹانگ دیا۔ پھر
 فرشتی سیدوں
 کو ٹانگ کر یہاں
 لی آئی انتہی
 وقال صاحب
 الجلالین فی
 تفسیر سوره
 یوسف علیہ
 السلام اذ یسوا
 بقمیصی مذابو
 قمیص ابراهیم
 الذی لبسه صین
 النبی فی النار
 کان فی عنقہ
 فی الحب و ہون
 الجنة امرہ
 جبریل بارسالہ
 قال ان فیہ
 ریخہا ولا یبقی
 علی منی الا
 عوفی فالقوة
 علی وجہ ابی
 یات نصر بصیر
 اذ قال البصیر
 فلما ان زائدہ
 جاء البصیر
 یہودا بالقمیص
 کان قد حل
 قمیص اللہ
 فاحت ان یغفرہ
 لکما اخرتہ
 العا طر ح اہل
 قمیص علی وجہ
 فارتد بصیر ا
 و مولانا
 دهلوی در فتح
 الرحمن می
 فرماید بریدین
 پیرا بن مرابن
 با کیندش بر
 روی پدر من
 تا شود دنیا و
 نیز در وی
 میفرماید پس
 چون بیاید
 پیش می فرزد
 دہندہ انداخت
 قمیص را بر
 روی وی پس
 بیگشت و
 مولوی
 عبدالقادر
 دهلوی در
 موضح
 القرآن می
 نگارد و لی و
 اگر تا میرا
 اور دالو منہد
 بر میری باب
 کی کہ چلا آوی
 انکھوں سی و
 یکھتا و نیز
 در وی می
 نگارد و چرب
 پہنچا خوشخبری
 والا دلاوہ
 کرتا اسکی
 منہ پر تو آتا
 پھر انکھوں
 سی و یکھتا
 انتہی ازین
 آیات ثبوت
 برکات باید
 دریافت وقال
 شیخ الاسلام
 زکریا فی
 شرح الرسالہ
 القشیرۃ فی
 اثبات کرامت
 الاولیاء کان
 الشیخ معروف
 الکرمی من
 اعظم الناس
 برکات حتی
 ان قبرہ
 نریاق مجرب
 من اخذ منہ
 شبا عوفی
 انتہی وقال
 صاحب النہایہ
 ان الامام
 الرضی افعی
 بجوارہ بقبیل
 عتاب الاولیاء
 علی قصد
 البرک من غیر
 کہ انتہی انتہی

حق باشد چنانچه منکر زعم میکنند پس باید که منکر کرده شود و توسل و طلب و عازر صالحان و دوستان خدا در حالت حیات نیز و این
 ممنوع نیست با اتفاق بلکه مستحب است با اتفاق و شائع است در بین و اگر میگویند که ایشان بعد از موت مغفول شدند و بیرون
 آورده شدند از آن حالت و کرامت که بود ایشان را در حالت حیات حلیت و لیس بر آن یا گویند که مشغول ممنوع شدند با آنچه عازر
 شد از آفات بعد از مات پس این کلیه نیست و دلیل نیست بر دوام و استمرار آن تا روز قیامت نهایت آنکه این کلیه نباشد و فائده
 استدلال عام نباشد بلکه ممکن است که بعضی منجذب باشند بعالق قدس مستهلک باشند و لا بهوت حق چنانکه ایشان را شعوری و توحیدی
 بجا آید و دنیا مانده باشد و تصرفی و تدبیری در وی نه چنانکه درین عالم نیز از تفاوت حال مجذوبان و متکلمان ظاهر میگردد و نعم اگر از آن
 اعتقاد کنند که اهل قبول متصرف و مستبد و قادر اند بی توجه بحدیث حق و التماس بجناب وی تعالی چنانکه عوام و جاهلان و غافلان اعتقاد
 دارند و چنانکه می کنند آنچه حرام و مبنی عنه است و در بین از تعلیل قریب و مجده مرآن و نماز لبوی وی و جز آن از آنچه نبی و تحذیر واقع
 شده است این اعتقاد و این افعال ممنوع و حرام خواهد بود و فعل عوام اعتباری ندارد و خارج محبت است و عاشقان عالم شریعت
 و عارف با حکام دین که اعتقاد و بکنند این اعتقاد را و این فعل را بکنند و آنچه مروی و محکم است از مشایخ اهل کشف و راسخان از احوال
 کتب و استفاذه ازان خارج از حضرت و مذکور است در کتب و رسائل ایشان مشهور است میان ایشان حاجت نیست که آن را ذکر
 کنیم و شاید که منکر و متعصب شود و بکنند او را کلمات ایشان عافا نا الله من ذلک سخن در اینجا از وجه علم و شریعت است آری مروی
 و مسنون در زیارت سلام بر موی و استغفار مرایشان و قرأت قرآن است و لیکن در اینجا نبی از استدلال نیست پس زیارت با
 ائمه و موقوفی را و استدلال از ایشان هر دو باشد بر تفاوت حال ناز و مزور و باید دانست که خلاف در غیر اینهاست صلوات الله
 و سلامه علیه جمیع کس ایشان اخیانند بحیات حقیقی و دنیاوی با اتفاق و ادلیا بحیات اخروی و مضموی و کلام درین مقام بجا آید
 و تطویل کشید بر غم منکران که در قریب این زمان فرقه پیدا شده اند که منکر اند استدلال و استقامت را از ادلیا و خدا که نقل کرده شده اند
 ازین دایره فانی بدار بجا و زنده اند نزد پروردگار خود و موقوف اند و خوشحال اند و مردم را از آن شعور نیست و متوجهان بجناب
 ایشان را مشرک بخدا و عبده اصنام می دانند و می گویند آنچه می گویند و می دانند است که تحقیق و تفصیل این مسئله محظور خاطر فاتر بود و
 الان توفیق الهی بدان مساعدت کرد و الحمد لله رب العالمین حقاً و ابراراً الباطل باطلاً و ازرعاً اجنباً و الله اعلم و حکمه اعظم است
 و نیز شیخ البند در باب پانزدهم جذب القلوب می نگارد اما توسل و استشفاع بحدیث سید رسل و استفاذه و استدلال بجاه و جناب او
 صلی الله علیه و آله و سلم فعل انبیاء و مرسلین و سیرت سلف و خلف صالحین است چه پیش از آن وقت که روح پاکش لباس جسمانیت
 پوشید و چه بعد از آن وقت هم در حیات و بیوتیه و هم در عالم برزخ و هم در عصر قیامت که انبیاء و مرسل را مجال نطق و تاب دم زدن
 نباشد و می صلی الله علیه و آله و سلم فتح باب شفاعت کند و اولین و آخرین را مستغرق بجا نجات و مشمول نوازه رحمت گرداند و در استدلال

از جناب رسالت صلی الله علیه و سلم درین بر چهار موطن اخبار و آثار بود و پیوسته و نیز شیخ الهند در وی بی طراز و مقرر است که از این
 موطن اربعه که توسل است از حضرت سید العباد صلی الله علیه و آله و سلم در ابتدا واقع است موطن اقل که توسل بر روح مقدس است
 پیش از تقبل خلعت جمانیت مخصوص جناب اوست و هیچ یکی از انبیاء و اولیاء درین بقعت عظمی با وی مشارکتی و مساومتی
 و عدم در و نقص در غیر آن حضرت درین باب کما فی است اما توسل بجناب وی در نشأ حیات و نبوی ظاهر است که از خصائص آن حضرت
 صلی الله علیه و آله و سلم نیست بلکه بعضی تا بهمان اورا که بشرف متابعت و نسبت قربت او شرف اند چنانچه آل و اصحاب و دیگر اولیاء
 امت رضوان الله علیهم جمیع نیز ثابت است و ثبوت کرامت و تصرف ایشان در ملکات که ما نحن فی فردی از افراد است و در
 اثبات مطلب کما فی است و از توسل عین الخطاب از عباس بن عبد المطلب رضی الله عنهما در قضیه امتیاز نبوی پیوند و تکیه
 از علما در وی خلاقی معلوم و متحقق نیست و کذا توسل است از بوسید شفاعت روز آخرت انبیاء و اولیاء و صالحین امت را نیز جایز
 است چنانچه در کتب عقاید ذکر یافته اما تبرک و توسل در عالم سرنخ و موطن قبر و خصاص و بجزارت قدسی سمات انبیاء و صلوات
 الله علیهم جمیع ترد است و ظاهر جواز است و غیر ایشان از اولیاء الله و صلوات امت و الله اعلم از جهت عموم جواز توسل در حالت
 حیات با همیذ بقا روح میت و شعور و ادراک و قرب و منزلت او عند الله که بایان عمل صالح و شرف اتباع سید رسل حاصل شود
 با آنکه حقیقت معنی توسل است از سوال و دعا است از جناب صمدیت بوساطت محبتی و کرمی که بدین بنده خاص وارد یا طلب و انکسار
 از روحانیت این بنده دعا و خواستش از حضرت عزت بوسید قریبی و کرامتی که مراد است در آن درگاه و در و نقص صریح در و
 حاجت نیست از جهت وجود بقا ذات متوسل به بخلاف موطن اقل بلکه عدم در و نقص بر منیع آن کما فی است نعم اگر دلیل قاطع بر
 اختصاص آن بجزارت انبیاء صلوات الله و سلامه علیهم قاضی است یا بر منیع آن درست آید و الظاهر عدم الدلیل المذكور اگر گویند موت
 بر بایان حصول قرب الهی در غیر شخص معصوم معلوم و متیقن نیست گویم بقا آن در اینانی که بشیر اند از آن خصوصاً و عموماً موقوف است
 فیجوز التوسل بهم و لا قائل بالفصل با آنکه در و آثار و نقل اخبار از مشایخ کبار که از باب کشف و عرفان اسرار عالم مثال اند حاصل می
 این شبهه است نعم بعضی از فقها درین مسئله خلاف گفته است و لکن الحق احق ان یشیع و الله اعلم انتهى بحذف الاسانید و آنست که توسل
 درین موطن اربعه که شیخ الهند باخبار و آثار در باب پانزدهم جذب القلوب متذکره و دیده است این مختصر گنجایش تفصیل آن
 ندارد پس از آن باید دانست که مخصص کلام صاحب مصلح الامام سید علوی شافعی ترمیزی در فصل چهاردهم آنکه قال الامام الزمکی
 فی شرحه علی الصیاح الامام النووی و لا فرق بین ذکر التوسل و الاستغاثه او التشفع او التوجه به صلی الله علیه و سلم او غیره من الانبیاء
 و کذا الاولیاء و فاقا لکبکی و ان منعه ابن عبد السلام فی الوالی لانه صحیح جواز التوسل بالاعمال مع کونها اعضاءاً فالذوات الغائیه
 اولی انتهى و نیز باید دانست که در طلب عا از روحانیت بنده استعانت بغیر نیست بلکه استعانت بجزارت حق است چنانچه از علما

در تفسیر کریمه و آیات شریفین میفرماید لیکن در اینجا باید فهمید که استعانت از غیر یوحیی که اعتماد بر آن غیر باشد و او را منظر حق تعالی نداند حرام است
 و اگر استعانت محض بجانب حق است و او را یکی از مظاهر حق الله و نظیر بکارخانه اسباب حکمت او تعالی در آن نموده بغیر استعانت
 ظاهری نماید و در از عرفان نخواهد بود و در شروع نیز جایز و رواست و اینها و اولیا این نوع استعانت بغیر کرده و در حقیقت این نوع
 استعانت بغیر نسبت بلکه استعانت بحضرت حق است لا غیر از تنبی استفا و ازین اسناد آنکه در توسل بابینا علیهم السلام چه در حیات و چه
 در ممات اتفاق صوفیه و فقهاء است و بکذا در توسل بغیر بنیاد و حالت حیات اتفاق است اما در توسل بآل قیوم بین الصوفیه اتفاق
 است و بین الفقهاء اختلاف و این امر توسل محقق و مقدر است نزد اهل کشف و کمال تا آنکه از ایشان بسیاری را فیض و فتوح ابروا
 رسیده و این طایفه را در اصلاح ایشان اوستی خوانند مولانا دهلوی در انتباه درین نسبت اوستیت میفرماید علم آن الشیخ ابی
 الحسن الخرقانی اخذ عن روحانیة ابی زید البسطامی کتبه اؤتس قدس الله سره من منبج الانوار علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات و
 بکذا نسبة سلطان العارفين الى روحانية جعفر الصادق و المعروف من خدمته و محبته غیر صحیح است و نیز در انتباه می طراز و فالشیخ ابوعلی
 العارم مدی اخذ ایضاً عن خواجہ ابی الحسن الخرقانی عن الشیخ ابی زید البسطامی من طریق الباطن لاسن طریق الظاہر فان وفات الشیخ
 ابی زید قبل ولادة خواجہ ابی الحسن بمدة مدیة و الشیخ ابو زید عن سیدنا الامام جعفر الصادق اخذ من طریق الباطن لا الظاہر لان
 ولادة الشیخ ابی زید بعد وفات الامام جعفر الصادق بمدة مدیة انتهی مولانا جلال الدین رومی در بیان اوستیت شیخ ابو الحسن الخرقانی
 میفرماید **س** همچنان آمد که او فرموده بود و ابی الحسن از مردمان او را شنود و که حسن باشد مریدی زاتم و درس گیرد هر صباح از
 ترتب و گفت من هم نیز خواش دیده ام و در روان شیخ این شنیده ام و هر صباحی رو بپادی سوی گور و ایستادی تا صبحی اندر
 حضور و تا مثال شیخ پیش آمدی تا که فی گفتی شکالش حل شدی تا یکی روزی بیاید با سجد و گور تا رابرف تو پوشیده بود
 قوی بر تو بر نهان چون علم قبه دید و جانش شد بغم و باگلش آمد از خیره شیخ چی تا ما انا و حوک کی تنی الی ذین بیایین سو
 بر او از من شتاب و عالم از برف است روان من متاب و حال او زن روز شد خوب و دیدید و آن عجائب را که اول می شنیدید
 و ملخص کلام صاحب بهات مولانا دهلوی در فائده نسبت اوستیت آنکه بایست که مناسبت بروحی خاص حاصل شود بحیثی آنکه فضایل
 دی استماع کرده مجتبی خاص بهم رساند و آن محبت سبب کشاده شدن راهی گردد میان آن روح و این کس یا بحیثی آنکه آن روح
 مرشد دی یا بجد دی باشد و در وی بهمت ارشاد و متبسان خود ممکن شده یا بحیثی مناسبتی جلی که در نهایت وقت است پس آن
 شخص را در مقام می بیند و از وی مستفید می شود و صاحب این نسبت را لا بد نسبت ارواح مشایخ صوفیه حجت یا فروع محبت و عشق
 حاصل شود و فانی فی الشیخ دست دهد و در هر کسی حالی دیگر و واقعه دیگر ظاهر شود و از اینجا است حفظ اغراس مشایخ و مواظبت زیارت
 قبور ایشان و التزام فاتحه خواندن و صدقه دادن برای ایشان اقسای تمام کردن تعظیم آثار و اولاد و متبسان ایشان و از

ثمرات این نسبت نسبت آن جهت است در مقام وفادار از ایشان یافتن و در جهالت فطنانی صورت آن جاوده پدید آمدن عقل
 مشکل می یابان صورت منسوب شدن و آنچه بدان ماند باید دانست که صاحب نسبت ادبیه را نسبت آن ارواح ربعلی خاص بیاید
 میشود که در جوهر روح این کس مندرج باشد نقطه در ویامه بخلاف فرقه اند و اما چون این کس بخواب می رود و حواس ظاهره از شوغل
 خویش استراحت می یابند و فی الجمله خلاصی از احکام طبیعت می یابند همان صورت کنون ظریوی بر روی کار می آید و انتفاع دی
 مقصود می گردد و بدان جانب داری چیزهای شگرف و معاطلهای رنگین ظاهر میشود بالجمله از ثمرات نسبت ادبیه هر قسم که باشد رویت
 واقعات و مشتمل است و آنکه در مان در خواب برای او دلایل عظمت و شرف بیند و او را قبول کند و در مصیقت و شدت او
 نهرتی از غیب حاصل شود و غالباً در محاسن خود تائید غیبی می بیند و آنکه بی بییر ظاهر بطریق قوم مشغول می شود و جذبی و ماضی
 می یابند و در عین هجوم اسباب غفلت انجذاب خاطر از ایشان نرود غالباً از مناسبت ارواح خالی نشینند بتفصیل دانند یا ندانند
 و هرگز آنکه که درین عالم ظاهر شود و لا محاله او را شجی و صورتی خاص است ازین عالم که بوی معیون میگردد و باین اعتبار توجیه عالم غیب
 بآن شخص میشود و سبب کل این برزه مثالی حضرت پیغامبر اند صلی الله علیه و آله و سلم و از آنست آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 اول کسی که فاتح جذب شده است و در آنجا قدم نهاده است حضرت امیر المؤمنین علی اند کرم الله تعالی وجهه و لهذا سبب طریق بد
 جناب راجع می شوند و در اولیاء ائمت و اصحاب طرف اتمی کسی که بعد تمام راه جذب با گردد و وجهه باصل این نسبت میل کرده است
 و در آنجا بوجه اتم قدم زده است حضرت شیخ محمد الدین عبدالقادر جیلانی اند و لهذا گفته اند که ایشان در قبر خود مثل آفتاب می کنند
 این فقیر را آگاهانیده اند که طریقه ایشان آن است که بعد جذب بخلاف این نسبت رنگین گردد و ایضا در ثلث مصطفویه خصوصاً درین
 روزگار هیچ کس نبیند و در بزرگ از جهت غوارق عادت مشهور تر نیست و این معنی مقتضی آن است که توجیه عالم را بسوی خود مشج
 بایشان بیند بالجمله این اسباب مقتضی آن شد که امروز اگر کسی را مناسبتی بروح خاص پیدا شود و از آنجا فیض بر دارد غالباً بیرون
 نیست نسبت حضرت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه یا نسبت حضرت غوث جیلانی و آنکه مناسبت بسائر ارواح دارند باعث بر
 خصوصیت آن اسباب طاریه شده اند مثل آنکه دی محبت آن بزرگ بسیار دارد و بر قبر وی بسیار می رود و این معنی سلسله جنبان
 از جهت قابل گشته است و آن بزرگ را بهمت قویه بوده است و در ترتیب منتسبان خود و آن بهمت هنوز در روح دی باقی است
 و این معنی سلسله جنبان از جهت فاعل است و بسا است که او نبی عالم ارواح است اجمالاً ولیکن در نظردی این مناسبت مشج شد
 بشخصی خاص لا سباب همالک چون این فقیر را روح مشایخ صوفیه متوجه شد اثر آن توجیه در خود بچند وجه یافت از آن جمله محال
 قوای طبعیه بهیمیه و از آن جمله آنکه روح آن عزیز بمشابه حوضی باشد مثلاً از آب و نور آفتاب و نور ظاهر و باطن او احاطه کند و همه
 شعاع گردد همچنان یادداشت و توجیه بجانب غیب در وی ظهور کند و او را از جمیع جانب احاطه نماید در ضمن این کلمات باید دانست

شرح
 سواد شخصی که از خود چون سبب را بر او
 سواد شخصی که از خود چون سبب را بر او
 سواد شخصی که از خود چون سبب را بر او
 سواد شخصی که از خود چون سبب را بر او

و اتموات عالم الغیب نیستند تا بجز و ندانند و تبلیغ مطلق باشد و در بارگاه عزت برای کل مشیت متوسل و نمایند و نیز ارواح این اجداد قاضی الحاجات
 نیستند تا بجز و تبلیغ قضاء حاجت محتاج سازند بلکه تبلیغ مرادات و قضاء حاجات هر دو در دست عالم الغیب الشهادات و قاضی الحاجات است
 و الاثر مگر بیده پس خالق برین در کار و قادر مختار در حل مشکلات و قضاء حاجات توانا است بآنکه عند الله واسطه ملک یا بی واسطه ملک
 تبلیغ حاجت متوسل بار و اح زبیرگان نماید و بدعا ایشان قضاء حاجت سازد یا بعد تبلیغ با حصار صورتی و دفع بلیه نماید یا بدون تبلیغ
 با حصار صورتی قضاء حاجت فرماید یا مطلقا قضاء حاجت نسا زد و عسی آن نگرید و آشیاء و بوخیرکم و عسی آن تجتوا شیاء و بوشرکم و الله اعلم
 و انتم لاتعلمون **فصل سی و ششم** در دو گانه قادریه بدانکه دو گانه قادریه یا شرح شریف منافات ندارد و با سناد و قوتیه ثابت
 بود شیخ الهند در اخبار اخبار در احوال سلطان الاولیاء سید عبدالقادر جیلانی میفرماید فرمود هرگاه از خدا چیزی خواهید بوسیله خود
 تا خواہش شما با حاجت رسد و فرمود هر که استعانت کند بمن در کتب کشف کرده شود آن کس است از و هر که منادی کند بنام من شدتی
 کشاده شود آن شدت از و هر که نوش کند بمن بسوی خدا در حاجتی فضا کرده شود آن حاجت مراد او فرمود کسی که در رکعت نماز
 بگزارد و بخواند در هر رکعت بعد از فاتحه سورۃ اخلاص یا زده بار بعد از آن در دو نفر سید بر پیغمبر صلی الله علیه و سلم بعد از سلام بعد از آن
 یا زده کام بجانب عراق برود و نام مرگ گیرد و حاجت خود را از دو گانه خداوندی بخواند حق تعالی آن حاجت او را فضا گرداند بمنته
 و کرمه انتهی و الاضاحیچ الهند و زوال متعین می نگارد و وقتی سخن در دو گانه که شمس البصوة الاسرار و متعارف این سلسله عالی مقدار است
 افتاد فرمودند که شیخ ما خود این دو گانه را نمی گزارد و ندانم شیخ محمد بکری نیز انتساب باین سلسله علییه داشتند و بدان قائل نبودند فقیر
 عرض کرد که ذکر این دو گانه در پیچ الاسرار کرده است پس پیچ الاسرار طلبیدند فقیر نقل از انجا برآورد و فرمودند این نقل مگر بایشان رسید
 باشد انتہی پیش ازین جامع علوم ظاہری و باطنی مولوی محمد باقر آگاه مدراسی در رد منکر دو گانه و دفع شبهات دی رساله نظم آورد
 و دفع تکلیف دیگران فرموده است فقیر بیتی به تنسیخ رساله مذکوره می پردازد بسم الله الرحمن الرحیم حامداً و مصلیاً و مسلماً عظماً
 علماء اعلام و کبر اولیاء عظام که ارکان اسلام و اقطاب شرع عالی مقام اند اتفاق کرده اند برین که حضرت سید الاصفیاء امام اعظم
 جناب سید ابو محمد محمد الدین عبدالقادر حسنی حسینی جعفری جیلانی رضی الله عنه و آرحاه و ارقامت شاعر شریعت و التزام احکام کتاب
 سنت چندان مبالغه داشتند و از هر صاحب حال که اندک فتور در تتبع شرع یا بهر انور دریافت می فرمودند با ویش تمهت می گماشتند
 که فریدی بران متصور نبود و عظام آن جناب با فاد و حقایق و علوم چهل سال و فتوی آن حضرت با فاضله بازده علم سی و سه سال
 بود و مشایر علماء و مجتهدین از مفسرین و محدثین و فقها و اصولیین و غیرهم که چندی از آنها بامیر المومنین طعنت بودند و بسیاری از آنها از بنا
 تصانیف را نقد و انتقاد ایشان طولی دارد شاگردان جناب عالی شان بودند تا آنکه با سناد صحیح متصل بروایت ثقات مکتل
 ثابت شد که چون آن جناب مجتبی زیارت حضرت امام احمد خلیل تشریف بردند امام همام از قبر بیرون آمدند و طعنت نورانی گذاریدند

از بارگاه شفاعت
 حضرت قائم
 خدای سبحان و شرف
 و کرامت
 و در مدتی بالغ
 خوانده شده و
 یاد کرده شده
 و در وقت نماز
 نیز آمده ام

و معافه نموده گفتند که من در علم شریعت و حکم حقیقت محتاج آن جناب هستم خلاصه مقصود آنکه این چنین جناب مقدس که بظاهر و باطن عالمی
شرع اقدسش فرموده اند ترجمه آن ارشاد اینک اگر کسی دو رکعت بگذارد و در هر دو سجده فاتحه سوره اخلاص یا زده یا زده بار بخواند
بعد سلام در دو خواند و یا زده قدم جانب بخزد و برود و بنام من توسل کرده عرض حاجت نماید البته حاجت او برآید و ذکره الامام حفظ
العلامة العارف الشيخ نور الدين الشطنوفی فی حجة الاسرار الشيخ الامام الفقيه المحدث العارف الجامع الشيخ عبد الله الياقینی فی خلاصة المناظر و
الشيخ الامام الحافظ العلامة الشيخ محمد الدين الشيرازی فی الروض الناطق و الشيخ الامام المقام شيخ الاسلام الشيخ محمد بن سعيد النجاشی فی زیارة
المحضر و الشيخ الامام الحافظ العلامة الشيخ شهاب الدين القسطلانی فی الروض الزاهر و الشيخ الامام العارف الربانی و العلامة المحقق فی الشيخ
ابو بكر عبد الله بن نصر فی الوار الناطق و الشيخ العارف بحر المعارف السيد عبد القادر العیدروس فی الدرر الفاخر و غیرهم من المشایخ و العلماء و قد
الله اسرارهم الغزاة الحاصلین دو گانه نازوشی یا زده قدم بجانب عراق مشهور مشایخ و علماء آفاق است تا حال کسی برین عمل مبارک
حرف نه نباده درین روزها که غداختالی از جا بل محمول الحالی رسیده که عبارتش بغایت ریگ و ابرو و حشیش ازان بوج تر بلکه بکفر
قرب تر است بنابرین رد آن واجب باشد تا جا بل بگوید اقدم کذا می نگوید اول آن عبارت سر اسرار غایت می نویسد پس بر آن
می پردازد صورت عبارت مذکور این است **والله زبیر الله و ضرب الاقدام نحو العراق من انواع الکفر و ارج السالکین قرب الاقدام بعد**
الصلوة الى العراق کفر قایده فاعله واقع فی حرمة عظيمة شرح السادی و ما اجزائهم علی اقراء المنکرات علی مشایخ العظام من ضرب الاقدام
بعد الصلوة نحو العراق فهو کفر الاستباط من نصوص القرآن مرج السالکین من قرب الاقدام بعد الصلوة علی نزع اذن هذا زیارة فهو کافر
و علیه الفتوی شرح المشرق و من اعتقد بکفر الاقدام بعد الصلوة للشيخ عبد القادر جیلانی فهو کافر شرح مشیدی تمام شد روایات
که حشویات و لغویات است لکن در کاکت که درین عبارت سر اسرار غایت اندراج دارد و مشابهت که هر که باندک طالب العلم تصفیه
بر آن بخند و خط و خطا و او مدعی ازان بیشتر بوده و قول والله زبیر الله لکن بوج است و عبارت درست لیس الله می باید و سب
دروغ این عبارت درین محل معنیش بوج تر باشد چه درین دو گانه توسل است بانجناب یگانه اصلا نذر برای غیر جناب خدای تعالی
نیست پس آوردن این مضمون در اینجا محض باطل است و قول و ضرب الاقدام نحو العراق من انواع الکفر الى اخره در غایت لطفا
است مخفی مانند که توسل بحضرت سید الانبیاء و آل اصحاب کمل تابعین آن جناب و الاصلی الله علیه و سلم متفق علیه کاف است
و شواهد آن از کتاب سنت بی نهایت است پس مشی قدیمی چند بسوی عراق ارجمند که علامت توسل بحضرت شیخ الکمل و نشان
اقبال آن جناب بی طلال است رضی الله عنه و ارضاه محض سحوت و عین کتاب قربت است چنین فعل را که ترک اولی هم نیست
کفر گفتم و واسطه بسوی کفر شافتن است چه کفر با اتفاق علماء در انکار آنچه از ضروریات دین بود یا استحلال محصیتی که گناه بودش منقض قطعی
ثابت شده باشد متحقق شود آری بعض فقهاء غیر محقق کباب بسیار را کفر گفته اند لیکن محققین مذاهب اربعه آن اقوال را رد کرده اند

سلف منافع
نظاره کردن در
اعراب و آواز
گردن و بدن و آواز
میل کردن و نظاره کردن
در سخن و گفتن و آواز
و غیر آن آوازه کردن
که در انتخاب
و جان
چندین و زیارت
و غیره و غیره

و در آنجن فیه ترکیب اولی بهم نبود تا بصغیره یا کبیره بودنش چه رسد پس کتب که امثال این روایات در آن مندرج باشد موجب ضلال و اغلال
 عالم باشد و مدارج السالکین بنام مدارج الیهالکین الباقی بود آیا جامع این کتب سرسریطالت و نویسنده این عبارت سرسریطالت
 حدیث صحیح مشهور صحیحین را ندانستند یا از عالمی آن را نشنیدند که گنہ کاری بعزم دیدن عالم بزرگی بسوی قریۀ اورا ہی گردید و در آنجا
 اجلش در رسید ملائک رحمت و عذاب بر او وارد حاکم کردند از حضرت صدیق با آنها حکم شد که از خانه آن عاصی ناجای موت و پیمانید
 و از اینجا تا قریۀ آن عالم باز پیمایش نمایند اگر از قریۀ عالم نزدیک باشد ملائک رحمت ببرند و اگر از جای خود قریب بود ملائک عذاب
 ببرند چون چو و ند یک شهر از قریۀ عالم نزدیک بود پس ملائک رحمت او را بردند و اگر از آنجا بر نماز مذکور باشد پس مبدءی
 نقص را آیت الذی نبی عبد اذا صلی این منکر با ابو جہل رحیم که مانع نماز بود شریک باشد زیرا که صلوة حاجت بر او یا مستعد
 ثابت شده و در کتب معتبره حدیث و فقه و تصوف که تعدادش طولی دارد و مرقوم گشته و شک نیست که دو گانه مذکور نماز حاجت است
 چنانچه همین نیست در آن می کنند و با قطع نظر از این صلوات نافله احدی معین نیست اگر چه تقیید آن بوقت مقرر بدعت است از
 جهت نیز این نماز جایز بل مستحب باشد و در احادیث آمده که هرگاه کاری آن حضرت را صلی الله علیه و سلم مخزون می خست
 مبادرت به نماز میکرد و چنانچه بعضی محدثین نزد شمار کردن نمازهای نفل این صلوة الهم گفته اند و قول ابن غبی و ما اجترأ هم علی اقراء
 المنکرات علی مشایخ العظام من ضرب الاقدام بعد الصلوة نحو العراقی فهو کافر الاستنباط من نصوص القرآن مدارج السالکین لفظ
 ما اجترأ هم غلط محض است ما اجترأ هم می باید و در لفظ مشایخ الف لام می باید و الف در کلمه صلوة غلط و لفظ الاستنباط من نصوص
 القرآن مهمل محض است و بموجب حدیث مشهور من فسر القرآن برأیه فقط کفر موجب تکفیر این قائل بود غرض خشویات و لغویات
 این روایات حدیثی ندارد و چنین جہال را از کجای رسد که با ظواهر چنین اقوال سر یا ضلال موم عوام را در ضلال اندازد
 خیالات نادان خلوت نشین بهم برگند عاقبت کفر دین و باید که من بعد ازین خیال فاسد باز آیند و خود را ضحکه عالم سازند
 و السلام علی من اتبع الهدی و صلی الله علی سید الوری و آله و صحبه اهل المجد و العلی اتقی فائده سی و هفتم در فرق بین
 الذاء و الذاء سید علوی شافعی ترمذی در فضل ثالث مصباح الانام میفرماید و من جملة بذیانہ و خرافاتی ای نجدی الوابی
 ایضاً انکاره علی شاعر العلماء و عالم الشعراء الامام العلامة البوصیری صاحب البرقة المشهورة فی قوله یا اکریم الخلق
 مالی من اکریمه یا سواک عند حلول الحادث الغم و حتی قال ان هذا شرک اکبر لانه دعاء لغير الله و ادخل فی اذنان العوام ذلک
 فاما قوله دعاء کلذب و بهتان و اما هونداء و الذاء غیر الدعاء لان الطلب اذا کان من مخلوق غلطی دعاء لا شرعاً
 و لا عرفاً بین المسلمین کأنقص علیه المحدث زین الدین العراقی الشافعی و الامام العلامة بن رشید المالکی و شیخ الاسلام زکریا الانصاری
 و غیرهم من الائمة الاعلام و اما سماءه دعاء ترویجاً علی العوام و ادخالاً للشبهات فی قلوبهم حتی لا یتوسلون برسول الله صلی الله
 علیه

وسلم ولا يغيره من الانبياء والمرسلين واعلم ان الدعاء الذي يرفع الجادة انما يرفع المحتاج الى رفع الله تعالى به الدعاء بالرفع اليه خاصة
وهذا لا يكون الا بشيء عظيم من ذلك لا يحد مسامحة يرفع يديه تضرع بالدعاء الى مخلوق مثله على انه يغيره ويرحمه ويقضي حاجته بل هذا
خاص بالله تعالى وانما غاية ان يتوسل الى الله بالنبينا ورسوله مناديا لهم باسمائهم والنداء غير الدعاء الذي هو الجادة ولهذا قال
في الاقناع للحاجبة من جعل بينه وبين الله وسائل يدعوهم ويتوكل عليهم ويسألهم فانه كغير جماعا قال العلامة مفتي الحرمين الشريفين
عبد الوهاب المصري المرد من هذه العبارة انه يجعل بينه وبين الله وسائل على انهم الله دون الله يتوكل عليهم يعني يقوض امره اليهم
ويجعل معتمده عليهم يدعوهم ويسألهم على انهم هم المعطون والفاعلون ومعلوم انه ليس احد من الناس علمه وخاصة يعتقد ذلك انتهى
قلت ولهذا لم يقل صاحب الاقناع ولا غيره من العلماء من جعل بينه وبين الله وسائل يناديهم ويتوسل بهم بل قال يدعوهم ويتوكل
عليهم الدعاء والتوكل عبادان فمن عرف العبادة الى غير المعبود كفر حيث جعل مع الله الهما اخر دعوه ويتوكل عليه ومعلوم لدى
كل عاقل ان النداء له جائز فلا يكون كفرا لانه غير عبادة ولو كان النداء عبادة لكفر كل من نادى غير الله وهذا لا يقول له احد
بل قد جاء في الحديث الصحيح ان النبي صلى الله عليه وسلم امر الاعمى ان يتوضى ويحسن وضوءه ثم يدعو بالدعاء المشهور وفيه
يا محمد اني اتوجه بك الى ربك في حاجتي لتقضي فانظر كيف امره ان يناديه باسمه الشريف فاعلم يا محمد اني اتوجه بك في وردي
في الحديث الصحيح ان الخلق يوم القيمة يرفعون الى الانبياء والمرسلين طالبين منهم الشفاعة منادين لكل نبي باسمه ووردي في الحديث
اذا انفلتت واثبت احدكم بارض فلان فينادي بعباد الله اجسؤا ثلثا ثم قال فان الله في الارض حاضرا مجيبا وفي حديث
آخر واذ ارادوا فليقل يا عباد الله اعينوني ثلثا فلو كان النداء عبادة كما زعم هذا الجاهل المخور بما امر به الاعمى كما تقدم ذكره و
لما امر به صاحب الدابة ان يقول يا عباد الله اجسؤا يا عباد الله اعينوني ولما اخرج ايضا ان الخلق يوم القيمة ينادون الانبياء
باسمائهم طالبين منهم الشفاعة فثبت ان النداء غير الدعاء وقد ذكرنا في خاتمة الفصل الاول من هذه الرسالة معرفة الالهة بين المسلمين
كي لا تقع في الغلط واعلم ان قوله تعالى ان الذين تدعون من دون الله عبادا امثالكم وقوله تعالى فلا تدعوا مع الله احدا ونحو ذلك من
الايات القرآنية انما هو خطاب للكفار لا للمسلمين لان المسلمين قد عرفوا بنص كتاب الله ان الشريك على الله محال فكيف يدعون
مع الله احدا وقد عرفوا ان المعبود بحق يستحيل ان يكون معه ثان واما المعبود الباطل فلا يسمونه الهالا لانه لا يتحق العبادة فالمعبود بحق وحده
وهو الله تعالى لا غير كما مر بيانه في الفصل الاول فراجع ترشد انشاء الله تعالى واما تشييد من نادى رسول الله صلى الله عليه وسلم
وغيره من الانبياء والاولياء بمن نادى الاصنام او بمن نادى عيسى وعزير والملائكة فلا يخفى فسادة اذ الاصنام ليسوا من
اهل الشفاعة واما عيسى وعزير عليهما السلام فقد اخبر الله تعالى عن مقالة الكفار فيها بقوله تعالى وقالت اليهود عزير بن الله
وقالت النصارى المسيح بن مريم ذلك قولهم بافواههم الآية واما الملائكة فعالت خرافة وكنافة وغيرهم من كفار مكة انهم

الافتقار
بالفتح والكسر
فمقتضى
حاشي فيناه
جنت

خبره و فی غیره و قد آلف فی هذه المسئلة تألیفاً عجیباً الامام العلامة الحارث بالله سیدی عبداللہ ابن ابیہیم میر غنی ساکن الطائف
سماء تحریر فی الاغنیاء علی الاستغاثۃ بالانبیاء والاولیاء انتہی و لہ فی هذا الفصل العنصر الاول الاخری فی النذر و اشارہ کلام
لا یحتمل المقام ازین بیان ہویدا شد کہ بعضی از عوام جانبین در نذر غائب چہ بر مولانا و دہلوی و مولوی مدرسی و دیگر بزرگان
والا مرتبت طعنہ می زنند اصل ندارد **فائدہ سی و ششم** در وحدۃ الوجود بدانکہ مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی
در فتاوی خود میفرماید وحدۃ الوجود حق و مطالبی واقع است چہ کہ دلایل عقلیہ و نقلیہ بر آن قایم است چنانچہ در رسالہ اولہ التوحید
شیخ علی ہماییم گجراتی مشروح و مبسوط است انتہی و صوفیہ آنچہ عالم را عین حق گفته اند مراد از ان عینیت بجمیع وجوہ نیست بلکہ
عالم جہی عین و جہی غیر بود چنانچہ زید کہ فردی است از نوع انسان بوجہ حقیقت عین نوع بود و بوجہ تعین غیر مولانا شاہ دہلوی
دہلوی در الطاف القدس فی نگار و ظهور نسبتی است میان ظاهر و مظهر و حکم این نسبت غیر حکم سائر نسبتہا است چہ ظاهر عین
بجمیع اعتبار نیست و غیر او نیز بجمیع اعتبار نہ مانند نوع انسان بہ نسبت افراد انسان اگر نوع عین این فرد بودی بجمیع الوجوہ
بایستی کہ این فرد بر فرد دیگر محمول شدی چنانچہ نوع محمول میشود و اگر غیر این فرد بودی من جمیع الوجوہ بالستی کہ بدان انسان
صحیح نشدی چنانکہ باجمیع جمیع نسبت نوع انسان و نوع فرس بہ نسبت حیوان و حیوان و شجر بہ نسبت نامی و نامی و جماد بہ نسبت جسم
جسم و مجرد بہ نسبت جوہر و جوہر و عرض بہ نسبت وجود عام بہین حال در دین مواضع مصداق حمل و مصداق تغایر
ہر دو یافتہ میشود و دین صورت احکام ہر دو قبیل انگیزش بود عقل قاصرہ گاہی آن از قبیل عین شئی گیرند من جمیع الوجوہ چون
بعض لوازم عینیت یافتہ نشود نقض آن عقیدہ کند و گاہ آنرا از قبیل غیر تراشد من جمیع الوجوہ چون بعض لوازم غیریت بدست
نیاید متحیر ماند عقل سلیمہ و اندک نسبتی است غیر نسبت عینیت و غیریت ہر چہ از خصوصیات اشیا ناشی شدہ صاحب وجود عام از
غبار آن پاک است چنانکہ سواد بشیرہ و قمر قامت و گشت زبان نوع انسان را طوطی می سازد ہر چند این شود و اقصر و لکن انسان
است و از ہر چہ از مرتبہ اطلاق من حیث المطلقیت سر بر آورده بخصوصیات نسبت نتوان کرد چنانکہ نوع بودن و کلی بودن و مطلق
بودن این فرد نسبت نتوان کرد ہر چند مطلق در عقیدہ است چون درین انواع مختلفہ خواص متنوعہ بدست می آید عقل بدست و از آن امور
متغایرہ بکلام الاشیا تعریف باضداد مابہ ثبوت انواع شئی جزم کند و ہر یکی را از دیگری می شناسد بخلاف وجود عام کہ فردی چیزی
محسوس و معقول نیست تا عقل را در وی تعریف بود و از غیر باز شناسد معجزہ الطافت و لطافت و بساطت و رباطت است بجز ہر
چیزی بدست عقل نیاید ازینجا است کہ معقولیان در میان جوہر و عرض حقیقت مشترک اثبات نکرده و وجود عام را جہل علی انظر
انتہی تخلص فی مولانا دہلوی در مکتوب مدنی می طارزد و الصوفیہ حیث قالوا العالم عین الحق ما ارادوا فی الوجودات الخاصۃ الخاصۃ
من تنزل الوجود الی مراتب شئی بل ارادوا افادۃ معنی التنزل و الظہور فلما ان المعقول یقول زید و عمر و واحد یعنی بہ التماثل فی

النوع لا الاتحاد من كل وجه ويقول الانسان والفرس واحد يعني به الاشتراك في الحيوانية ويقول الشجر والاسد واحد يعني به المشابهة
في الشجاعة فكذلك الصوفيون يقولون العالم من الحي بعين تهيئة كهيئة في الوجود المنبسط وقيام الوجود المنبسط بالحق الاول حل
مجده لا تثنى التمايز بالكلية قال قائلهم **هـ** هر مرتبه از وجود حكمي دارد و اگر حفظ مراتب نمي زند يعني وانتهى وانچه مولانا نورالدين
عبد الرحمن جامي وصاحب تحفة المرسله وغيره صوفيه غيرت را اعتبارى گفته اند مراد از ان اعتبار واقعي و حقيقي است نه اعتباري معتبر خارجي
مولانا در مکتوب مذکور ميگويد لا بُد ان الصوفية يميزون ان الحقائق الاسكانية اعتبارات و اضافات لاحقة بالوجود لا نأقول الصوفي
يقولون بان النار غير الماء و الماء غير الهواء و ان الانسان غير الفرس ^{لان} الوجود يشتملها كلها فلا جرم انهم ارادوا بالاعتبارات اللاحقة
معنى لا يراحم هذا التعاير الذي يكون منشأ اختلاف الاحكام والاثار و بهذا المعنى هو الذي يغير عنه ذن الكثرة الحقيقية والوحدة
اعتبارية اولاهي بحقيقة الكثرة التمايز الاحكام و اختلاف الاثار و تعابير الحقائق التي هي الوجودات الخاصة لا اختلافها في
اصل الوجود و عدم رجوعها الى الوجود الواحد المنبسط على سبيل كل الموجودات كذا انتهى و نیز مولانا در مکتوب مذکور ميگويد و كذلك
كلام مولانا عبد الرحمن الجامي عندي مستقيم فان مقصوده نفى تأصل الحقائق بجبالها و انما اعتبارات و اضافات للوجود الحق بمعنى
ان الوجود ظهر فيها و تعين بها لا بمعنى الفرق الاعتباري انتهى و نیز مولانا در مکتوب مذکور ميگويد اقول هذا القول صحيح عقلا و كاشفا
فانك اذا قلت ان المتحقق في معركة القتال ليس الا الجسم فهو القتال و هو المقتول و هو الاله القتل و هو الركب و هو المركب و هو الجسم
هو السيف و هو الرمح و هو القوس و هو السهم و هو الرمي و هو الهارم و هو المهرم و هو الصائل و هو المصول عليه غير ان الجسم
لم يتحقق استقامته هذه الاسماء الا بكيفية خاصة معني خاص و اذا نظرنا الى تلك الكيفيات مع قطع النظر عن اقرارنا بالجسم كانت معدومة
و لم تصدق منها آثارا و اذا انضم اليها الجسم صارت موجودة و صدر منها آثارا و بالجسم و محل تلك الكيفيات و المحال لها استعد
لذلك المعاني في العقل و التقدير قبل الوجود الخارجي و تلك الصورة المتكثرة اعدام محضه ان لوحظ اليها مع قطع النظر عن الجسم لم يكن
لها تحقق و كانت موهومة و ان لوحظ بضم نيمية و هي الجسم كانت موجودة فاذا صار الجسم شيئا تارة و رجحا اخرى فقد قضى
به الاسباب اعني التجار و الحداد و الخشب و الحديد و النار و الكبر و المفتح و القدر و المنشار و غير ما الى ان حدثت بين المعدوم و الموجود
الذي هو السيف و الرمح و بين الموجود الذي هو الجسم نسبة معلومة الانية مجبولة الكيفية بها النصف ذلك المعدوم بالوجود و معني
وجود السيف و الرمح حينئذ ارتباط المعدوم بالوجود بحيث يصح له اشتقاق الاسم من الوجود و كان الجسم عامما محتملا لصور كثيرة فاذا
صار شيئا و قلبن بالحكام لسفية من القطع و غيره فقد تعين تعيين خاص مبني في بعض صور المحتملة فيقال عند ذلك ظهر في مظهر
خاص و السيف كان ذلك كله كلاما صحيحا لا يمكن من انكاره عاقل اللهم الا مناقشات لفظية ترجع الى الوضع و العرف لا غير
بها عندنا فاذا فهمت هذا القدر في الجسم فالوجود اولى بهذا ثم الموجود معناه ما انصف بالوجود لا شك انه ههنا انظر اعني

بالحكم و السيف و الرمح
الاسماء و الالفاظ
التي هي في الوجود
الذي هو المعدوم
بالوجود

أنه انكسر في الواقع جناناً بانسب عارض است بعروض انتهى ونزله بعض موجودات شرعي است صاحب مكتوب مدني مولانا دهلوي
 في كذا وقيل الوجود امر شرعي تنصف به الالهييات والجامع لم يجعل الالهية مادية ولا الوجود وجوداً ولكن جعل الالهية موجودة أقو
 بهذا قول صادق في نفسه خطأ باعتبار معرفة الوجود فيه وباعتبار ذكره في محبت الوجود الحقيقي فاما نذكر لا محالة امر شرعي
 نسميه بالوجود ونصف بالالهييات والاتصاف به اثر من انما جعل الجامع مسبب له وقيل الجامع جعل الالهية واحداً من نفسه
 بعد اصدار النظر الناظرون الى بعض احوالها من ظهورها العلية والتألية ونحو ذلك فارتسم في صدورهم عند ذلك صورة تسمى
 بالوجود واقول وهذا ايضا قول صادق في نفسه خطأ باعتبار معرفة الوجود فيه فاما نذكر قطعاً امراً متميزة في الخارج نسميها بالالهي
 المختلفة لاجرم انما جعل الجامع انتهى ورين اختلاف وجود مولانا دهلوي ومكتوب مدني حكم مفر ما يدور المحش ان هناك وجودات
 خاصة نسميها بالالهييات مخوف بين وجودين آخرين احدهما الوجود الواحد في المنبسط على سبيل كل الموجودات وهو متقدم على الوجودات
 الخاصة والوجودات الخاصة تنزلت وتعيان لبعض عمومها وحاصلة من ارتباط معلوم الالهية مجهول الكيفية بينها وبين الالهييات
 التي هي شئون هذا الوجود المنبسط وصورة العلمانية وثانيها الوجود المتفرع من ملاحظة الوجودات الخاصة اجمالاً فكل واحد من هذين القسمين
 اصاب الحق وخطأ في الاكتفاء بالاشي على لا يظفي غليظاً وقالت الصوفية القائمة بوحدة الوجود الشئ الذي يكون في الخارج
 ويرتب عليه الآثار الخارجية لا يخلو من ان يكون في حصوله في الخارج وفي ترتب الآثار الخارجية عليه محتاجاً الى ضم صميمية اولاً يكون
 محتاجاً الى ضم صميمية فالاول هو الممكن والثاني هو الواجب وقد اذكرنا بذوقنا ان هذه الصميمية هو الوجود المنبسط على سبيل الموجودات
 وهو شئ قائم بذاته مقوم بغيره وليس متعيناً في نفسه مختصاً بنوع من الآثار المعلومة عند الناس لكن له تنزلات علماء وعينا فتلك التنزلات
 صار متعيناً مختصاً بآثار خاصة معلومة واول مراتب تنزله تجليه لنفسه ببيان كلي لا يخرج عنه شأن البتة ثم تنزله الى تفاصيل
 الشأن الكلي في العلم دون العين ثم تنزله في تلك التفصيل في العين كما كان في العلم انتهى اين است انما اختلاف ومعنى وجوده
 اما اختلاف ومعنى وحدة الوجود ووحدة الشهود انك مولانا دهلوي ومكتوب مدني في كذا علموا ان وحدة الوجود ووحدة الشهود
 لغتان تطلقان في موضعين فارة تشعلمان في مباحث السير الى الله عز وجل فيقال هذا انك مقام وحدة الوجود وذلك
 مقام وحدة الشهود ومعنى وحدة الوجود منها الاستغراق في معرفة الحقيقة الجامعة التي تعين العالم فيها بحيث تسقط عنه احكام
 التفرقة والتمايز التي معرفة الخير الشر مبنية عليها والشرع والعقل مخبران عنها مبينان لها اتم بيان واوفى اخبار وهذا مقام
 يحل فيه بعض السالكين حتى يخلصه الله تعالى منه ومعنى وحدة الشهود الجمع بين احكام الجمع والتفرقة فيعلم ان الاشياء واحدة
 بوجه من الوجوه كثيرة مبينة بوجه آخر وهذا المقام اتم وارتفع من الاول وهذا الاصطلاح اخذته عن بعض اتباع الشيخ ادم التتوي
 قدس سره وارة تشعلمان في معرفة حقائق الاشياء على ما هي عليه فطروا في وجه ارتباط الحادث بالقديم فوقه عند قوم ان

لا يخلو من ان يكون في حصوله في الخارج وفي ترتب الآثار الخارجية عليه محتاجاً الى ضم صميمية اولاً يكون

العالم اعراض مجتمعة في حقيقة واحدة كما ان صورة الانسان وصورة الفرس وصورة الجار متواردة على الشئ والطبيعة الشائعة
باقية في جميع الحالات لكن الشئ لا يسمى باسم التماثل لانه لا يتك الصور المتواردة عليه بل تلك الصور في الحقيقة هي التماثل لكن لا وجود لها
الا بضم صميمية في الشئ ووقع عند آخرين ان العالم عكس الاسماء والصفات فطبع في قرايا الاعداد المتعاقبة لتلك الاسماء كما ان القدرة
يعاينها عدم وجود العجز فلما عكس ضوء القدرة في مראה العجز صارت قدرة مكنة وعلى هذا القياس سائر الصفات والوجود ايضا على هذا
الاسلوب فالذهب الاول يسمى بوحدة الوجود والثاني بوحدة الشهوة انتهى صاحب اصل الاصول هو لانا شاه عبد القادر غفرى ميساير
درين مباحث سير وسلوك معنوي ومرتب توحيد عالمي در اصل هست وبيوم ميغرايد كه مرتبه توحيد عالمي صوفيه را بدو قسم ميستري شود قسم اول
آنكه در سطوت احديت ذاتيه اين همه كثرات مقهور و مخفي ميشود و مشهود حقيقت واحد باشد مثلاً تمام زير را بگذرانند و ذهب خاص
بي صورت مشهود شود و همه استلحه و در مع بگذرانند محض حديد مشهود باشد و همه صور موج و جباب تلج و بر در طرف شود و بحر سايخ
مشهود باشد قسم ثاني آنكه ان حقيقت واحد را درين كثرات مشاهده كندي آنكه اين كثرات از نظرش مرقع شود و مثل مشاهده كلي در
ضمن افراد و مشاهده ذهب در زير و حديد در استلحه و بحر در امواج و حب و طين در اواني بعضي صوفيه را در سلوك خود تحت قسم
ثاني ميش آيد بعد از ان شبهه قسم اول قاير شوند پس ايشان چنانكه كه آنچه ما را اول مشهود گشت يعني مشهود وحدت و كثرات حقيقت
نفس الامر هي است زيرا كه ان حقيقت واحد را با كثرات احاطه و محيط ذاتي است و آنچه آخر مشهود گشت اين اختفاء و ستار و شهود است
فقط مثل استار كواكب در سطوت نور آفتاب و بعضي ديگر صوفيه را نيز بعين طوريش آيد ايشان گمان برند كه آنچه اول مشهود و با بود
استيلاء محبت بوده است **و** در و ديوار من آينده شد از كثرات شوق و هر كجايي نگرم روي تراحي منيم و الا حقيقت واحد را
با كثرات همچ ملائت و مخالفت هست و آنچه آخر مشهود گشت حقيقت نفس الامر هي است و از ان مرتبه ترقي واقع شد و همچنين بعضي
صوفيه چون بمقام فنا نام رسد ايشان مشهود قسم اول مير شود و چون بمقام بقا رسد از مشهود قسم ثاني فرو و آيند پس گويند كه
ان تجلي ذاتي الهي و سيرالي الله و فاني الله بوده است و اين تجلي صفاتي و اسمائي و سير في الله و بقا الله است و بعضي ديگر را همچ طوري
پيش آيد ايشان بدارند كه ان مشهود ذات محبت نفس الامر هي بود و اين مشهود وحدت و كثرات فقط در مشهود ما است و نفس الامر هي
چنانچه كسي بخدي نظر و قرص شمس كند بعد از ان بجانب شيا، و ديگر نظر اندازد و شيخ ولي الله محدث كه عمده خلفاء سلسله احمديه است
در همعات بعد از بيان راه جذب ميگويد و چون اين قسم وحدت بر ساك منكشف شد راه جذب طي كرده معتقد توحيد وجودي
باشند يانه تفصيلش آنست كه بكي اولاً توحيد صفاتي مي يابد و بعد زمني از ان در مي گذرد و بتوحيد ذاتي مي رسد و اين معامله را
توحيد مي كند بآنكه تحت مغلوب شده بودم و قيويمت واجب بپست مكن اتجا و دانسته بودم چنانكه در عالم منام كسي سنج را مي بيند
و آنجا سنج نيست قوه غضبيه وي است كه بشيخ توجه ظهور كرده است و چون از اين مقام ترقي كند و بتزيره افتاد ان خلاص از ورطه

باب ضرب الامثال في حقيقة واحدة
الاعراض في جميع الحالات لكن الشئ لا يسمى باسم التماثل لانه لا يتك الصور المتواردة عليه بل تلك الصور في الحقيقة هي التماثل لكن لا وجود لها
الا بضم صميمية في الشئ ووقع عند آخرين ان العالم عكس الاسماء والصفات فطبع في قرايا الاعداد المتعاقبة لتلك الاسماء كما ان القدرة
يعاينها عدم وجود العجز فلما عكس ضوء القدرة في مראה العجز صارت قدرة مكنة وعلى هذا القياس سائر الصفات والوجود ايضا على هذا
الاسلوب فالذهب الاول يسمى بوحدة الوجود والثاني بوحدة الشهوة انتهى صاحب اصل الاصول هو لانا شاه عبد القادر غفرى ميساير
درين مباحث سير وسلوك معنوي ومرتب توحيد عالمي در اصل هست وبيوم ميغرايد كه مرتبه توحيد عالمي صوفيه را بدو قسم ميستري شود قسم اول
آنكه در سطوت احديت ذاتيه اين همه كثرات مقهور و مخفي ميشود و مشهود حقيقت واحد باشد مثلاً تمام زير را بگذرانند و ذهب خاص
بي صورت مشهود شود و همه استلحه و در مع بگذرانند محض حديد مشهود باشد و همه صور موج و جباب تلج و بر در طرف شود و بحر سايخ
مشهود باشد قسم ثاني آنكه ان حقيقت واحد را درين كثرات مشاهده كندي آنكه اين كثرات از نظرش مرقع شود و مثل مشاهده كلي در
ضمن افراد و مشاهده ذهب در زير و حديد در استلحه و بحر در امواج و حب و طين در اواني بعضي صوفيه را در سلوك خود تحت قسم
ثاني ميش آيد بعد از ان شبهه قسم اول قاير شوند پس ايشان چنانكه كه آنچه ما را اول مشهود گشت يعني مشهود وحدت و كثرات حقيقت
نفس الامر هي است زيرا كه ان حقيقت واحد را با كثرات احاطه و محيط ذاتي است و آنچه آخر مشهود گشت اين اختفاء و ستار و شهود است
فقط مثل استار كواكب در سطوت نور آفتاب و بعضي ديگر صوفيه را نيز بعين طوريش آيد ايشان گمان برند كه آنچه اول مشهود و با بود
استيلاء محبت بوده است **و** در و ديوار من آينده شد از كثرات شوق و هر كجايي نگرم روي تراحي منيم و الا حقيقت واحد را
با كثرات همچ ملائت و مخالفت هست و آنچه آخر مشهود گشت حقيقت نفس الامر هي است و از ان مرتبه ترقي واقع شد و همچنين بعضي
صوفيه چون بمقام فنا نام رسد ايشان مشهود قسم اول مير شود و چون بمقام بقا رسد از مشهود قسم ثاني فرو و آيند پس گويند كه
ان تجلي ذاتي الهي و سيرالي الله و فاني الله بوده است و اين تجلي صفاتي و اسمائي و سير في الله و بقا الله است و بعضي ديگر را همچ طوري
پيش آيد ايشان بدارند كه ان مشهود ذات محبت نفس الامر هي بود و اين مشهود وحدت و كثرات فقط در مشهود ما است و نفس الامر هي
چنانچه كسي بخدي نظر و قرص شمس كند بعد از ان بجانب شيا، و ديگر نظر اندازد و شيخ ولي الله محدث كه عمده خلفاء سلسله احمديه است
در همعات بعد از بيان راه جذب ميگويد و چون اين قسم وحدت بر ساك منكشف شد راه جذب طي كرده معتقد توحيد وجودي
باشند يانه تفصيلش آنست كه بكي اولاً توحيد صفاتي مي يابد و بعد زمني از ان در مي گذرد و بتوحيد ذاتي مي رسد و اين معامله را
توحيد مي كند بآنكه تحت مغلوب شده بودم و قيويمت واجب بپست مكن اتجا و دانسته بودم چنانكه در عالم منام كسي سنج را مي بيند
و آنجا سنج نيست قوه غضبيه وي است كه بشيخ توجه ظهور كرده است و چون از اين مقام ترقي كند و بتزيره افتاد ان خلاص از ورطه

تشبیه دانست و دیگری را به همین صورت واقع شده آن توحید که با آنکه آن ظهور و سرایان آن محقق است و آن استعاره ثانیاً استعاره است
در نظر فقط هم قال بن راه امیر تقی علیه است هیچ کس از اولیا مکمل نبوده است الا باین راه رفته اگر چه در تعبیر میان ایشان اختلاف باشد
عبارت ناشی و جنگ واحد و کل الی ذاک الجمل شریکاً تا موقوفی معرفت و کی الذین می تواند که شخص کلام ایشان بفهمد
اختلاف عبارات را بدان راجع کند انتهای کلامه انتهای و نیز مولانا میلا پوری در اصل مذکور میگوید که معنی قول بوحده است شهود است
که در میان این وجودات خاصه حتی جامعه نیست بلکه هر حقان مختلفه اند و همه آثار فاعل از فاعل حقیقی که مقتضای ذات اوست و او
غیر این وجودات خاصه جمیع وجه آما کار اولیا الله را متبوعه توحید حالی حاصل میشود و درین آثار فاعل این آثار را مشاهده کند پس
بسبب غلو محبت و استیلا عشق است مثلاً کسی تحقیق نظر در قرص شمس کند تا آنکه در حقیقت شمس وی صورت قرص شمس منطبق بر این
شود پس هر چیزی را که بنیاد اول مشهود وی قرص شمس پس گوید ما را است مثلاً الا و است الشمس قبله و باز بعضی را چون نظر در خود
افتد سجانی ما اعظم شانی و نسین فی جنبی تسوی الشمس و بعضی آما الشمس بنید و بضرورت و بداهت عقل معلوم است که شمس هرگز عین آشیانده
است قال بعض الصوفیه بنا بر الشهود علی الارضه من معنی وحده الشهود و لکن است اظن بالاکابر انهم یکنز قوا بل من قصد فی تحریر
منه مبهم والله اعلم برادریم لانه یرید علیه ان کون التوحید الخالی للخاص و لو کمال الاقصی متفق علیه عند جمیع الصوفیه فلو کان کذلک لزم
ان ریاضاتهم و مجاهداتهم غیر مشهود و غیر النفس الامری من قیل غلط الحس قد قال الله تعالی و الذین جاهدوا فینا لننبدنهم بسلا الا
فما شام عن ذلک انتهای و نیز ملخص کلام مولانا میلا پوری که در اصل مذکور میگوید که در میان وجودات خاصه حتی است جامعه وی
الوجود و المنبسط و الوجود العالم یا ما را است فعل و نسبت وجود منبسط و ربط آن با وجودات خاصه اگر چه حکم و تدبیر المثل الاعلی از مثال
محسوسات متعالی است اما تقریباً الذین همچو ظهور صورت نوعیه در افراد است یا همچو نسبت آب با موج و حباب یا همچو نسبت و نسبت
باطن یا همچو نسبت طین با اوانی چه حکم ما من کثرة الا و قد صبطها الوحده و بموجب کل متعین مسبوق باللاتعین باید که این وجودات
خاصه ظلال و اشرفات وجود منبسط باشند یا بگوئی ظهورات و نزلات وی باشند یا بگوئی تعینات و تعینات وی باشند چه
مفاد این همه تعبیرات آنکه وجود منبسط اصل است و وجودات خاصه که حقائق اشیا است فروع وی پس این خصوصیات بمنزله قوا
موسوم به باشند و متحقق بخروج و منبسط نیست زیرا که موجود را چون تخیل کنیم با هیئت وجود و وجود را از ما هیئت سلخ ما نیم مخ
من جمیع الوجوه هیچ نمی ماند مثلاً از طین سوسا زیم و صورت سورا در تصور از طین جدا نمائیم پس آن صورت را تحقیق نمود و زیاده
از وی نباشد و عند الانتزاع چون اشکافیم هر اثری که هست از طین بود و لیکن طین محتمل صور کثیره است اگر خواهم بگویم بگویم کینما که
یا شکل دیگر سازیم و این همه اشکال بمنزله قالب است و طین را در هر یکی در حد ذات خود ام موسوم بود که با طین اورا نسبتی پیش می
و بان نسبت نام طین سبوی شود و احکام و خصوصیات سبوا از طین ظهور می یابد پس آنچه صوفیه می گویند که عالم دوم و خیال است

این وجودات خاصه
در نظر فقط هم
عبارت ناشی و جنگ
اختلاف عبارات را
که در میان این
غیر این وجودات
بسبب غلو محبت و
شود پس هر چیزی
افتد سجانی ما
است قال بعض
منه مبهم والله
ان ریاضاتهم و
فما شام عن ذلک
الوجود و المنبسط
محسوسات متعالی
باطن یا همچو
خاصه ظلال و
مفاد این همه
موسوم به باشند
من جمیع الوجوه
از وی نباشد و
یا شکل دیگر
و بان نسبت نام

و اینجا تا به بوی از وجود نبوده است و مانند آن مردان عبادت آنکه صور عالم موجود نیست بودی که غیر این وجود منسبط باشد
و وجود منسبط شامل این همه صور بود و اضافت وجود حقیقی بسوی صور عالم محض هم حیال باشد نه آنکه حقایق اشیاء ثبوت نداشتند و
آتش و باد و آب خاک و فرس و انسان را حقیقتی نبود و تکلف اطاعت و محبت و جزا و سزا و جنت و دوزخ نباشد معاذ الله
من ذلک لیکن مردان عبارات بسبب وقت منی و ضیق عبارات کاشنی واضح نمی شود و موسوم خلاف مقصود بود و قول شیخ قدس
آنحضرت محسوس و الخلق متعول از همین تمام خبری و در بالجملة وجود حقیقی یک ذات فاضل البرکات بود و لا موجود الا الله متحقق باشد
مثنوی **ع** ما عدم ما یمسمی مای ما تو وجود مطلق فانی ما نیست را بنمود است آن مجتهد است را بنمود بر شکل عدم
بحر را پوشید و کف کرد آشکارا و باور او پوشید و نبودت غبار را خاک را بنی بیالای علین را باورانی جز بتعریف و دلیل کف
بهمی بنی روانه هر طرف و کف بجز دریا نداشت و منصرف و کف بکس مینی و دریا از دلیل فکر نیبان آشکارا قایل فی نفسی را اقبال
می پذیرا شتم و دیده معدوم مینی و شتم و لاجرم سرگشته گشتم از ضلال چون حقیقت شد بنیان پیدا خیال و ای عدم را چون نشاند
اند نظر را چون نشان کرد آن حقیقت از لبر و آفرین ای اوستا و سحر باف و که نمودی معروضان و در وصف و پس از آن باید دانست
که شخص کلام امام ربانی که در مکتوب صد و شصتم جلد اول میفرماید آنکه مشایخ طریقت قدس الله تعالی استرار هم سه طائفه اند طائفه اولی
قائل اند بآنکه عالم با ایجاد حق سبحانه در خارج موجود است و هر چه در دست از اوصاف کمال همه با ایجاد حق است سبحانه و طائفه ثانیه
عالم را داخل حق سبحانه می دانند اما قائل اند بآنکه عالم در خارج موجود است لیکن بطریق ظلیت نه بطریق اصاله و وجود اینها
قایم بود و حق است سبحانه کقیام الظل بالاصل و طائفه ثالثه قائل اند بوحده وجود یعنی در خارج یک موجود است و پس عالم را در
خارج حقیقی نیست و این جماعه هم عالم را داخل حق سبحانه می گویند و این طائفه و اصل کامل اند علی تفاوت در جا و اوصاف و احوال انتهی
طائفه اولی را ایجادیه گویند و این طائفه همچو مستکین قائل همه از دست بود و خلق و خالق را همچو مصنوع و صانع و نقش و نقاش
و کوزه و کلال و تصویر و صورتی دانند و طائفه ثانیه را شهیدیه خوانند و این طائفه قائل همه بدست بود و خلق و خالق را همچو عکس
شخصی دانند چنانچه عکس بدن شخص قیام ندارد و همچنین عالم بدون حق سبحانه قائم نبود و این هر دو طائفه وجود ممکن بجمیع الوجوه غیر حق
واجب است تعالی و تقدس طائفه ثالثه را وجودیه نامند و این طائفه قائل همه دست بود طائفه اولی قائل ایجاد دست فقط و
طائفه ثانیه با وجود اقرار ایجاد قائل انعکاس است و طائفه ثالثه با وجود اقرار ایجاد و انعکاس قائل است بجمیع وجود در صورت
و صور را بدون فهم وجود و ندانسان ظهوری و نمودی نبود حاصل آنکه نزد وجودیه در میان وجودات خاصه حتی است جامعه
و بی الوجود العالم و این وجود عام تعالی و تقدس جوهر قیوم و جنس اعلی است و وجودات خاصه بجمیع اجزائیه درین عین واحد
وجودات خاصه اند و نسبت این جنس اعلی با وجودات خاصه از نسب آرتو مشهوره نسبت عموم و خصوص مطلق است و

بوی از وجود نبوده است
و مانند آن مردان عبادت
آنکه صور عالم موجود نیست
بودی که غیر این وجود
منسبط باشد
وجود حقیقی بسوی صور
عالم محض هم حیال باشد
نه آنکه حقایق اشیاء
ثبوت نداشتند و
آتش و باد و آب خاک
و فرس و انسان را
حقیقتی نبود و تکلف
اطاعت و محبت و جزا
و سزا و جنت و دوزخ
نباشد معاذ الله
من ذلک لیکن مردان
عبارات بسبب وقت
منی و ضیق عبارات
کاشنی واضح نمی
شود و موسوم خلاف
مقصود بود و قول
شیخ قدس آنحضرت
محسوس و الخلق
متعول از همین
تمام خبری و در
بالجملة وجود
حقیقی یک ذات
فاضل البرکات
بود و لا موجود
الا الله متحقق
باشد مثنوی ع ما
عدم ما یمسمی مای
ما تو وجود
مطلق فانی ما
نیست را بنمود
است آن مجتهد
است را بنمود
بر شکل عدم
بحر را پوشید
و کف کرد آشکارا
و باور او پوشید
و نبودت غبار
را خاک را بنی
بیالای علین را
باورانی جز
بتعریف و دلیل
کف بهمی بنی
روانه هر طرف
و کف بجز دریا
نداشت و منصرف
و کف بکس مینی
و دریا از دلیل
فکر نیبان
آشکارا قایل
فی نفسی را
اقبال می پذیرا
شتم و دیده
معدوم مینی
و شتم و لاجرم
سرگشته گشتم
از ضلال چون
حقیقت شد
بنیان پیدا
خیال و ای عدم
را چون نشاند
اند نظر را
چون نشان کرد
آن حقیقت از
لبر و آفرین
ای اوستا و
سحر باف و که
نمودی معروضان
و در وصف و
پس از آن باید
دانست که شخص
کلام امام
ربانی که در
مکتوب صد و
شصتم جلد
اول میفرماید
آنکه مشایخ
طریقت قدس
الله تعالی
استرار هم
سه طائفه
اند طائفه
اولی قائل
اند بآنکه
عالم با
ایجاد حق
سبحانه در
خارج
موجود است
و هر چه در
دست از
اوصاف
کمال همه
با
ایجاد حق
است
سبحانه و
طائفه
ثانیه
عالم را
داخل
حق
سبحانه
می دانند
اما قائل
اند بآنکه
عالم در
خارج
موجود
است
لیکن
بطریق
ظلیت نه
بطریق
اصاله و
وجود
اینها
قایم
بود و
حق
است
سبحانه
کقیام
الظل
بالاصل
و طائفه
ثالثه
قائل
اند بوحده
وجود
یعنی در
خارج
یک
موجود
است
و پس
عالم
را در
خارج
حقیقی
نیست
و این
جماعه
هم
عالم
را
داخل
حق
سبحانه
می
گویند
و این
طائفه
و اصل
کامل
اند
علی
تفاوت
در
جا
و
اوصاف
و
احوال
انتهی
طائفه
اولی
را
ایجادیه
گویند
و این
طائفه
همچو
مستکین
قائل
همه
از
دست
بود
و
خلق
و
خالق
را
همچو
مصنوع
و
صانع
و
نقش
و
نقاش
و
کوزه
و
کلال
و
تصویر
و
صورتی
دانند
و
طائفه
ثانیه
را
شهیدیه
خوانند
و این
طائفه
قائل
همه
بدست
بود
و
خلق
و
خالق
را
همچو
عکس
شخصی
دانند
چنانچه
عکس
بدن
شخص
قیام
ندارد
و
همچنین
عالم
بدون
حق
سبحانه
قائم
نبود
و این
هر
دو
طائفه
وجود
ممکن
بجمیع
الوجوه
غیر
حق
واجب
است
تعالی
و
تقدس
طائفه
ثالثه
را
وجودیه
نامند
و این
طائفه
قائل
همه
دست
بود
طائفه
اولی
قائل
ایجاد
دست
فقط
و
طائفه
ثانیه
با
وجود
اقرار
ایجاد
قائل
انعکاس
است
و طائفه
ثالثه
با
وجود
اقرار
ایجاد
و
انعکاس
قائل
است
بجمیع
وجود
در
صورت
و
صور
را
بدون
فهم
وجود
و
ندانسان
ظهوری
و
نمودی
نبود
حاصل
آنکه
نزد
وجودیه
در
میان
وجودات
خاصه
حتی
است
جامعه
و
بی
الوجود
العالم
و این
وجود
عام
تعالی
و
تقدس
جوهر
قیوم
و
جنس
اعلی
است
و وجودات
خاصه
بجمیع
اجزائیه
درین
عین
واحد
وجودات
خاصه
اند
و نسبت
این
جنس
اعلی
با وجودات
خاصه
از نسب
آرتو
مشهوره
نسبت
عموم
و
خصوص
مطلق
است و

تسعة في مجموعها ويحاط به في رزقها وكلامه في وجودات خاصة حتى لا يمتنع من نسبتها إلى باوجودات خاصة من نسب
مذكورة نسبتها إلى باوجودات خاصة حتى لا يمتنع من نسبتها إلى باوجودات خاصة من نسب
در نفی وجود صلی شیخ ابن عربی امام ربانی هر دو متفق اند و در اثبات وجود ظنی از متفق لکن وجود ظنی در محمل علی الحاکم و در خارج جزا حقیقه موجودی دارند
امام ربانی در مکتوب اول جلد ثانی در غیره میفرماید که عالم موجود خارجی است و در مکتوب چهل و چهارم جلد مذکور غیر
می نگارد که عالم موجودی است موهوم متشکن از اینجا است که مولانا دهلوی در مکتوب مدنی می طرزد و اختلافات اقواله ای اقوال المجید
فی العالم فقال هو موجود فی الخارج وجود ظنی و قال اخری هو موجود فی الوجود الا ان الله تعالى التقنه فی ملک المرتبة فصار موهوما متشکنا
و نیز در مکتوب مذکور میگوید و کذا اختلاف اقواله ای اقوال المجید فی ان العالم موجود خارجی و هو موجود موهوم متشکن اختلاف قلیل
المجید و فی المقصود ان الوجودات الخاصة متحققة بحیث یصدر منها آثار ماسواء لیس فیها التفتش وجودا خارجیا و وجودا و موهوما
متشکنا و ان سألته عن الحق التی اخرج قلت ان الذات الالهیه من حیث هی ای اجل من ان یکون فی الخارج اوفی الایمان اذ
الخارج اسم للنفس الرحانی و فی الایمان کنایة عن نعم للحق تعالی عظیم هو فی الخارج و تصیف الحق بانه فی الخارج اوفی العباد بشرط ان
التجلی و ان سألته عن هذه الاقوال كلها ما انکرت علیها الا من جهة التبعیر و من جهة ذکر شی فی غیر محله و الا فقلنا لیس صاحب کشف
الی مائیس حقیقه اصلا انتهى و نیز باید دانست که در تاصل اسما و فرعیة ممکنات در میان شیخ ابن عربی و امام ربانی خلایف نیست
و وجدان این هر دو اکابر یکی است اما هر یکی ازین دو اکابر این مقدمه را عبارت از دیگر تعبیر فرموده و امام ربانی بجله علمی و سهو بشری
عبارت شیخ را بر خلاف وجدان خود حمل کرده است از اینجا است که مولانا دهلوی در مکتوب مدنی می فرماید من اراد التبعیر
تأصل الاسماء و فرعیة ممکنات فی هذه المرتبة فله عبارتان کلها بما صحیح احداهما ان حقائق ممکنات هی الاسماء و الصفات متمیزة
فی العلم و الثانية ان حقائق ممکنات هی عکس الاسماء و الصفات المنطبعة فی الاعدام المتعابلة لها و لافرق بین العبارتین الا فرقا
ضعیفا لا یجانب عند التفتش عن حقائق الاشياء علی ما هی علیها بالجملة فالقول بان حقائق ممکنات عکس الاسماء المنطبعة فی الاعدام
المتعابلة لیس مخالفا کلام الشیخ ابن العربی و اتباعه و کم لهم من تصریح او تلویح بهذا المعنی وقد اؤمانا الی اوجه المسئلة فلا حاجة
الی نقل کلامهم و الاطاب بسرة تصریحهم و القول بان حقائق ممکنات هی الاسماء بمعنی ان الاسماء هی المتأصلة فی الوجود
و لیس غلط فی الطرف المقابل سببی بایمان ممکنات او بمعنی ان العارف که ربان من الاسماء و هو حقیقه التي یرجع الیهائیس
مخالفا کلام الشیخ المجید و لو نشأ لا قننا براین کثرة من کلامه علی کلامه فمحل کلام الشیخ المجید انه وجد بعض مقال الشیخ ابن العربی
و اتباعه فمحل علی ما یحالیف وجدانه و ملک قلته علمیه لا منزهة کشفیه و الغلات لا یخو منها العلماء و لا یضر علو مقامهم ان یوجه

مسئله
در بیان این که شیخ ابن عربی و امام ربانی هر دو متفق اند و در اثبات وجود ظنی از متفق لکن وجود ظنی در محمل علی الحاکم و در خارج جزا حقیقه موجودی دارند
امام ربانی در مکتوب اول جلد ثانی در غیره میفرماید که عالم موجود خارجی است و در مکتوب چهل و چهارم جلد مذکور غیر
می نگارد که عالم موجودی است موهوم متشکن از اینجا است که مولانا دهلوی در مکتوب مدنی می طرزد و اختلافات اقواله ای اقوال المجید
فی العالم فقال هو موجود فی الخارج وجود ظنی و قال اخری هو موجود فی الوجود الا ان الله تعالى التقنه فی ملک المرتبة فصار موهوما متشکنا
و نیز در مکتوب مذکور میگوید و کذا اختلاف اقواله ای اقوال المجید فی ان العالم موجود خارجی و هو موجود موهوم متشکن اختلاف قلیل
المجید و فی المقصود ان الوجودات الخاصة متحققة بحیث یصدر منها آثار ماسواء لیس فیها التفتش وجودا خارجیا و وجودا و موهوما
متشکنا و ان سألته عن الحق التی اخرج قلت ان الذات الالهیه من حیث هی ای اجل من ان یکون فی الخارج اوفی الایمان اذ
الخارج اسم للنفس الرحانی و فی الایمان کنایة عن نعم للحق تعالی عظیم هو فی الخارج و تصیف الحق بانه فی الخارج اوفی العباد بشرط ان
التجلی و ان سألته عن هذه الاقوال كلها ما انکرت علیها الا من جهة التبعیر و من جهة ذکر شی فی غیر محله و الا فقلنا لیس صاحب کشف
الی مائیس حقیقه اصلا انتهى و نیز باید دانست که در تاصل اسما و فرعیة ممکنات در میان شیخ ابن عربی و امام ربانی خلایف نیست
و وجدان این هر دو اکابر یکی است اما هر یکی ازین دو اکابر این مقدمه را عبارت از دیگر تعبیر فرموده و امام ربانی بجله علمی و سهو بشری
عبارت شیخ را بر خلاف وجدان خود حمل کرده است از اینجا است که مولانا دهلوی در مکتوب مدنی می فرماید من اراد التبعیر
تأصل الاسماء و فرعیة ممکنات فی هذه المرتبة فله عبارتان کلها بما صحیح احداهما ان حقائق ممکنات هی الاسماء و الصفات متمیزة
فی العلم و الثانية ان حقائق ممکنات هی عکس الاسماء و الصفات المنطبعة فی الاعدام المتعابلة لها و لافرق بین العبارتین الا فرقا
ضعیفا لا یجانب عند التفتش عن حقائق الاشياء علی ما هی علیها بالجملة فالقول بان حقائق ممکنات عکس الاسماء المنطبعة فی الاعدام
المتعابلة لیس مخالفا کلام الشیخ ابن العربی و اتباعه و کم لهم من تصریح او تلویح بهذا المعنی وقد اؤمانا الی اوجه المسئلة فلا حاجة
الی نقل کلامهم و الاطاب بسرة تصریحهم و القول بان حقائق ممکنات هی الاسماء بمعنی ان الاسماء هی المتأصلة فی الوجود
و لیس غلط فی الطرف المقابل سببی بایمان ممکنات او بمعنی ان العارف که ربان من الاسماء و هو حقیقه التي یرجع الیهائیس
مخالفا کلام الشیخ المجید و لو نشأ لا قننا براین کثرة من کلامه علی کلامه فمحل کلام الشیخ المجید انه وجد بعض مقال الشیخ ابن العربی
و اتباعه فمحل علی ما یحالیف وجدانه و ملک قلته علمیه لا منزهة کشفیه و الغلات لا یخو منها العلماء و لا یضر علو مقامهم ان یوجه

جهت را میسر نیست تا بمقتل هر چند تفصیل این مقدمه از مقدمه پنجم باید طلبید و آنچه بعضی از عوام بر علماء و عرفا کرام درین مسأله اختلافی مینماید اصلی ندارد و نیز باید دانست که درین اختلافات صاحب الطاف القدس شاه ولی الله دهلوی و صاحب قول انفس شاه شرف الدین تمیزی دهلوی قدس سرما قول فیصل دارند خلاصه اش آنکه اعظم اختلاف قوم درین باب آن است که گویند همه او است باز در میان لوازم عبودیت و ربوبیت بودن باین مینویسند و تحریر مانند اصل این ملامت موقوف بر بیان سهوین است سهوی که در معرفت نسبت وجودات خاصه با وجود عام بود و سهوی که در میان نسبت وجود عام با ذات تحت بود بیان سهو اول آنکه ظهور نسبتی است میان ظاهر و محکم این نسبت غیر حکم سائر نسبتهاست چه ظاهر عین مظهر هیچ اعتبار نیست و غیر او نیز هیچ اعتبار ندارد مانند فرع انسان نسبت افزاین اگر فرع عین این فرد بودی من جمیع الوجوه بالیستی که این فرد بر فرد دیگر محمول مندی چنانچه فرع محمول میشود اگر غیر این فرد بودی من جمیع الوجوه بالیستی که هذا انسان صحیح مندی چنانکه بنا بر تخریج نیست فرع انسان و فرع فرس نسبت حیوان حیوان و شجر نسبت نباتی و نامی و جماد نسبت جسم و جسم و موجود نسبت جوهر و جوهر و عرض نسبت وجود عام همین حال دارد پس بدیهی است که درین مواضع مضائق حمل و مضدایق تغایر هر دو یافته میشود درین صورت احکام هر دو قبیل را گنجایش بود معقول قاهره گاهی آن را از قبیل عین شئی گیرند من جمیع الوجوه چون بعض لوازم عنینیت یافته نشود نقض آن عقیده کند و گاه آن را از قبیل غیر ترانند من جمیع الوجوه چون بعض لوازم غیرت بدست نیاید تحریر مانند معقول سلیمه دانند که نسبتی است غیر نسبت عنینیت و غیرت هر چه از خصوصیات اشیاء ماضی شد صاحب وجود عام از غیر آن پاک است چنانکه سواد لثیره و قرقاوت و کسنت زبان نوع انسان را ملوث نمی سازد و هر چند این است و اقصا و اقلن انسان است و هر چه از مرتبه اطلاق من حیث المطلقیت سر بر آورده بخصوصیات نسبت نتوان کرد چنانکه نوع بودن کلی بودن مطلق بودن باین فرد نسبت نتوان کرد هر چند مطلق در مقید است چون درین انواع مختلفه خواص متشعبه بدست می آید عقل بدست ویزان امور متغایره بحکم الاشیا و تعرف با ضداد مابین ثبوت انواع شئی جزم کثیر یکی را از دیگری می شناسند مطلق وجود عام که فیروزی محسوس و معقول نیست تا عقل را در وی تعرف بود و از غیر باز شناسد معجزه الطاف در لطافت و لطافت در بساطت است بجز حیرت چیزی بدست عقل نیاید از اینجا است که معقولیان در میان جوهر و عرض حقیقت مشترک اثبات نموده و وجود عام را جنس اعلیٰ الشمره اند منشا آن عدم حضور وجود عام است نزد عقل ایشان ما خود می دانیم که یک حقیقت متشعبه بدست شئی می شود گاهی در کسوت قیام بغضیه ظهور کند و مستی بجز هر که در دو گاهی در لباس قیام بغیره برآید و مستی بجز عرض شود از زیر نگینهای همین معنی است جوهر شدن اغراض در عالم مثال و عرض شدن جوهر در موطن خیال و صدق صورت و ذمینه بر موجود خارج الی غیر ذلک قالا یعنی ولیکن اهل ذوق بجاسته ذوق بطریق حضور الشئی لذاته بذاته فی ذاتیه ادراک آن کنند و حقیقت را بوجه من الوجوه می دانند و بان نا آشنا اشنا شوند بالجمله نگلی ازان در عقل اهل ذوق می افتد میان سهو ثانی آنکه میان وجود عام

۲
 در این مقام باید دانست که این مقدمه از مقدمه پنجم باید طلبید و آنچه بعضی از عوام بر علماء و عرفا کرام درین مسأله اختلافی مینماید اصلی ندارد و نیز باید دانست که درین اختلافات صاحب الطاف القدس شاه ولی الله دهلوی و صاحب قول انفس شاه شرف الدین تمیزی دهلوی قدس سرما قول فیصل دارند خلاصه اش آنکه اعظم اختلاف قوم درین باب آن است که گویند همه او است باز در میان لوازم عبودیت و ربوبیت بودن باین مینویسند و تحریر مانند اصل این ملامت موقوف بر بیان سهوین است سهوی که در معرفت نسبت وجودات خاصه با وجود عام بود و سهوی که در میان نسبت وجود عام با ذات تحت بود بیان سهو اول آنکه ظهور نسبتی است میان ظاهر و محکم این نسبت غیر حکم سائر نسبتهاست چه ظاهر عین مظهر هیچ اعتبار نیست و غیر او نیز هیچ اعتبار ندارد مانند فرع انسان نسبت افزاین اگر فرع عین این فرد بودی من جمیع الوجوه بالیستی که این فرد بر فرد دیگر محمول مندی چنانچه فرع محمول میشود اگر غیر این فرد بودی من جمیع الوجوه بالیستی که هذا انسان صحیح مندی چنانکه بنا بر تخریج نیست فرع انسان و فرع فرس نسبت حیوان حیوان و شجر نسبت نباتی و نامی و جماد نسبت جسم و جسم و موجود نسبت جوهر و جوهر و عرض نسبت وجود عام همین حال دارد پس بدیهی است که درین مواضع مضائق حمل و مضدایق تغایر هر دو یافته میشود درین صورت احکام هر دو قبیل را گنجایش بود معقول قاهره گاهی آن را از قبیل عین شئی گیرند من جمیع الوجوه چون بعض لوازم عنینیت یافته نشود نقض آن عقیده کند و گاه آن را از قبیل غیر ترانند من جمیع الوجوه چون بعض لوازم غیرت بدست نیاید تحریر مانند معقول سلیمه دانند که نسبتی است غیر نسبت عنینیت و غیرت هر چه از خصوصیات اشیاء ماضی شد صاحب وجود عام از غیر آن پاک است چنانکه سواد لثیره و قرقاوت و کسنت زبان نوع انسان را ملوث نمی سازد و هر چند این است و اقصا و اقلن انسان است و هر چه از مرتبه اطلاق من حیث المطلقیت سر بر آورده بخصوصیات نسبت نتوان کرد چنانکه نوع بودن کلی بودن مطلق بودن باین فرد نسبت نتوان کرد هر چند مطلق در مقید است چون درین انواع مختلفه خواص متشعبه بدست می آید عقل بدست ویزان امور متغایره بحکم الاشیا و تعرف با ضداد مابین ثبوت انواع شئی جزم کثیر یکی را از دیگری می شناسند مطلق وجود عام که فیروزی محسوس و معقول نیست تا عقل را در وی تعرف بود و از غیر باز شناسد معجزه الطاف در لطافت و لطافت در بساطت است بجز حیرت چیزی بدست عقل نیاید از اینجا است که معقولیان در میان جوهر و عرض حقیقت مشترک اثبات نموده و وجود عام را جنس اعلیٰ الشمره اند منشا آن عدم حضور وجود عام است نزد عقل ایشان ما خود می دانیم که یک حقیقت متشعبه بدست شئی می شود گاهی در کسوت قیام بغضیه ظهور کند و مستی بجز هر که در دو گاهی در لباس قیام بغیره برآید و مستی بجز عرض شود از زیر نگینهای همین معنی است جوهر شدن اغراض در عالم مثال و عرض شدن جوهر در موطن خیال و صدق صورت و ذمینه بر موجود خارج الی غیر ذلک قالا یعنی ولیکن اهل ذوق بجاسته ذوق بطریق حضور الشئی لذاته بذاته فی ذاتیه ادراک آن کنند و حقیقت را بوجه من الوجوه می دانند و بان نا آشنا اشنا شوند بالجمله نگلی ازان در عقل اهل ذوق می افتد میان سهو ثانی آنکه میان وجود عام

و ذات بحت نسبتی است معلوم از نسبت و مجهول الکلیفیت نه تنزل است بحج وجه و نه ظهور پس اشکالی که اندک ثبوت بر حقیقت محضه
 ازین حقائق ناشی می شود آنجا مسجع نیست و آن در آن مرتبه و در آن ازل و جدان قومی را چون نظر شود و اندر کرد و وجود عام
 مشهور شد آن وجود نام نهادند و وی آنقدر لطافت و بساطت یافتند که در اندیشه عقل نگنجید همچون رامبد المبادی زعم
 کردند و هر چه از بساطت و لطافت که با ایشان رسیده بود بر آن وجود منطبق ساختند و در آن معرفت ابدال هر مانند و
 ندانستند **هـ** هنوز ایوان استغنا بلند است و هر که مقدمه قیصری را به بیدارین مذہب روشن تر بداند منشأ این غلط و قو
 است بر وجود عام و بر وجهی از وجود او گفتا کردند بکنه او نارسیدن اگر بکنه وجود عام رسیدندی آن را بمبد المبادی
 نگفتندی و جمیع را بر او را وجود عام گذر افتاد ایشان ذات بحت را بمبد المبادی و اول الاوائل دانستند و وجود عام
 صادر اول و وجود منبسط علی سبب کل الموجودات گفتند لیکن در احکام تفصیل هر دو را مخلوط کردند و بیک اسم مستی نمودند و از جهت تسامح
 و تسامح تعبیر احکام هر یکی را بدیگری منوط ساختند بعضی حقائق را با بعضی خلط کردند و لطف را بظن دیگر نهادند و بیک اسم مستی کردند
 رسم قدیم نسوخته است و بیسند اول قار و کسرت بعضی تابعان ایشان را بسبب این تسامح و تسامح شباهی واقع شدند
 همچون یک وجود است که با اختلاف استعارات مختلف شده با اعتبار لفظی بجهت شتی وجود عام است و با اعتبار معرفت ذات
 بحت منشأ این اشتباه عدم نفرت است در میان نسبتی که حقایق شتی را با وجود عام بود و نسبتی که وجود عام را با بمبد المبادی بود
 و گویی که وجدان ایشان تجلی اعظم پیوسته بود یا بر بن عقلی صفات تنزیه و واجب اثبات کرده اند یا بتقلید شریع صفات تشبیه
 اعتقاد نموده اند این خواص را نه در وجود عام یافتند و نه در چیزی که اهل معرفت از ذات بحت بمیان آورده مصداق آن
 دیدند با نگار این هر دو نسبت برخاستند و این قدر محقق دانستند که ذات بحت با اعتبار انتساب تجلی اعظم با دو ارتباط خاص او
 بعکس افوری که از تجلی اعظم منشعب شده اند احکام بسیار دارد و در شرائع بیان همین احکام بود و وجدان و بر بن تقلید شریع
 بیرون ازین میدان گذشت و ما در آن نزد ایشان هیچ خبر نداشتند از علم حقیقه الامور انتهی خلاصه کلامها **فائده چهل و یکم**
 قائلان وحدۃ الوجود و هر چه فاعل و هر چه علم و عظام و چه شیخ و حکماء اعلام هزار تا اند تفصیل چند اکابر آنها از اجلۃ التائید شرح اوله
 التوحید مولانا فاضل علی بهائی و فحاح ملا جامی و اخبار اخیر شیخ الهند محدث دهلوی و اصل الاصول مولانا شاه عبدالقادر فخری
 و غیرهم بطلبید کثرت قائلان از نقل آنها منع می آید تا چار این غیر نقل چند اقوال بعضی از علما متاخرین که درین قرن
 سیزدهم گذشته اند خاتم این رساله می گرداند قائل بحر العلوم ملک العلماء مولانا عبد العلی فی شرح التسمی و التسمی و کتاب بزرگ الحکمة المحققة
 التي ادعی بها الرسل الکرام المحمرون الصادقون و کوشف بها اولیاء الله العظام و اعلم ان الواجب سبحا موجود و هو وجود بحت و هو وجود
 بنفیه و ما سواه لیس بشی و العالم کله شیون له تعالی و قیانت له جل مجده و هو تعالی ظاهر فیہ و نفسه واجب جاعل و المتعینا ممکنه

از آن
 تجلی غلط حقیقت و وجود
 اسباب الهیه است
 فی لفظه ثانیه
 من جوار الحقائق

محموله فالمتعين الواحد ظهر في الكثرة والكثره انما قايده بالاعتبارات ووجودها مستعار منه والموجود حقيقة فهو سبحانه
فهو سبحانه وجوده مطلق لا بان يكون الاطلاق قيداً فيه ليس بكلي ولا جزئياً ولا كثر ولا شئ معه سواء ولا شريك له
في الوجود وهو حق منزوع في نفسه واجب لذاته وهو حق مشبه بتبعيات عدسية والواجب لا يكون مكان ولا مكان
واجباً فهو جامع بين التشبيه والتفريق وليس منزوعاً فقط كما عليه الاشعرية فانه تعقيد وليس مشبهاً فقط كما عليه المشبهة فانه
تجديد والله سبحانه برئ منهما قال سيد الاوليا ورئيس الاقبياء امام المتقين خليفة النبي في الارضين الهادي
للعالمين الشيخ الاكبر خاتم الولاية المحمدي الشيخ في الملة والدين ابن العربي قدس سره واذا قلنا علادة كلامه في
فصوص الحكم **فان قلت** بالتشبيه كنت مقيداً **وان قلت** بالتشبيه كنت محذوراً **وان قلت**
بالامر بن كنت مسدداً **وان كنت** اما في المعارف سيداً **فمن قال** بالاشباع كان مشككاً **ومن قال** بالافرا
كان موحداً **فانك** بالتشبيه ان كنت ثانياً **وانك** والتشبيه ان كنت مفرداً **فانك** بوجوب انت **وانك**
في عين الامر مستراحاً **وانك** انتهي كلامه الشريفة المحقة **قال المنكر** ان ذلك مخالف لتفصيل من وجوه **الاول**
يلزم اتحاد الواجب والممكن وهو محال بالضرورة والثاني اتحاد الموجودات كلها بالحقيقة وهو ايضا محال **والثالث**
ان ظهور الواحد في الكثرة محال بالضرورة قلنا **اولاً** ان ذلك مكاشف ومعلوم بنور الوحي عند الانبياء وبنور
المكاشفة عند الاولياء ومخالفة العقل المتوسط لا يضر والعقل النوراني غير منقبض عنه وثانياً ان وجوب المطلق
مع امكان افراده لا يشوبه كثره كالمفهوم احد النقيضين فانه واجب وافراده وبهي كل واحد من النقيضين ممكن
ولا استبعاد ومخالفة الموجودات بالحقيقة قائم عليهم دليل ودعوى الضرورة غير مستوفى كيف وانهم معترفون
بتعقيد الحقائق وظهور الواحد في الكثرة غير متعجب فان الكرم قائلون بوجود الكلي الطبيعي ومنكم من ادعى الضرورة
في ان الامر الواحد لا يتفرع من كثره محضه فلا بد من امر واحد مشترك بين الموجودات يتفرع منه الوجود فذلك
الامر الواحد هو الوجود الحقيقي والوجود واجب بالضرورة غير قابل للعدم فلزم منه القول بان الوجود واجب حقيقة
الحقائق والعالم كله شئون له تعالى وتقدس عن التعقيد وقالوا ثانياً فذلك مخالف للشريعة الغراء قلنا لا
والآيات القرآنية والا احاديث النبوية مؤيدان لذلك منها كلمة التوحيد والتاويل بان المراد الله الحق
موجوده وما سواه باطل تاويل في اصول الدين فلا يسمع قال الله تعالى وعجبوا ان جاءهم منذر منهم وقال

لشيخ اكر قدس سره در بيان تزييد في غير ما يرد **فان قلت** بالتشبيه كنت مقيداً **وان قلت** بالتشبيه كنت محذوراً **وان قلت** بالامر بن كنت مسدداً **وان كنت** اما في المعارف سيداً **فمن قال** بالاشباع كان مشككاً **ومن قال** بالافرا كان موحداً **فانك** بالتشبيه ان كنت ثانياً **وانك** والتشبيه ان كنت مفرداً **فانك** بوجوب انت **وانك** في عين الامر مستراحاً **وانك** انتهي كلامه الشريفة المحقة **قال المنكر** ان ذلك مخالف لتفصيل من وجوه **الاول** يلزم اتحاد الواجب والممكن وهو محال بالضرورة والثاني اتحاد الموجودات كلها بالحقيقة وهو ايضا محال **والثالث** ان ظهور الواحد في الكثرة محال بالضرورة قلنا **اولاً** ان ذلك مكاشف ومعلوم بنور الوحي عند الانبياء وبنور المكاشفة عند الاولياء ومخالفة العقل المتوسط لا يضر والعقل النوراني غير منقبض عنه وثانياً ان وجوب المطلق مع امكان افراده لا يشوبه كثره كالمفهوم احد النقيضين فانه واجب وافراده وبهي كل واحد من النقيضين ممكن ولا استبعاد ومخالفة الموجودات بالحقيقة قائم عليهم دليل ودعوى الضرورة غير مستوفى كيف وانهم معترفون بتعقيد الحقائق وظهور الواحد في الكثرة غير متعجب فان الكرم قائلون بوجود الكلي الطبيعي ومنكم من ادعى الضرورة في ان الامر الواحد لا يتفرع من كثره محضه فلا بد من امر واحد مشترك بين الموجودات يتفرع منه الوجود فذلك الامر الواحد هو الوجود الحقيقي والوجود واجب بالضرورة غير قابل للعدم فلزم منه القول بان الوجود واجب حقيقة الحقائق والعالم كله شئون له تعالى وتقدس عن التعقيد وقالوا ثانياً فذلك مخالف للشريعة الغراء قلنا لا والآيات القرآنية والا احاديث النبوية مؤيدان لذلك منها كلمة التوحيد والتاويل بان المراد الله الحق موجوده وما سواه باطل تاويل في اصول الدين فلا يسمع قال الله تعالى وعجبوا ان جاءهم منذر منهم وقال

بالتشبيه كنت مقيداً **وان قلت** بالتشبيه كنت محذوراً **وان قلت** بالامر بن كنت مسدداً **وان كنت** اما في المعارف سيداً **فمن قال** بالاشباع كان مشككاً **ومن قال** بالافرا كان موحداً **فانك** بالتشبيه ان كنت ثانياً **وانك** والتشبيه ان كنت مفرداً **فانك** بوجوب انت **وانك** في عين الامر مستراحاً **وانك** انتهي كلامه الشريفة المحقة **قال المنكر** ان ذلك مخالف لتفصيل من وجوه **الاول** يلزم اتحاد الواجب والممكن وهو محال بالضرورة والثاني اتحاد الموجودات كلها بالحقيقة وهو ايضا محال **والثالث** ان ظهور الواحد في الكثرة محال بالضرورة قلنا **اولاً** ان ذلك مكاشف ومعلوم بنور الوحي عند الانبياء وبنور المكاشفة عند الاولياء ومخالفة العقل المتوسط لا يضر والعقل النوراني غير منقبض عنه وثانياً ان وجوب المطلق مع امكان افراده لا يشوبه كثره كالمفهوم احد النقيضين فانه واجب وافراده وبهي كل واحد من النقيضين ممكن ولا استبعاد ومخالفة الموجودات بالحقيقة قائم عليهم دليل ودعوى الضرورة غير مستوفى كيف وانهم معترفون بتعقيد الحقائق وظهور الواحد في الكثرة غير متعجب فان الكرم قائلون بوجود الكلي الطبيعي ومنكم من ادعى الضرورة في ان الامر الواحد لا يتفرع من كثره محضه فلا بد من امر واحد مشترك بين الموجودات يتفرع منه الوجود فذلك الامر الواحد هو الوجود الحقيقي والوجود واجب بالضرورة غير قابل للعدم فلزم منه القول بان الوجود واجب حقيقة الحقائق والعالم كله شئون له تعالى وتقدس عن التعقيد وقالوا ثانياً فذلك مخالف للشريعة الغراء قلنا لا والآيات القرآنية والا احاديث النبوية مؤيدان لذلك منها كلمة التوحيد والتاويل بان المراد الله الحق موجوده وما سواه باطل تاويل في اصول الدين فلا يسمع قال الله تعالى وعجبوا ان جاءهم منذر منهم وقال

الکافرون بهذا ساجد کذاب اجعل الالهة الاله واحد ان هذا الشی عجیب نزلت حين قال رسول الله صلى الله عليه وعلى اله وصحبه
 اجمعين سلم قولوا لا اله الا الله وحده لا شريك له فاعلموا ان الله واحد لا اله الا الله وحده لا شريك له فاعلموا ان الله واحد لا اله الا الله وحده لا شريك له
 لا اله الا الله فنفروا وقالوا كيف يسبح الخلق الله واحد وان يجعل الالهة الكثيره الاله واحد وقال الاخرون ما سمعنا بهذا في الملة
 الاخرة ان هذا الا اختلاف وامشوا واصبروا على الهتك ان هذا الشی مراد كما قص الله في كتابه وبهم كانوا اهل اللغة واللسان فاعلموا
 هو المراد الاول ايضا ثم نكثوا هذا الفهم رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم منها قوله تعالى هو الذي في السماء الله وفي الارض الله
 ومنها انه بعث نوح عليه وعلى بنينا وآله واصحابه الصلوة والسلام وقال لقومه اعبدا الله ما لكم من الاله غيره كما قال الله تعالى وتقدس
 ارسلنا نوحا الى قومه فقال يا قوم اعبدوا الله ما لكم من الاله غيره اني اخاف عليكم عذاب يوم عظيم هكذا قال يهود وشعب صالح على بنينا
 وآله واصحابه وعليهم الصلوة والسلام على ما قص في سورة الاعراف والقول بان المراد الاله الحق غير مسموع فانه قول بعد تمثيل
 الرسل مرادهم في اصول الدين قول باتباع كلام ما قول في بدء الخطاب منها قوله تعالى ان الذين يبايعونك انما يبايعون الله والرسول
 فوق ايديهم وكان يد رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فوق ايديهم ومنها قوله تعالى والله مع الذين هم قوم يحسدون ومنها قوله
 صلى الله عليه وآله وسلم لو كنتم تحببوا لغيري لكانت علي الله وهو حديث صحيح ومنها قوله صلى الله عليه وآله وسلم كفاية عن ربه لا يتقرب العبد
 قرب النوافل حتى احبته فاذا احبته كنت سمعته الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بها وهذا
 ايضا حديث صحيح وبالجملة نور الوحي شاهد بذلك لا ريب فيه اللهم ثبت قلبي على الايمان مدة الحياوة الدنيا وبعد المماتة بتصدق فيك
 وحبيك ومصطفك وآله الكرام واصحاب العظام صلوات الله عليهم اجمعين انتهى وسند العلماء مولانا شاه عبد العزيز دهلوي
 در اثنا عشر ميعر يد عقيدة چهاردهم انك حق تعالى وجزی حلول نمی کند در بدن منی در اید و غلاة شیعه همه قائل اند بحلول او تعالى
 در ابدان همه حتی در بدن ابو مسلم مروزی صاحب الدعوة که زرامیه بان قائل شده اند و طرف این است که شیخ ابن مطهر حلی باری
 این همه را نهد در کتاب پنج المخی قول بحلول البصوفیه اهل سنت نسبت کرده حالانکه ایشان حلولیه را تکفیر می کنند و این همه را نهد در کلام
 است مسئله وحده الوجود را سبب ممتی که در او نفهمیده و بر حلول حمل نموده و از اینجا دقیقه فقهی علماء ایشان ثلث دریافت همین قسم دیگر
 مطالب غامضه را که در کلام حضرت ائمه واقع شده اند بسبب غلط فهمی مسخ و تبدیل نموده باشند و بعضی از فرق غلاة بنائیه و نصیری
 و اسماعیلیه اتحاد و بجای حلول اشغال میکنند حالانکه اتحاد مطلقا باطل است و بطلان او از اجلاهی بدیهیات است و شیخ حلی بنابر کمال
 دقیقه فقهی قول اتحاد را نیز با لکین اهل سنت منسوب کرده حالانکه مقصد ایشان ازین اتحاد یکی از دو معنی است نه اتحاد حقیقی اول
 انحاء و ضمحلالات نابت عبد زو یک ظهور نور تجلی مثل حالتی که نور چراغ را نزد یک ظهور آفتاب میشود و عود من این حالت و ظهور
 نور تجلی از قرآن مجید و اقوال عزت پر ظاهر است و قوله تعالى فلما تجل ربه لجل ججه و کا و نثر موسی صبحا و قوله تعالى فلما جاء ما نودی

علامه
 مامقانی
 معنی از حد و حد و حد
 جمع غالی از غیث
 الصفات

أَنَّ قَوْلَكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ خَلَّاهَا وَتَجَانَّ الشَّيْءَ الْعَالَمِينَ وَأَنَّا قَوْلَ عِزَّتِ طَاهِرٍ قَوْلِ حَضْرَتِ صَادِقٍ وَرِجَالِهِ ابْنِ أَبِي بَصِيرٍ رَوَيْتَ
 كَلِمَةً سَابِقًا كَذَبْتَ أَنَّ الْمَوْتِينَ يَرَوْنَهُ فِي الدُّنْيَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَلَسْتَ تَرَاهُ فِي وَجْهِكَ هَذَا وَابْنِ مَعْنَى رَاشِحِ ابْنِ فَارِضٍ مِصْرِي عَلَيْهِ
 الرَّحْمَةُ وَرَأَيْتُهُ خَوْضًا مُنَوَّدَةً وَكُفَّةً **و** جَاءَ حَدِيثٌ فِي اتِّحَادِهِ ثَابِتٌ بِرِوَايَةِ فِي النَّفْلِ غَيْرِ ضَعِيفَةٍ بِإِشْرَافِ عَبْدِ الْعَبْدِ
 تَقَرُّبُ الْيَوْمِ قَبْلَ إِدَاءِ فَرِيضَةٍ بِأَمْرٍ مَوْضِعٍ بَيْنَهُ الْإِشَارَةُ وَاصْخَاجُ الْكُنُوزِ الْفَاطِمِيَّةِ وَأَنَّ حَدِيثَ صَحِيحٍ قَدْسِي هَذَا هُوَ
 لَا يَزِيدُ عَبْدِي بِتَقَرُّبِ الْيَوْمِ بِالْأَوَّلِ حَتَّى أَجْبَتَهُ فَأَوَّجِبَتُهُ كُنْتُ سَمِعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَلَعِبَهُ الَّذِي يَقْرَأُ بِهِ وَدَرَهُ الَّذِي يَطْبِشُ بِهِ
 وَرَجَلُهُ الَّذِي يَمِشُ بِهِ وَأَدَمُ أَنْكَ خُورَامَاتِ حَقِّ دَانِدِ وَظَهَرِي أَرْمَاطِ بَرْدِ شَاسِدِ بُوْجِي كَمَا بَعْضُ أَحْكَامِ ظَاهِرٍ بِظَهْرِ مَسْئُومٍ كَرْدِ وَدِرَالِخِ
 لَكِنْ وَصَفِي كَمَا قَدْ جَاءَ بِأَشَدِّ زَنَا هَبْتَ ظَاهِرٍ أَرْمَاطِ تَرَقِي تَكُنْدِ وَوَصَفِي كَمَا عُنْوَانِ مَرْتَبَةِ ظَاهِرٍ بِأَشَدِّ بَخْطِ زَوْلِ نَفَرَايدِ وَابْنِ مَعْنَى
 نِيزَازِ قُرْآنِ مُجِيدِ وَأَقْوَالِ عِزَّتِ بِرِظَاهِرِ هَبْتَ مِنْ نِطْعِ الرَّسُولِ فَقَدْ طَاعَ الشُّدَّانَ الَّذِينَ يَبَايَعُونَكَ أَمَا يَبَايَعُونَ اللَّهَ وَخُطْبَةَ الْإِسْلَامِ
 وَخُطْبَةَ الْإِيمَانِ حَضْرَتِ امِيرِ وَكُتُبِ أَمَامِيهِ مَعْرُوفِ وَشَهْرِ هَبْتَ وَكَاشِحِ خَلِّي أَرْزِينِ مَعَانِي صَحِيحِ اتِّحَادِ وَتَجَاوُلِ نَمَائِدِ مَضَائِقِ نَدَارِ وَكَدِغِ
 عَقْلِ شَيْعَةِ ابْنِ مَعْنَى رَافِعِيهِ دِمُورِ ابْنِ عَقْلِيهِ سَجِيدِ أَمَّا كَلَامُ خَوَاجَةِ نَصِيرِ طُوسِي وَرِشْرِحِ مَقَامَاتِ الْعَارِفِينَ أَرْكَتَابِ الْإِشَارَاتِ وَ
 كَلَامِ صَدْرِ شِيرَازِي وَرِشْوَابِ رُبُوبِيَّتِ وَاسْتِفَارِ كَلَامِ ابْنِ أَبِي جَبْرِ وَدَوِغِ مَتَاخِرِينَ ابْنِ فَرْقَةِ بَايِدِ وَكَارِغِ ابْنِ اشْخَاصِ رَايِمِ
 اَعْتَبَارِ بِنَاشِدِ كَمَا أَيْنَمَا مَحْطَا اَنْدَبِينَ التَّصَوُّفِ وَالْفَلَسَفَةِ وَالشَّرْعِيَّةِ لِسِ كَلَامِ مَقْدَادِ كَمَا مِيشَوِ مَقَرَّرِي الْإِشَانِ وَرِغْلُومِ دِينِيَّةِ
 هَبْتَ وَشَارِحِ قَوَاعِدِ وَصَاحِبِ كُنُزِ الْعُرْفَانِ فِي تَفْسِيرِ أَحْكَامِ الْقُرْآنِ نَقْلِ كُنُوزِ قَالِ الْمَقْدَادِ فِي شَرْحِ الْفُصُولِ فِي عِلْمِ الْأَصُولِ فِي ذِكْرِ
 الْأَحْوَالِ السَّائِخَةِ لِلْسَّائِكِ الْمُرُومِ اتِّحَادِ هُوَ أَنَّ لَا يَنْظُرُ إِلَّا إِلَهِيهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَكَلَّفَ وَيَقُولَ مَا عَدَاهُ قَائِمٌ بِفَيْكُونَ الْكُلِّ وَاجِدًا مِنْ
 حَيْثُ أَنَّهُ إِذَا صَارَ ابْنُ بَصِيرٍ تَجَلَّيْلَهُ لَا يَبْصُرُ إِلَّا فَاتَةً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمُرْتَبِي الْإِنْتَبِي أَيْضًا مَوْلَانَا شَاهِ عَبْدِ الْغَزِيَّةِ دَهْلَوِي وَرِجَابِ اسْتِفْهَارِ
 عَالِمِي حَمِي طَرَاذِلِ بِلِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَوْلَوِي صَاحِبِ مَجْمُوعِ كَمَالَاتِ وَمَنَاقِبِ قِيمِ أَحْكَامِ شَرِيعَتِ مَوْلَوِي نَوَازِ اللَّهِ صَاحِبِ سَلَمَةِ اللَّهِ تَعَالَى
 زَادِ اللَّهِ حَرَمَهُ عَلَى حَفِظِ الشَّرْعِ وَاصْلِحِ الدِّينِ فَفَقِيرُ عَبْدِ الْغَزِيَّةِ بَعْدَ إِبْلَاحِ سَلَامِ سَنُونَ الْإِسْلَامِ طَمَسُ مِي دَارِ وَرَقِيمَةِ كَرِيمِ دِرَبَابِ اسْتِفْهَارِ
 اَزْمَلِ تَوْحِيدِ وَجُودِي وَتَوْحِيدِ شَهْرُودِي وَانْكَارِ قَاوِيلِ دَحْشَتِ نَاكِ مِيَانِ رَمَضَانَ شَاهِ وَصُولِ عَشْرَتِ شَمُولِ نَمُودِ مَهْرَبَانِ بِنِ
 حَقِيقَتِ الْأَمْرِ ابْنِ هَبْتَ كَمَا صُوفِيَّةِ عَلَيْهِ اَزْ قَدِيمِ اِشَارَاتِ بَابِ سَلَمِ مِيفَرِ مَوْذُونِ بُوْجِي كَمَا مَحْتَمَلِ تَاوِيلِ بُوْجِي كَمَا كَايَتِ تَاوِيلِ مِتْوَالِ
 كَرْدِ كَايِ مَحْمُولِ لِسْكَرِي تَوَانِ اِسْتِ جَنَانِجَةِ الْفَصَاحِ خُودِ اَزْ جَنْدِ بَزْرُكَ نَقْلِ فَرَمُودِ اَنْدَلِكِ بَعْدَ اَزْمَرِ وَرِطْبَةِ سَلَفِ وَكَذَبْتِ
 بِأَنْصَدِ سَالِ اَزْ هَجْرَتِ نَبَوِيَّةِ ابْنِ حَضْرَاتِ وَوَفَرِ شَدِيدِ جَمْعِي كَثِيرِ اَنْ اِشَارَاتِ رَا حَقِيقَتِ حَلِّ كَرْدِ وَوَقَايِلِ شَدِيدِ بَاكَ وَجُودِ وَجْهِ
 وَرِمَرَاتِ وَجُوبِ وَامْكَانِ وَقَدِيمِ وَحَادِثِ وَجُودِ وَجْهَانِي وَمُومِنِ كَا فَرُوجِ ظَاهِرِ وَنَجْشِ ظَاهِرِ هَبْتَ لَيْكِنْ بِرِظَاهِرِ حُكْمِ جَدَا وَدَفَرِ وَفَرِ
 أَحْكَامِ مَظَاهِرِ مَوْزُونِ رَا حُكْمِ بَرْنَجَاتِ وَكَافَرِ اَبْرَقِلِ وَاسْمِ عَلِيٍّ بِهَذَا الْقِيَاسِ وَجَمِيعِ صِفَاتِ مُتَضَادَّةِ جَنَانِجَةِ كُفَّةً **و**

هر مرتبه از وجود محلی دارد و اگر فرق مراتب مکنی زندقی و همچنین فرق وابسته است احکام ظاهر شرعیست چه زن ننگه حلال است و جنبه
 حرام و نپدر واجب التحريم است و کافر معاند واجب التحريم هر که فرق در احکام نکند محض وحدت وجود را ملاحظه نماید خلاف شرع و الحاد
 و زندقه است و همچنین وجود که عین ذات حق است نزد ایشان با وجود ظهور و مظاهر مختلفه در مرتبه احدیت صرف پاک و منزّه است
 از نقائص و متصف بکمالات و نیز بدانند که نقصان مراتب کثرت با و عائد نمی شود چنانچه شعاع آفتاب با وجودی که بر بنجاستای افتد
 بخش نمی شود و حقیقت کلیه انسان با وجودی که در مسلمان و کافر و صالح و فاسق و عالم و جاهل ظهور کرده خود نقصان نمی پذیرد و همین
 مذتبت صوفیه بسیار و علماء نامدار اختیار کرده اند و درین باب رسائل و کتب نوشته اند و گفته آنها از قادیانیه شیخ اکبر محمدی الدین بن العربی و
 شیخ صدر الدین قونیوی و شیخ عبدالکریم حبلی و شیخ عبدالرزاق حبیجی نوی و شیخ امان پانی پتی رحیم الله و از کبر و یتیم مولانا جلال الدین
 رومی و شمس الدین تبریزی رحیم الله و از سهروردی شیخ فرید الدین عطار رحیم الله و از حضرات حشمتیه سید محمد گیسو و از سید جعفر کلمی
 رحیم الله و از نقشبندیه خواجہ باقی بالله و عبید الله احرار و مولانا نور الدین جامی و مولانا عبد الغفور لاری و علی بن القیاس شیخ
 عبدالرزاق کاشی و شمس الدین قنباری و قیسری و سعید الدین فرغانی و غیر ایشان گذشته اند و تصانیف این بزرگان موجود و
 مشهور است چنانچه بلا حفظ انصاف در آمده باشند و جماعه دیگر آن همه اشارات را بر تاویل حکایت یا سکر حمل نموده انکار وحدت وجود
 کرده اند و گفته اند که وحدت وجود در بعضی اوقات بنظر سالک می آید بی آنکه در حقیقت باشد چنانچه در روشنی آفتاب همه ستارهای نور
 می شوند و بنظر نمی آیند حال آنکه در نفس الامر موجودند و نور هم دارند ولیکن در وقت بنهار بسبب غلبه نور آفتاب نور اینها مضمحل میگردد
 و همچنین است حال چراغ پیش مشعل پس کسی که توحید صرف راه زده اند توحید ایشان محض در شهود و در نظر است بی آنکه در وجود باشد
 و همینست مذتبت شیخ علاء الدین و سمنانی و جماعتی دیگر از قده ما و مذتبت امام ربانی و اتباع ایشان این حضرات هم در اثبات این عقیده
 بر رسائل و مصنفات بسیار پرداخته اند چنانچه معلوم خاطر شریف خواهد بود پس ما مردم را که بعد ازین اختلاف پیدا شده ایم حرم باطل را
 نمی تواند شد پس سبیل ما مردم این است که چنانچه در مذاهب اربعه حق را در امری انکاریم و میگوئیم که مثلاً مذتبت حنفیه صواب بحتمل خطا
 است و مذتبت فقهی و مالکی و غیر ایشان خطا بحتمل الصواب است همچنین درین مذتبت توحید وجودی و توحید شهودی اگر نظر بدین یک طرف
 راجع شود آن طرف دیگر را هم ضلال و گمراهی بناید انگاشت که تفصیل و تکفیر جماعه کثیر از علماء نامدار و مشایخ لازم می آید آری اگر تقلید
 یک طرف غلو پیدا کرده و فرق مراتب را از نظر انداخته و پا از جاده اعتدال بیرون نهاده عابد را معبود و حادث را قدیم و مملو
 منزّه و حرام را حلال و نجس را طاهر انگارد البته از ملحدان و زندقان می گردد و حاصل الکلام اینست که اختلافی که در میان امت بسبب
 تعارضین توحید وجودی و توحید شهودی واقع شده مانند اختلاف سنی و افاضی یا سنی و خارجی نیست که تفصیل و تکفیر احدیست
 از جانبین باشد بلکه مانند اختلاف مذاهب اربعه است آری هر که از قائلان توحید وجودی پا از جاده اعتدال بیرون نیارد

نویسند بالحد و زندقه رساند البته ضال و گمراهی گردد و همچنین اگر کسی از قائلان توحید شهودی باز جاده اعتدالی برون هر چه
جمع کثیر از علماء و صوفیه نماید البته مطعون و ملامت است اینست حال مفصل درین باب حالا احوال میان رمضان شاه ملاحظه نمایند اگر تقیید
شرع دارند و مردم را بر نماز و روزه و تلاوت قرآن و ذکر و خوف و رجا و تقوی و صلاح دعوت میکنند پس از الحاد و زندقه بسیار دور اند
اما اگر معاذ الله تقیید احکام شرعی نمایند و مردم را با بابت و زندقه دعوت می کنند پس قایل تفصیل و تکوین اند و در کتب فقهی نویسد و اگر مسئله
و جوبان چند باشد که موجب کفر اند و یک وجه عدم کفر پس بمقتی لازم است که می دان بر عدم کفر کرده باشد و قائل و تصریح وجه کفر کرده
باشد و در فتاوی عالمگیری مرقوم است و در دیگر فتاوی معتبره نیز مرقوم و مسطور است اذ انکان فی المسئلة وجوه توجب الکفر و وجه واحد
منع فعلی المفتری ان تناول فلک الوجه الا اذا صرح بارادة توجب الکفر فلا یغنیه التاویل حیث ینفذ ان کان فی نية العاقل الوجه الذی یمنع
ان ینفی مسلم وان کانت فی نية العاقل الوجه الذی یوجب التکفیر لا یغنیه فتوی المفتری انتهى و التذکیر الحق و یوہدی السبیل السلام
و ایستقام قلبی لیکم اتهمی و ایضا مولانا شاه عبدالعزیز دہلوی در جواب سائلی می نگارد و حدة الوجود حق و مطابق واقع است چه که
ان عقلیة و نقلیة بران قائم است چنانچه در رساله دالة التوحید شیخ علی حمایمی گجراتی مشروح و مبسوط است و علماء متکلمین از اخبار این
لاینگی از دو وجه است اول آنکه برین مسئلة سبب کمال وقت و بار یکی شبهات عقلیة و نقلیة بسیار وارد میشوند و نظر آنها قائل آن شبهات
شده ناچار با نکارش آمدند اینست حال سطحیان از متکلمین و دویم آنکه این مسئلة از اسرار است شرائع و ادیان موقوف بر دانستن
مسئلة نیست بلکه عوام را ملحقین این مسئلة موجب انفتاح باب الحاد است و اباحت و شر و فساد است و دامن است و امثال تکلیفات
و دینیان این مسئلة بنا بر وقت و بار یکی آن ممنوع و محذور است و امساک لسان از ان واجب و اند چنانچه در حدیث شریف است
و ذکر القدر فامسکو او اذا ذکر الصحابی فامسکو او اذا ذکر النجوم فامسکو معلوم شد که تفصیل و تفتیش و تحقیق در امثال این مسئلة دقیق
بندال احضال میکرد اینست حال محققان متکلمین و معتمدین جماعه در تصانیف خود و اما بر اجالی داوه کالغزالی و از انزی و غیرها
نمیته هذا الفن اگر تفصیلش منظور باشد در کتاب تنبیه المحجوبین مطالعه باید کرد و بالجملة انکشاف این مسئلة در ابتدا بدلائل و رسمیات نبوده
ان موجب معرفت است و انکشاف این تحصیل و نسبت بلکه برود و حال باید داشت آری اگر کسی بقای نظر بر او لیاء الله که با
نه حکم شده منظور افتد و خواهد که در جناب ایشان بداعتقاد نشود و در رساله توحید نظر کند تا بر دلائل عقلیة و نقلیة وقوف یافته اعتقاد
در جناب او لیاء الله بهم رساند مضایقه ندارد و الا مشک در یافتن این مسئلة بر فکر عقلی نیست و همین گفته اند که به طور و راه طور
نمیگفته اند قلند بر هر چه گوید و دیده گوید و عامی که هنوز باین مرتبه نرسیده است و نه عالم متکلم شده تکلف است با آنکه اجالا
صوفیه صافیه آنچه گفته اند حق است و فهم من آن نمیرسد مثل ایمان مبتدیان قرآن و نیز بدانند که علماء متکلمین که اعتماد بر قول آنهاست
پیش نکرده اند بلکه سکوت ورزیده اند و از بیان آن دم در کشیده اند لوجه الذی ذکرناه آری مقلدان علماء متکلمین سکوت ایشان را

شرح و توضیح در این باب
باعتبار مولانا حاجی
میرزا محمد باقر
نویسنده این کتاب
در این باب
کلیه سخن در علم است
و این کتاب
بیشتر از این است
و این کتاب
بیشتر از این است
و این کتاب
بیشتر از این است

نکار گمان کرده و محض تقاضای وفا فی عین وجود دیگر متأخرین بکن معلوم است که درین باب مقتضایان علم غزالی و امام وزنی و امثال آنها اندند
متأخرین انتهی و ایضا مولانا شاه عبدالعزیز دهلوی در رساله نجمه میگوید چنانچه انارشع فی المقصود متوکلاً علی الملک المعبود و ذل المقصود و هو المستوفی
بل هو الموجود فی دار الوجود استیع الخ من فم العیار و فی نفس فی الدار غیر و تیار و انتهی و مولوی اسمعیل در باب دوم صراط المستقیم
می طرز وجود کن لبس رواج این گفت و گو یعنی گفت و گوی و حده الوجود واقعی و غیر واقعی بودن آن مردم استغفار می کند پس این قدر
باید دانست که این مخلوقات حق نیستند اگر چه قیوم آنها ذات پاک است پس تمثیل او بصفت آن باید کرد چنانکه صفات نه عین حق
است و نه غیر آن بلکه قائم بوی است بچندین مخلوقات و دیگر نه عین صفات اند نه غیر آن بلکه مظاهر آن پس صفات اگر چه بی حد ذاتها مستغنی از
مظاهر است لیکن بنا بر اقتضای حکمت الهیه با وجود استعدا و مظاهر مختلفه که عبارت از مخلوقات است ظهور نموده و همین معنی مقصود کار بر طرز
است که ملاحظه وقت اقوال بزرگان خلاف مقصود ایشان جعل کرده راه تحریف و تبسیر پیچیده اند پس این قدر دانستن مضائقه ندارد
و اما اوقات خود را باین گفت و گو صرف کردن بی فائده محض است بلکه موجب حرمان از کمالات پیروی انبیا است علی صاحبها الصلوٰه و السلام
و ایضا مولوی اسمعیل دهلوی در باب اول صراط المستقیم می نگارد و بالجملة بنساط قیوئیت حضرت حق رباط وجود و قیام این جفائی متکافیه
بآن است متوجه مد رنگ می گردد و بمضنون هو الاول و الآخر و الظاهر و الباطن و هو کل شیء محیط و لود و کثیم مجمل الی الارض السائمه
السفلی الیبط علی الله میزند سبحان الله ربی تاثیر حبش عشقی و ضعی جذب تجلی علمی که لب آن بن مشتی خاک در مقام مقدس و پاک
چه قدر چالاک گردیده و این تراب مهین در مجلس قرب رب الارباب عظیم چه مقدر و مقام کریم یافته **جسم خاک از عشق بر**
افلاک شد و کوه در قوس و چالاک شد و عشق جان طور آمد عاشقا و طورست و خر موسی صاعقا و از لوازم این مقام است دم
از وحدت وجود وزن لب مجاری الهیه کشودن تر تم بمضاین این ایست نمودن **آنچه نمی گویید اندر زیر دم و فاش گر گویم چنان**
بر هم زخم و جمله مشوق است عاشق پرده از زنده معشوق است عاشق مرده و انتهی چون این مختصر گنجایش قافیل میگردارد و بیشتر مردم غرض
باصحاب صراط المستقیم کمال اعتقاد دارند و از کن کن او بیرون نمی روند لهذا قول و را خاتم اقوال متأخرین این قرن و خاتم این رساله
گردانیده آمد و الله به الهادی الی صراط مستقیم ربنا انما نحی حقاً و از حقنا ابتاعه و انما الباطل باطلا و از حقنا اجتناباً و لا یجمل فی
قلوبنا غلاً للذین امنوا ربنا انک رؤوف رحیم و اذا اردت فتنه فتنو قنا

غیر مفتونین برحمتک یا ارحم الراحمین کا

اقل الخليفة بل لا شيء في الحقيقة عبد اللطيف المعروف بحجى الدين كان الله له ولوالديه وحسن اليهما واليهما من تبين رسائله فضل الخط في نفوس
بين الخطاء والصواب ودر بده ويلور بنوز دهم رمضان سنة ١٢٨٥ هجرى فرغت يا الحمد لله على ذلك

حَرِّمُوا صُغُرَ عِبَادِ اللَّهِ الْكَيْمِ سَيِّدِ إِبْرَاهِيمَ مُحَمَّدًا

اطلاع حضرت سلطان علی
رات عالیات میں پائوس
نیکو سکتا بیغض انتساب
سبحانہ فضل الخطاب فی الفرق
بین الخطاء والصلوب حسب
بازت مصنف احسن فرق
بیاض کفر و فخر و زنجیر طریک
تا بند کوفی صاحب مدون
اوت حق اسکا چھپنے یا

[illegible]

حاتم الطبع رقم زده کاک جواهر ملک فاضل بنظیر واعظ و لیدر مکر می معطی

سید شهاب الدین صاحب در می عرف حسن با دشاہ صنا شہاب تخلص و ام لطفہ

الحمد لله الذي شرفنا بفضل الكتب وانعم علينا بفصل الخطا لنتفرق بين الخطاء والصواب والصلوة
على سيدنا الشفيح المجاب على الاله واصحابه خير ال وصحاه اما بعد اين كتابيت از تاليفات جبرئيل علامه جليل

مولی الموالی والملوک معدن جواهر الحقائق والسلوک وارث جده سيد المرسلين محي الملته والدين كاسمه الشريف محي الدين بالله ظله
على اهل الدين الى يوم الدين في الواقع نسخيت مجموعہ الهامات باری اصول عقاید و محالے شایبہ طرفداري مادی المذنبين

الى سبيل السداد و بما يتقيد ايمه اربعة اولى الماجتهاد که عبارت الهاميه ان هذا لقول الفضل وما هو بالهذه مشعر
تاريخ طبع اوست معنی قول فصل گر پرسی، هست بیشک کتاب فصل خطاب، میکند فرق در خطا و صواب، سزاوار

الباب فصل خطاب، بسی مشکور و اتهام موفور مکرّم معظم خلق و مروت نشان خال زاده جناب مولف مظهر حاجی سید عبد القادر صنا
فان، بانشان وصف تو بویان نمی گنجد، ای بشایستگی تو شایانی، رتبه ات بالک نمی بخند، شاه گریک بود تو

شامانی، حلیه انطباع در بر پوشید و با فاضله خلق کوشید اللهم احثم بیننا بفضل الخطا بحرمة سیدالادب باصل علیه و آله
یا متعال بالغدو والا صا له

قطعه تاریخ تالیف از نتائج افکار مولوی حاجی محمود حسین صاحب تخلص سلام

آن امام زمین سراج دکن	یعنی عبد اللطیف لاثانی	داد فیصل جو زین کتاب نفیس	در نزاع وجدال تقانی
جت علام سال آتماش	از جناب سروش رحمانی	گفت از غایت عجب با من	طرف فیصل خطاب حقانی

قطعه تاریخ طبع از جناب محمد عبد القادر صاحب صدیقی تخلص معصور

چونکه حاجی عیبه القادر والا هم	چاپ در مطبع خود کتب بجدل	منشی طبعیم پاشا چنین کرده رقم	چاپ فصل الخطا از ابن لمیزل
۸۷	۱۲		

صحت نامه اغلاط فهرست فصل الخطاب بین الخطاء والصواب

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱	۱	فی الفرق بین الخطاء والصواب	بین الخطاء والصواب	۲	۱۷	وحد الوجود و وحد الشهود	وحد الوجود و وحد الشهود

صحیح نامہ اغلاط متن فصل الخطاب بین الخطاء والصواب

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۴	۲	مستو	مستو	۱۰۴	۲۲	عنایت	عنایت
۱۹	۴	مجدد	مجدد	۱۰۷	۱۲	بارادتها	بارادتها
۱۹	۹	مجدد	مجدد	۱۰۷	۱۶	منہا	منہا
۱۹	۲۱	مجدد	مجدد	۱۰۸	۱۰	تذکرا	تذکرا
۲۱	۵	الحجر الاسود	الحجر الاسود	۱۰۹	۸	خداوند	خداوند
۲۱	۱۲	فی معرفۃ	فی معرفۃ	۱۱۰	۷	مراض	امراض
۲۲	۶	قطرت	قطرت	۱۱۱	۲۰	ستیر	ستیر
۲۵	۶	با آنکہ	با آنکہ	۱۱۴	۱۰	الزبارة	الزبارة
۲۵	۷	الہیہ	الہیہ	۱۲۲	۱۵	اعالم را	عالم غیب را
۲۸	۲	پیشواں	پیشوايان	۱۲۵	۱۰	آلفا	آلفا
۳۱	۱۹	فی الفرق بین الخطاء	بین الخطاء	۱۲۵	۱۸	دعوت	دعوت
۳۲	۱۹	باہر دو	یاہر دو	۱۳۱	۱۴	فقط	فقد
۳۴	۱۴	شبث	بثبات	۱۳۴	۱۷	افرج	ہرج
۴۰	۲۱	ضدالت	ضدالت کوئید	۱۳۵	۶	وان النسان	وان الانسان
۴۵	۵	مبنی	مبنی	۱۳۵	۶	الوجود	الوجود
۴۷	۲	رماء	ریاء	۱۴۱	۱۶	احدہما	احدہما
۴۷	۱۸	وفقدان	فقدان	۱۴۳	۱۹	ایک	یک
۵۴	۲	مقصود	مقصود	۱۴۹	۸	نہ	نیہ
۵۵	۱۲	تقریوی	تقریوی	۱۴۹	۱۳	واباحت وشرور	واباحت شرور
۶۵	۱۰	اخلاص	اخلاص	۱۴۹	۱۸	انکشاف این	انکشاف این مسئلہ
۷۱	۱۷	اجابہ	اجابہ	۱۵۰	۱۳	مقعد	مقعد صدق
۹۷	۵	معجمی	معجمی	۱۵۰	۲۱	فی الفرق بین الخطاء	بین الخطاء

صحیح نامہ اغلاط حواشی فصل الخطاب بین الخطاء والصواب

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۱۸	۲۳	دعوت	دعوت	۱۲۴	۱۵	یلتقی	یلتقی
۱۲۰	۲۲	اطلاق بمتوسل بہ	اطلاع بمتوسل بہ	۱۲۸	۵	لوجود	لوجود
۱۲۴	۵	اللہ	اللہ	۱۴۵	۸	ای اثنیہ الوجود	ای اثنیہ الوجود

